

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

30634

30634, II, C, f.

DR. E. H. COSTA.

Založila in izdala

MATICA SLOVENSKA.

V LJUBLJANI.

1877.

Kamnopis Blaznikov.

30634

J. P. M. Costy

Dr. E. H. Costa.

030005903

Založila in izdala

MATICA SLOVENSKA

v Ljubljani.

1877.

Natisnili J. Blaznikovi dediči v Ljubljani.

Dr. E. H. Costa.

NATIONAL BUREAU OF

Geography

1871

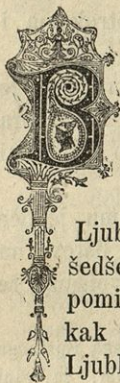
Wash. D. C.

DR. ETBIN HENRIK COSTA.

Spisal

γ. ΜΡΒΑΣ.

Bilo je 30. dné januarija leta 1875. ob 4. uri popoldne, gosti oblaci so zagrinjali nebó, prav nemilo, žalostno vreme je bilo; po glavnih ulicah sicer bele a ta dan črne Ljubljane pa se je v veliki gnječi ljudstva, prišedšega iz vseh krajev slovenske zemlje, počasi pomikal velikansk pogreben izprevod. Ako je kak tujec slučajno videl ta izprevod (kakoršnega Ljubljana blézu ni še videla), gotovo je vzkliknil: Za Boga! kdo je umrl, da po njem žaluje ves národ? —

Na čelu tega sestavka smo imenovali možá, kojega je takó sijajno častil ves národ. Vzrok te slave naj skušajo razjasniti naslednje vrstice.

Etbin H. Costa se je rodil 18. dné oktobra 1832. l. v Novem mestu (Rudolfovem) na Dolenjskem v hiši števil. 79. Edinega brata svojega, Bogomira, ni poznal, kajti umrl mu je že leto popred. Tudi bolehná mati, Josipina, je zgodaj zapustila družino svojo; umrla je 24. avgusta 1843. l. — A zapuščena otroka, Etbin i sestra njegova Kornelija, nista bila siroti; njiju oče, tadanji c. k. ravnatelj mitniški, Henrik Costa, je skrbel za njiju odgojo ter izobraženje s takošno marljivostjo, kakoršna se

nahaja le malokedaj. V vsakem obziru vendar ne moremo hvaliti pravil te odgoje, kajti malo veselih ur sta doživela otročiča na očetovem dômu; večkrat toži o tem mladi Etbin v svojem dnevniku; nekoliko manj pedantizma gotovo ne bi bilo škodovalo dobrima glavicama, morda bi se bili lepi darovi še lepše razvili; nekoliko manj idealizma bilo bi gotovo marsikatere grenke ure poznejših dní otelo otrokoma i očetu.

Do končanega tretjega razreda gimnazije se je podučeval mali Etbin domá; še le meseca oktobra 1845. l. je stopil v ljubljansko gimnazijo, v četrti razred.

Ko je dopolnil enajsto leto, podaril mu je oče za god lepe, pozlačene bukve polne belih listov; na prvi strani so bile v nemškem jeziku vpisane te besede:

„Ljubi moj Etbin! V spomin Tvojega enajstega rojstnega dné i godú podarim Ti ta-le dnevnik ter želim, da vanj zapišeš odslej vse imenitniše dogodke Svojega življenja. Bog naj Te obvaruje pred vsako nesrečo sosebno pa pred takim dejanjem, katero bi me žalilo, ako bi je našel tù zapisano. I kakor Tebi i Tvojej sestri želim iz celega srca, polnega očetovske ljubezni, da Vaji Bog blagoslovi v vsem življenji, tako Te prosim, da se ne storiš na noben način nevrednega blagoslova Vsegamogočnega, temveč tako živiš, da vsak dan kakor danes lahko rečeš: Blagor mi, oče je zadovoljen z menoj!“

A redko je zapisal mladi Etbin kako dogodivščino ali kako opazko v te bukve, napolnil je le enajst strani; 16. julija 1845. l. pa je začel pisati dnevnik v posebnih knjižicah. Teh knjižic je zapustil pet i trideset; v njih je zapisano od omenjenega dné skoraj za vsak dan vse, kar ga je zanimalo. V ono knjigo pa je pisal oče še dvakrat svojemu sinu i sicer 1850. in 1853. leta, kar bomo pozneje navedli.

Oče Costa je trdo držal svoja otroka, posebno strog je bil proti mlademu Etbinu. Učiti se je moral mladenič grozno mnogo, kajti razven tačas predpisanih gimnazijskih predmetov se je učil še laškega, francoskega, slovenskega i hebrejskega jezika, zgodovine modroslovske, odgojništva i kmetijstva; učil se je tudi igrati na klavir, risati, deklamovati i plešati. A v vsem tem bi bil imel po volji očetovi postati mojster!

Razven šolskih bukev je moral mladi Etbin še mnogo brati. Izprva, se vé da, je bral bolj otročje knjige, pa že 1846. l. je prečital Schiller-ove pesmi, Lessing-ova raznovrstna dela, Tiedge-ovo „Uranijo“, razna dela Ev. Kleist-ova i Gessner-ova, nekoliko spisov Goethe-ovih i Müllner-ovih, pesem Grün-ovo „Zadnji vitez“, i. m. d. Marsikaj tega je pozneje v drugo prebral; 27. marca 1849. l. piše: „Prečital sem danes z nova A. Grün-ovo pesem „Zadnji vitez“. — Do solz so me ganile besede epiloga: Poljubi mojo Avstrijo, katero jaz navdušen i veselo-ponosen pozdravljam domovino svojo.“ — 1847. l. pa je, razven mnogo družega, prebral mladi šestošolec že skoraj vsa dela Schiller-ova i Göthe-ova ter proti konci leta še začel čitati Shakespeare-ova, kar je v prihodnjem letu nadaljeval i končal. Nečemo navajati, koliko je še družih, posebno zgodovinskih knjig prebral; vidi se že iz omenjenega, da je z nekako naglico čital, morda z večjo nego je dobro, da si človek kaj zapomni ter mu kaj koristi čitanje. V dnevniku 7. februarija 1851. l. n. pr. piše Etbin: „Od včeraj popoldne 2. ure do danes opoldne sem prebral Dumas-ov roman „Trije puškarji“, 6 bukev, vsake po 150 strani.“ Mislil bi človek, da to ni mogoče, a zapisano je, zatorej smemo verjeti; gotov

dokaz pa nam je to tudi duševne ugibičnosti njegove in sprejemljivosti njegovega uma.

Da so dogodki viharnega 1848. leta zelo zanimali tudi mladega Costo, ni se čuditi. Oče sam mu je donášal nekatere časnike i marljivo jih je čital mladenič; velika kazen je bila za-nj, ako jih kedaj ni dobil. Kako živahno se je poprijel že tačas politike, kaže tudi to, da je 1850 l., v osmi šoli, nameraval vpričo prof. Rehfelda govoriti o državni ustavi 4. marca 1849. l.

Pri tej priliki moramo še omeniti njegovega čitanja moraličnih knjig, katere mu je oče rad podtikal i katere za mlado srce gotovo niso bile brez učinka, za pozneje življenje gotovo ne brez nasledkov. Dné 31. maja 1848. l. piše v dnevniku: „Danes sem bral Brühl-ovo „spreobrnjeno družino“, kar me je jako pokrepčalo v katoliški veri“. — 4. septembra 1848. l.: „Pričel sem brati „Zmago evangelija“; te bukve se jako odlikujejo od posvetnih.“ V počitnicah 1849. l. je bral sv. legende i družih tacih bukev mnogo.

Sploh je skušal oče vneti sinka za Boga i vero; moliti je moral vsako jutro i vsak večer; pred vsako jedjo i po vsakej jedi so skupno molili. Tudi v počitnicah je moral iti vsak dan k sv. maši; v Novem mestu, kamor je hodil obiskovat svojega strica dr. Hochmajer-a, stregel je oo. frančiškanom dostikrat pri sv. opravilu (zlasti 1846. l.). Vsak večer si je vest izprašal ter grehe zapisaval, da bi nič ne pozabil do prihodnje spovedi; vendar se bere v dnevniku 3. aprila 1847. l.: „Pobožnejši moram postati“. Dné 21. decembra 1849. l. piše: „Nocoj sem bil v gledišči, predstavljali so „Ludevik XIV. i njegov dvor“; igra je lepa, želeti bi le bilo, da bi duhovnika ne bilo na

odru i da bi se tako ne grajala naša presveta cerkev“. Gotovo se pa ni čuditi, da je ta resnična pobožnost mladega iskrenca nekoliko omedlela, ko je začel odraščati i zlasti kadar je prišel v Gradec, ter razven pravoslovja, z nekako gorečnostjo poprijel se modroslovja; kajti prestati je moral leta splošnje dvomljivosti i splošnjega nikanja, kakor vsak drug. Ko je 14. avgusta 1851. l. svojemu očetu razodel to spremembo, dejal mu je oče: „Nevera iz objesti ni nenavadna pri mladenčih tvoje starosti, ž nje postane celó pozneje včasih trecijalnost; nevera iz špekulacije pa, kakoršna biva v tvojih prsih, nima jednakosti v teh letih, ona se ne dá niti popraviti, niti poboljšati, pelje le v blaznico ali celó do samomora“. — Etbin pa pristavi: Bog, Bog vsega človeštva, me bode tega ubranil; moja vest je mirna, v mojem srci ni viharja“. Toda še istega leta (16. oktobra) piše: „Lani sem po svojih natančnih filozofičnih preiskavah zabredel v panteizem; letos me je pripeljala verska filozofija dr. Retberga zopet do teizma, nekoliko celó do krščanstva“. — V dnevniku 31. marca 1849. l. pa se bere:

*„Naj življenje moje le resnici
Posvečeno bode i pravici,
Srca vse moči Bogu so vdane,
Čast le vedno meni naj ostane!*

to je v prihodnje moje geslo“. Nadpisane so v nemškem jeziku te vrstice, ali vsaj početne črke glavnih besed, vsem poznejšem dnevnikom; nanje se nanašajo tudi besede, katere je oče 7. oktobra 1850. l., ko se je Etbin podal na vseučilišče v Gradec, mu zapisal v gori omenjene zlate bukve, glasé se tako-le:

„Ljubi moj Etbin! Prejmi pri Svojem prvem izstopu iz hiše očetove moj najsrčniši blagoslov, ter vzemi Seboj prepričanje, da je Tvoj oče zadovoljen s Teboj. Vsegamogočni naj Te

vodi i varuje tudi v prihodno, ter naj Ti dodeluje moč, da vedno zvest ostaneš: resnici, pravici, Bogu i časti. Ne-trudoma skrbi za dušno i telesno zdravje; spominjaj se mojih naukov, katere tu zberem v geslo: „Delaj, moli, nabiraj časno i večno blago“. Moj duh i duh Tvoje nepozabljive matere bode, vsled sočutja naših duš, vedno vekomaj s Teboj i Te bode blagoslavljal; naj je pa tudi Tebi spomin na naju i na Tvojo sestro vedno drag i svetilo vsega Tvojega dejanja.“

V priljudnosti ga je oče vadil s tem, da ga je seboj jemal k vsem svojim znancem. Nobenega godu nista prezrla, nobenega poklona zamudila. Še gimnazijalec je hodil Etbin svojim profesorjem o godu i novem letu srečo voščiti, o začetku šolskega leta poklonil se jim, konec leta zahvalil se za uk. A ne le proti višjim se je moral spodobno obnašati, opominjal ga je oče večkrat, nikjer i nikdar ne biti od-ljudnemu; ostro ga je okregal, kedarkoli je slišal, da se je kaj prepiral sinek sè sošolci ali komu odrekel kako prošnjo; žugal mu je o takej priložnosti, da ga bodo vsi črtili vsled tacega vedenja. Da tudi v tej zadevi nauki očetovi niso bili brez vspeha, razvidi se morda iz naslednjega dogodka, katerega tu navedemo še posebno zato, ker pri tej priložnosti v dnevniku nahajamo prve besede v slovenskem jeziku, ali prav za prav v „kranjski šprahi“. Dné 30. junija 1849. l. namreč piše Etbin: „Ko sem danes popoldne šel na botaniški vrt, srečal sem nekega Grega Grm-a, 73letnega kmetiča. Ker je zelo deževalo, vzel sem ga pod svoj dežnik. Marsikaj mi je pripovedoval, nazadnje pa dejal: Kaj slabega želi, kdor si vošči tako visoko starost, te besede naj si le zamerkajo“. — Ni se čuditi, da mu vsled tacega obnašanja nikdar ni manjkalo prijateljev; sošolci so ga obiskovali kupoma, kar je oče rad videl. Dné 12. aprila 1851. l. piše: „Danes sem sklenil z

Br -om ginljivo prijateljstvo za večne čase. Kar še nikdar ni storil, kar je odlašal do tega dné (bila sta sošolca na vsej gimnaziji), storil je danes, imenoval me je svojega prijatelja. Akoravno v značaji različnega od njega, spoznal me je poštenjaka, kateri ga nikdar ne bode ukanil.“

Da bi se sin tudi v varčnosti vadal, dajal mu je oče od novembra 1848. l. po 1 goldinar na mesec za razne potrebe, naročil mu je pa ob jednom, da si zapiše vsak krajcar, katerega izdá, i čemu ga je izdal. Lahko je misliti, da mu je pozneje povišal oče to doklado, zlasti ko je šel Etbin na vseučilišče; a revež je bil še takó na pičlem, da se je pri knjigarju v treh letih zadolžil kakih 200 gold. Zanimivo je, kar mu je oče pisal, ko se je drugo leto podal v Gradec; tako se glasi preliminar:

„Lastni zasluzek, 10 gold. na mesec, zatorej v 10 mesecih	100 gold.
Štipendij (Repežičev)	100 „
Jaz dodam	100 „
	<hr/>
	znese . . . 300 gold.
	Prenesek . . . 300 gold.
Za hrano 25 gold. na mesec, zatorej v 10 mesecih	250 „

ostane Ti zatorej za razveseljevanje 50 gold. ali 5 gold. na mesec. Razven tega bodem plačal jaz tudi, kar bode treba za šolo i za obleko, ter vrh tega vsak mesec dajal Ti 1 gold. za muzikalije, katerih imaš dobro navaditi se, potem jih Svojej sestri poslati, kedar pa domu prideš, meni izvrstno predigrati. — Ker toliko žrtvujem za-Te, težko se bodeva videla med letom, razven Bog Te blagoslovi i varuje; ker le dobrega, pobožnega, na duši i telesu zdravega sinu želim videti.“

Mehkužnosti mu ni podpiral oče; ko je bil še doma, moral si je obleko sam snažiti. Le za zdravje svojega sina je bil oče zeló skrben; večkrat mu je

prerokoval, da ne bo doživel visoke starosti, ker premalo skrbi za svoje zdravje, i zlasti zaradi slabih zób. Žalibože, da je imel prav! Bolezen, ki je pokopala Etbina, tičala mu je v želodci; da ni bolje prebavljaj, bili so morda res krivi slabi zobjé. Da pa oče v tej zadevi nič ni opravil sè svojim opominjevanjem, vidi se že iz tega, da Etbin do zadnjega ni maral za zdravnike.

Še bolj v skrbi je bil oče za duševno zdravje svojega sina. Ko je Etbin v Ljubljani imel dovršiti gimnazijo, prizadeval si je oče mnogo, da bi ga prestavili v Gradec, kajti hotel je imeti sina tudi na vseučilišči pod svojim varstvom; a ni se mu izteklo po volji. Etbin je moral iti sam v Gradec. Preskrbel mu je zatorej oče mesto, kjer ga je mislil dobro zavarovanega, namreč v Bejcerjevem zavodu.

Tako se je trudil stari Costa za dobro i lepo odgojo mladega. Koliko je dosegel, razvidi se morda iz naslednjega.

Meseca julija 1850. l. je dovršil Etbin Costa gimnazijo v Ljubljani. Spričevalo zrelosti (17. sept.) je v vseh predmetih izvrstno; tudi Metelko mu je pričal o slovenščini: „Prav temeljita znanost slovnice“, pristavil je le: „pisava ne zadostuje vsestransko“. Zdi se nam tu prikladno mesto, da obširno omenimo, koliko se je pečal Etbin od mladega za slovenščino. Prvikrat se najde zapisano v dnevniku 1846. l., da je bral i prepisaval „pesmi kranjskega naróda“ ter na klaviru vadil se njih napevov. Meseca decembra 1846. l. se je začel učiti slovenščine pri J. Kosmaču, ki je bil takrat

amanuensis licejalne knjigarne. Istega leta je tudi pričel čitati „Novice“. Da očetu Costi niso bili kaj po godu Slovenci, zlasti ko so se začeli gibati 1848. l., vedó ali so vedeli: J...., B...., K....., kateri so ga zaradi tega 16. maja interpelirali; a marsikak dokaz imamo, da se je že onega leta nagibal mladi Costa na slovensko stran. Marljivo je prebiral v javni knjižnici ljubljanski letopise o slovanskem slovstvu ..., katere je v Lipsiku na svetlo dajal Jordan, čital slovensko postilo Trubarjevo i dr. v. — Pridno je hodil leta 1849. k Metelku v šolo, ter z nekako zadovoljnostjo pisal 21. maja t. l. v svoj dnevnik: „V prvi slovenski nalogi imam osem napak podkrižanih“. Z vidnim veseljem pa piše 3. marca 1850. l., da mu je prof. Metelko v zadnji šolski nalogi le tri zmote zaznamoval. V počitnicah 1849. l. se je učil Potočnikove slovnice, vmes pa pridno čital „Pravega Slovenca“ Malavašičevega. Prihodnje leto je rad prebiral „Ljubljanski časnik“, o nedeljah pa obiskoval prof. Kersnika, ki je v slovenskem jeziku predaval fiziko. Od prvih dni meseca julija 1850. l. se je učil slovenščine pri Malavašiču, ter še tisto leto sam začel pisati malo slov. slovnico, razdeljeno v dvajset nalog, katero je za tisk namenil i meseca oktobra t. l. v Gradcu res prodal knjigarju Ljudevik-u za 40 gld. Da delo ni bilo kaj prida, ni se čuditi; kajti skladatelj je bil še le osemnajst let star i slovenščina ni mu bila materini jezik. — Dasiravno bodemo pozneje govorili o značaju E. Coste, hočemo že tu navesti, da je, ko je 16. marca 1851 l. vsled omenjenega dela dobil nepodpisano pismo polno psovanja, zapisal v dnevnik le nemški pregovor: „Kdor zidari ob cesti, mora marsikatero pojesti“. —

Tudi sicer je rad stopil že tačas na slovensko stran; 29. aprila 1850. l. se bere v dnevniku: „Danse so mi ploskali sošolci, ker sem Istrijancu U... nasproti zagovarjal naš národ“.

Prve dni meseca oktobra 1850. l. se je preselil E. Costa v Gradec, učít se pravdoslovja na ondašnjem vseučilišči; ob enem je nastopil službo v Bejcerjevem zavodu. Na tem zavodu je bil prvo leto za odgojitelja (navzoč je moral biti vedno od 6. ure zvečer do 8. zjutra); zadnja tri leta pa le za učitelja. Ostal je namreč na vseučilišči štiri leta, t. j. do konca julija 1854. l. Obiskoval je v tem času osem i trideset kolegijev i sicer 16 jurističnih, 8 filozofičnih, 6 političnih, 4 statistično-historične, 4 matematično-fizičalične; opravil je od julija 1851. l. do avgusta 1852. l. osem kolokvij, od 23. novembra 1852. l. do 1. julija 1853. l. pa obstal tri ostre izpite, po katerih je postal doktor modroslovja. Pri tej priložnosti mu je pisal oče zadnjikrat v one zlate bukve:

„Ko sem Te, ljubi moj Etbin, pred tremi leti izpustil iz svojih rok, da si stopil med svet, dal sem Ti spričevalo na pot, da je Tvoj oče zadovoljen s Teboj. Svet Te do sedaj ni popačil i blagor meni i Tebi, da tudi sedaj zamorem ponavljati: Tvoj oče je zadovoljen s Teboj! S Teboj je zatorej tudi, vsled 4. božje zapovedi, blagoslov nebeški, i da sem tega prepričan, osrečuje me neznano; kajti največja sreča za očeta je, videti svoje otroke v resnici srečne. To se pa le zamore doseči po poti, katero je predertal Vsegamogočni v 4. zapovedi, i po kateri si Ti vedno hodil od prve mladosti. Temu je dokaz tudi veselje, katero si mi pripravil sedaj v Gradcu; kajti priča sem bil, ko so Te povzdignili za doktorja. Za Tvoje otroško ljubezen naj te spremlja v vsem življenji najsrčnejši blagoslov Tvojega Te živahno ljubečega očeta...“

Leto dni pozneje, namreč 18. julija 1854, je opravil prvi izpit za pravdoslovca (juristični rigoroz)

ter zapustil Gradec 28. t. m. i zopet vrnil se na svoj dom.

Kako neutrudeno priden je bil Costa v Gradcu, razvidi se nekoliko že iz tega, kar smo ravno omenili; a dnevnik njegov nam v tem oziru še marsikaj pripoveduje. Naučil se je v Gradci precej prve mesece stenografovati; 1853. i 1854. l. pa se je učil še angleški. Ker drugo leto svojega bivanja v Gradci ni bil več tako obložen po Bejcerjevim zavodu, osnoval je meseca oktobra 1851. l., po sporazumenji z nekimi prijatelji, društvo „Palado“; namen temu društvu je bil, v skupščinah se vaditi prosto govoriti o raznih predmetih. Sedem družabnikov je bilo, skupščine so trajale do julija 1852. l., šest i petdeset govorov so imeli, med temi je Costa sam — kateremu je bilo društveno imé „Brutus“ — govoril devetnajstkrat. Da je bilo to početje hvalevredno, ni dvomiti, kajti overalo je mladenče, da niso, kakor marsikateri drugi na graškem vseučilišču, le po kavarnah igrali ali po krčmah razsajali; da jim je bilo res mar za lastno i uzajemno izobraževanje, vidi se nekoliko iz pravil društva, nekoliko iz predmetov, o katerih se je govorilo v njem. V dokaz temu navedemo le, da je tirjal 5. § onih pravil, da so vsi govori znanstveni i zmerni, 6. § pa, da v prvi ali drugi skupščini vsakega meseca tajnik ali njegov namestnik razloži tadanji politični stan dežel, priobči ustavne premembe v Avstriji, ter imenuje najvažnejše knjige na slovstvenem polji. Izmed govorov pa omenimo le: „O vulkanizmu“, „o puntih“, „katerega rodú so Amerikanci“, „o českem slovstvu“, „modroslovec Hegel“, „grški orakelji“, „družinsko življenje Rimcev“, „o slovenskem slovstvu“ . . .

Meseca aprila 1852. l. je pisal v svoj dnevnik:

„Preteklega polleta sem bil zelo priden; opravil sem tri kolokvije, prebral nad sto knjig, učil i predaval mnogo ur, ter nisem zanemarjal klavira“. — Vse štiri leta svojega bivanja v Gradcu je prečital Costa — kakor nam pripoveduje dnevnik — ne le 359 znanstvenih knjig, ter napravil si od vsake knjige bolj ali manj obširen izpisek, temveč prebral v tem času še 146 lepoznanških i drugih bukev, največ drugo i tretje leto — časopisov še ne omenimo ne. Posebno rad se je pečal sè zgodovino, učil je zadnje tri leta ta predmet tudi v Bejcerjevem zavodu; najbolj priljubljena pa mu je bila zgodovina novejših časov, predaval je ta del 1852 i 1853. l. za nekatere gospodične v Gradcu, kakor pozneje v Ljubljani pri baronu Rastern-u, v Petričevem zavodu i mladim trgovskim pomočnikom. — Razven vsega tega pa si je še toliko časa pridobil, da je k vsakemu godu, o novem letu i t. d. poslal očetu kako razpravo, kak izpisek, kak načrt; prejel je oče v teh letih 11 tacih spisov od svojega sina.

Ostalo mu je pa tudi še časa za veselice, ni se jih mnogo ogibal, zlasti zadnje leto; mnogo znancev i prijateljev je imel, najboljši tovariš mu je bil J Čislali so ga učitelji njegovi; zgodilo se mu je, da je dobil 1851. leto spričevalo brez izpita, rekel mu je prof. A le, da tako marljivega učenca ni treba izpraševati. Revščine ni trpel, kajti dohodki mu niso bili ravno pičli, zapravljeni pa ni bil vaje — ko je necega večera 1853. l. en gol-dinar izgubil pri kvartah, ni mogel spati vso noč — a za knjige je potrosil mnogo denarja, že takrat je postavil temelj za svojo pozneje tako obširno knjižnico. — Ni se zatorej čuditi, da mu je bil Gradec zelo priljubljen; lep spomin je zapustil, seboj ni vzel

slabejšega: ta štiri leta svojega bivanja v Gradcu prišteval je najlepšim svojega življenja. Ko je pred svojim odhodom iz Gradca še enkrat po večjem posnel svoje dejanje v teh štirih letih, pisal je zadnjič v svoj dnevnik (28. julija 1854. l.): „Tudi srce moje se ni premenilo, ne moje duševno življenje; v obče se vračam na očetov dom tak, kakoršen sem ga zapustil.“
— 29. dne julija 1854. l. je zopet dospel v Ljubljano.

Obiskal je Gradec, kar nam je znano, še šestkrat, a največ le po opravkih, 7. novembra 1854. l., 3. marca i 2. julija 1855. l. prestat drugi, tretji i zadnji izpit (rigoroz), po katerem je postal 3. julija 1855. l. še doktor prava. Meseca julija 1862. l. je šel zopet tje, opraviti preskušnje za odvetnika, kar se mu je izvrstno izšlo. Prve dni 1869. l. pa je šel v Gradec k odvetniški prisegi, kajti odpri je meseca januarija 1869. l. lastno advokaturno pisarnico v Ljubljani.

Ko je meseca februarija 1874. l., na svoji poti v Buda-Pešt, nekoliko pomudil se v Gradcu, da bi obiskal stare znance svoje, našel je tolike premembe, da je z vidljivo tožnostjo zapisal v dnevnik (9. febr.) naslednjo opazko: „Prepričal sem se te 48 ur svojega bivanja v Gradcu iznova, kako minljivo je vse na svetu. Vse je bilo drugače pred 20 leti, ko sem zapustil graško vseučilišče; še pred 5 leti, ko sem bil zadnjikrat v Gradcu. To pa se mi najbolj toži, da skoraj vse premembe so le v slabeje.“

Izšolal se je Costa, kakor smo že omenili, sredi 1854. leta, toda daljni tek življenja ni mu bil še jasen. Dolgo se nista mogla zjediniti z očetom

v tej zadevi, kajti nagibi sina se niso vjemali z naklepi očetovimi, kateri je prejšnji naklep premenil i sedaj terjal, da bi sin ne postal profesor, temveč odvetnik. V drugi polovici 1848. l. je pisal Etbin v dnevniku: „Razne misli mi blodijo po glavi zaradi mojega prihodnjega stanú — stric i teta H. me zelo ojačavata v namenu, postati vojaški zdravnik“. Da ga je pa že tedaj oživiljal nekak pogum, posname se lahko z besed, katere je pisal 22. okt. t. l.: „Oče je danes dejal: „kedar mi bodo zatisnili moje oči, zatisnili vama (sinu i hčeri) bodo tudi duri k temu stanovanju“ — a jaz menim, svet je velik, zaupati je treba na Boga i na sebe.“ — Po dokončani osmi šoli pa piše (29. julija 1850. l.): „Ti so moji nameni: postati odvetnik, izdajati krščansko politični list, s tem zadobiti vpliv na ljudstvo, prizadeti si, da pridem v državni zbor, v njem pa niti z ministri postopati, niti z opozicijo, temveč vedno le glasovati po svojej vesti.“ 16. oktobra 1851. l. se bere prvokrat, da misli pripravljati se za profesuro na kakem vseučilišču; potrjal ga je v tem namenu tudi graški profesor dr. Kopač, rojak njegov.

A kaj mu je bilo početi v Ljubljani, ko je prišel iz vseučilišča; moral se je vendar odločiti za kak praktičen posel. Vstopil je 18. oktobra 1854. l. v dr. Napretovo pisarnico. Z veliko pohvalo je delal tù do 4. novembra 1855. l.; ker je bil za popolnoma zmožnega spoznan, zapisali so ga med zagovornike, še predno je postal doktor prava; prvokrat pa je zagovarjal pred sodnijo 2. avgusta 1855. l. i sicer pet zatožencev. Že meseca junija t. l. so ga postavili za sekvestra dohodkov Abramsperg-ovih. Da je v tem času opravil zadnje tri preskušnje za doktor-

stvo, omenili smo že prej, razven tega pa je še pisal marsikaj; dovršil je trideset bolj ali manj obširnih razprav i spisov, katerih večino je Haimerl-u poslal na Dunaj.

Toda vse to početje ga ni prav veselilo, ni mu zadostilo to delovanje, drugam so bile obrnene njegove misli. Delal je le bolj, ker je bil dela vaje, da je čas spolnil; imenuje pa teh 15 mesecev svojega bivanja v Ljubljani „svoje vjetništvo“. Zagrenela mu je namreč tačas življenje še neka posebna, rekel bi, čudna reč. Niti ene prijazne besede ni imel oče ves čas zanj. I kaj je bilo temu vzrok? V vsakej družbi namreč so se ljudje obračali le bolj na nenavadno čilega, bistrournega i zgovornega mladenča, pridobival je čedalje večjo veljavo. Očetovo prizadevanje pa je imelo mimo njega le bolj, kakor Francoz pravi, „un succès d'estime.“ To je očeta tako peklo, da mu je rekel 21. aprila 1855. l., potem, ko se ni pečal sè sinom že dlje nego štiri tedne i ga je sin temu vprašal za vzrok: „Nikamor ne morem več iti s teboj; ti me prekosiš povsod, jaz sem poleg tebe le oslabel starček, za kogar se nihče ne zmeni več.“

Z neznanim veseljem je zatorej prejel mladi Costa pismo, katero mu je došlo meseca oktobra 1855. l. iz Dunaja i ga nadejalo, da vtegne dobiti od države pomoči, da se pripravlja za vseučiliščino profesuro. Peljal se je zatorej 14. t. m. na Dunaj, prijazno ga je sprejel tadašnji minister Thun, vso mogočo podporo so mu obetali drugi velikaši pri ministerstvu i na vseučilišči, najbolj se mu je prigovarjalo, prevzeti prefekturo na terezijanskej akademiji. A ni mu bil po volji ta nasvet, hotel je biti prost, da bi se lagleje pripravljaj za važno službo na

vseučilišči. Costa je zapustil Dunaj 20. oktobra 1855. l., ne za dolgo časa; kajti že 1. novembra t. l. mu je došlo pismo od ministra Thuna, naj nemudoma pride na Dunaj — dobil bode podpore 500 gold., da obiskuje posebno predavanja prof. Filipa, sploh, da se izuri v zgodovini nemškega prava i v privatnem pravu Nemcev. Zapustil je zatorej zopet Ljubljano i sicer 12. t. m. ter podal se na Dunaj.

Morda ni kaj dobrega pomenilo, ker se je kesal že prve dni, da je prišel v stolno mesto, kajti ptuj je bil še v veliki množici; vrh tega pa mu je potekal denar; prepričal se je, da mu 50 gold. na mesec ne zadostuje še za potrebe ne. Moral je zatorej misliti, kako bi si še kaj pridobil, a slabo si je izmislil. Dal je namreč v vseučilišči nabiti oklic, kateri ga je mahom pripravil skorej ob vso veljavo; glasil se je tako-le:

„Dr. Ethin Henrik Costa, doktor modroslovja, prostih umetnij i vesolnega prava, odvetniški koncipijent i kandidat za vseučilištvo, skladatelj „enciklopedičnega uvoda v en sistem družbinske vede“ (Beč pri M. Auer-ju 1855) sopisatelj „magacinu“ Haimerlovemu, „sodniškemu časniku“, „avstrijskim listom za slovstvo“, „naznanovaleu“, ud zgodovinskega društva za Kranjsko . . . prejema sponavlanja za vse juridično-politične, historične i filozofične oddelke, ter temeljito i znanstveno pripravlja za državne izpite i rigoroze.

Nahaja se vsak dan od 8—10 ure zjutra:

Na veliki cesti, početek ogerskih ulic št. 487, I. nadstropji, 16. duri.“ *)

*) Govorilo se je toliko o tej nabitnici, da se nam zdi potrebno, priobčiti tu izvornik: „Dr. Ethin Heinrich Costa, Doctor der Weltweisheit, der freien Künste und der sämtlichen Rechte, Advocaturconcipient und Candidat eines Universitätslehramtes, Verfasser der „encyclopaedischen Einleitung in ein System der Gesellschaftswissenschaft“ (Wien bei M. Auer 1855), Mitarbeiter des „Magazin“ von Haimel, der „Gerichtszeitung“, der „Oesterr. Blätter für Literatur“ des „Anzeiger“, Mitglied des histor. Vereins für Krain . . . übernimmt Correpetitionen aus sämtlichen juristisch-politischen, historischen und philosophischen Fächern und bereitet zu Staatsprüfungen und Rigorosen auf gründliche und wissenschaftliche Weise vor. Ist zu treffen: Landstrasse, am Anfang der Ungargasse Nr. 487 I. Stock Th. Nr. 16, täglich von 8—10 Uhr morgens.“

Ravno je bil en teden na Dunaji, ko pošlje dekan Neuman po-nj ter mu razodene, da je ono nabitnico prinesel nekdo dvornemu svetovalcu Tomažk-u, da je ta gospod grozno nevoljen zaradi ošabnih primkov v njej i za to, ker iž-nje posnemlje, da namerava Costa prav debelo služiti sè svojim prikotnim podučevanjem. Odgovoril mu je Costa, da je z onimi priimki le hotel odločiti se od množine ter da se ne more reči, da bi hotel služiti, kajti preskrbljen je za neogibne potrebe, podučevat pa je namenjen le posamesne osebe i ne drugače nego po 3 gold. za uro.

Da se mu ni posrečil ta namen, da ni nič prislužil s privatnim podučevanjem, da so mu tudi spisi le malo donašali, da še ni mogel spečati marsikaterega, vse to nam toži konec januarija 1856. l. ter pristavlja : „Iz tega mi vzhaja mnogo skrbi, ves potrj je včasih moj pogum, dostikrat sem prav pobit. Mojih 50 gold. komaj zadostuje, da se z najpotrebnejšim previdim. Moj oče mi pošilja le malo, i še to neredno; pristranskega zaslužka pa ne najdem nikjer, dasiravno bi rad delal. Tudi to je velik vzrok, da se takó nesrečnega štejem na Dunaji. Ko bi le dobil dobrotnika, osrečilo bi me 100 gold. — Bog pomoz!“ Da mu pa vendar niso veselja vzele do dela vse te sitnosti, kažejo mnogi spisi, katere je izdelal v tem času n. pr: „Kaj imajo za čast razna ljudstva,“ — „o Valvazorji“ — „o vražah na Kranjskem konec 17. stoletja“ — „o borzijanskih špekulacijah“ — „o sejmski policiji“ — „o Teofrastu Paracelzu“ i. t. d. Vmes je pa še marljivo sestavljal vire za zgodovino avstrijskega prava. —

A to delovanje ni zadovoljilo niti ministra, niti profesorjev dunajskih; zahtevali so, da se habilitira Costa s kakim obširnim i temeljitim delom i sicer

na Dunaji ali v Pragi; razodel mu je to terjatev dvorni svetovalec prof. Filipš konec meseca maja, v šestih tednih pa bi bil imel zadostiti temu zahtevanju. Kar je že davno čutil, tega se je bolj i bolj prepričal; na vseučilišči mu je bil prijazen samo prof. Stein, pri ministerstvu samo dvorni svet. Tomažek. Po Tomažkovem nasvetu je pisal ministru konec maja, kako je porabil čas svojega bivanja na Dunaji, koliko je deloval, česa se je učil, kaj je pisal, ter sklenil pismo s tem, da je ministra prosil, biti mu blagovoljen še za naprej ter razsoditi, kaj mu je početi v bodoče.

Že 6. junija mu je poročil Tomažek, da po nasvetu profesorjev terja tudi minister popolno habilitacijo i da se mu bode brž ko ne ponudila nadomestna služba na vseučilišči Krakovskem. — Blizu takó se je glasilo tudi pismo, katero je prejel od ministra 13. t. m. —

Precej drug dan (7. t. m.) je pisal Costa dr. Napretu v Ljubljano, ali bi ga vzel v svojo pisarnico i s kakimi pogoji; v dnevniku pa pravi: „Za tako delo, kakoršno zahteva minister, potrebujem najmanj pol leta, od konca julija pa nimam kaj živeti in ako bi se tudi zgodilo, da odobrijo moji nasprotniki delo moje, ali imam kaj družega upati, nego da bi moral morda dve tretjini svojega življenja bivati v Krakovem, ločen od očeta i sestre, katera tako neizrečeno ljubim — rajši se vernem k odvetništvu.“ Tudi oče je bil zadovoljen tega, naznanil mu je to s pismom od 8. junija. — 18. t. m. pa je bil pri ministru ter mu razodel svoj namen. Da ministru to ni bilo ravno po godu, misliti je lahko, kajti manjkalo mu je učiteljev za krakovsko vseučilišče; vendar ni odstopil od svojega zahtevanja zaradi habilitacije.

Da bi še zadnje dni prav dobro porabil, obiskoval je Costa pridno do sredi julija razne kolegije; minister mu je dovolil da sme tudi v Ljubljani rabiti bukve iz knjižnice dunajskega vseučilišča; Stubenrauch i Haimerl sta ga prosila še pred odhodom, da bi tudi na dalje pisal za njiju časnika; 17. julija je prejel od očeta pismo, ljubeznjivo, da že davno ne takó — vpisal je ta dan v dnevnik: „Upam, da je sedaj ves razpor med nama pri konci, jaz pa sem za trdno sklenil, nikdar več ločiti se od očeta i sestre.“ — Čas svojega bivanja na Dunaji je porabil tako, da si je zamogel reči: ni izgubljen. Z lahkim srcem je zatorej zapustil 19. t. m. mesto, v katerem se mu ni posrečilo najti toliko dobrih prijateljev kakor v Gradci; pri teh se je pomudil nekaj dni, 25. julija je zopet prišel v Ljubljano.

Prvi dan meseca avgusta 1856. l. je stopil dr. Costa v pisarnico dr. Napretovo. Ker je imel dr. Vincencij Kljun ravno zapustiti Ljubljano, izvolili so 19. t. m. dr. Costo za začasnega tajnika zgodovinskega društva (potrdila se je ta volitev 5. marca 1857. l.); ponujalo se mu je tudi uredništvo „Laibacherice,“ a redakcije ni prevzel. Prevzel je pa še tisti mesec zastop pomožnega društva rokodelskega. Meseca maja 1857 l. je začel delati tudi za notarja dr. Z-a. Ko je 3. oktobra t. l. umrl dr. Napret, pisal je kratek čas še v tej pisarnici, katero je bil prevzel dr. Z Prva dva meseca 1858. l. je delal le za notarja Z-a, 1. marca t. l. pa je stopil v dr. R a k o - v o pisarnico, za kojoj je delal do smrti Rak-ove 18. junija 1864. l.

Pri zgodovinskem društvu ni vžival mnogo veselja, dasiravno mu je žrtoval mnogo časa i moči. Najhujši nasprotnik mu je bil tadanji luterski fajmošter E . . . ,

napadal ga je v raznih društvenih sejah i po časnikih, ter skušal ovreči mu to i óno; drugi so mu očitali, da na društvene stroške daje tiskati brez pomislika vso šaro, ki se mu donaša. V občnem zboru 15. aprila 1858. l. so celó zahtevali, da bi se izvolila dva uda, katera bi nadzorovala uredništvo, da bi tajnik ne mogel dajati vsega v tisk. Dasiravno je nepozabljivi dr. Toman potegnil se za svojega prijatelja, trdivši, da v poročilih zgodovinskega društva nikoli ni bilo toliko razprav o zgodovini Kranjske kakor ravno 1857. leta pod uredništvom dr. Coste, zmagali so vendar protivniki ter izvolili tadanjega gimn. vodjo Nečaška i Dežmana za nadzornika. Vsled tega se je odpovedal dr. Costa 17. t. m. tajništvu omenjenega društva. Nekako zadostilo je bilo pač za-nj, ko so ga 29. marca 1860. l. v občnem zboru, kjer je dolgo i goreče govorilo potrebnosti deželnega arhiva, enoglasno izvolili za odbornika. Ravno v tem letu (28. jan.) je postal častni ud podpornega obrtnijskega društva, 9. maja pa odbornik družbe kmetijske; poprej že (konec 1857. l.) je bil izvoljen za častnega uda historično-štatističnega odseka pri moravskem i šleskem društvu za pospeševanje kmetijstva, naravo- i deželoznanstva.

Kako živahno se je poprijel Costa vsacega početja, ako se mu je zdelo le kolikaj koristno, o tem pričuje vse delovanje njegovo, vse življenje; dostikrat se je le tej živahnosti moral pripisovati vspeh kacega početja. V dokaz navedemo iz teh let le eno. Ko so 1857. l. pogorele Velike Lašče, sprožil je Rajar 6. julija proti Costi misel, da bi se ubogim pogorelcem lahko naklonil lep dar s kako predstavo v gledišči; našli bi se v ta namen lahko prostovoljci, Costa pa naj bi jim bil načelnik. Da je Rajar dobro uganil i tudi pravega moža za-to nagovoril, pokazalo se je

kmalu. Z njemu lastno gorečnostjo je sprejel Costa to misel ter uresničil jo še tisti mesec, kajti 23. julija t. l. je bil v gledišči najprej koncert, v katerem je zbor pel tudi nekatere slovenske pesmi, prolog je govoril dr. Costa sam; po tem pa se je predstavljala nemška šaloigra „Hempelj, Krempelj i Štempelj“. Vse se je vršilo prav lepo, najlepše pa dohodki, kajti čistih 317 gold. 56 kr. se je zamoglo poslati revnim Laščanom.

Pridno je delal pri odvetnikih, mnogo je bral, marsikaj je pisal za slovstvene i politične liste, mnogo časa je žrtvoval zgodovinskemu društvu (tudi po odstopu od tajništva) i podpornemu društvu obrtnikov, na mnogih krajih je predaval zgodovino, po gostem obiskoval glediščne predstave i druge veselice; vrh vsega tega pa je izdal ravno v teh letih svoja najobširnejša dela. Res je, da so največ kompilacije, toda potreboval je tudi za te mnogo časa. 1857. l. je dal na svitlo: „spomenik navzočnosti N. Veličanstva Franja Jožefa i Elizabete na Kranjskem,“ 1858. l. „Postojnsko jamo,“ i „bibliografijo za zgodovino nemškega prava“ — 1859. l. pa „Vodnikov spomenik.“

Tu se nam zdi prikladno mesto, da opomnimo dvéh stvari. Koliko se je trudil naš Costa že iz mladosti, naučiti se slovenščine, kateramu ni bila materni jezik; da se je za-njo trudil iz lastnega nagiba, kajti oče ni bil ravno vnet za slovenščino — omenili smo že prej. Misel pa, da bi se postavil Vodniku „spomenik“ iz spisov kranjskih pisateljev, je sprožil Costa prvokrat 5. novembra 1857. l. v skupščini zgodovinskega društva, zatorej še leto poprej, nego je prišla na svitlo njegova „bibliografija pravne zgodovine nemške.“ Ni zatorej res, kar

radi trdijo obrekovalci njegovi, da se je podal v slovenski tabor še le, ko mu je spodletelo pri Nemcih. Zanimive so nadalje besede, s katerimi sklepa Costa predgovor za „Vodnikov spomenik,“ glasé se tako-le: „Ni mi še obupati nad tem, da se bode začelo naše slovstvo krepkeje gibati in da bode napredovalo. . . . Urno i nemudoma se lotimo dela! saj gre za blagor domovine i tu ne sme i ne bode nihče zadej ostal!“

Oni obrekovalci tudi ne ločijo nemškega pisatelja Coste od slovenskega politika Coste, ne prijatelja vsem resnično izobraženim, od sovražnika prenapetim kulturonoscem. Ne manjka nam dokazov, da je E. Costa ljubil domovino svojo i národ svoj že iz mladega; da je pa še le v poznejših letih odločno stopil na slovensko stran, razume se lahko, kajti še le po odpravljenem absolutizmu zdelo se mu je odprto polje za praktično delovanje; menil je, da so s konstitucionalizmom napočili tudi za Slovane milejši dnevi; videl je, koliko je tu še opraviti; krepkega se je čutil, koristiti svojemu národu — navdušeno se je zatorej uvrstil pod zastavo, katero je pozneje tako živahno nosil do smrti. Kdor rajncemu očíta, da se je le iz častilakomnosti poprijel reči slovenske, priznava mu s tem dobro previdnost — ni se zmotil umrli nad hvaležnostjo svojih rojakov, skazali so mu jo pri pogrebu i skazovali mu jo bodo še potomci, ko po njegovih nasprotnikih gotovo ne bode več duha ne sluha. Le ljubezen do domovine i njegov mar za pravico sta bila vzroka, da se je Costa tako iskreno oklenil majke Slave ter tako pogumno potezal za blagor svojega národa; urojena mu živahnost ga je podpirala v tem

početji. Enemu svojih prijateljev je rekel nekega dné: „Nad teboj imam izgled, da je mogoče ljubiti domovino i vendar ne vdeležiti se boja zanjo; jaz tega ne zamorem, krv mi ne pripusti.“ Da ga je pa vendar veselilo, ako se mu je kaj posrečilo, ako se mu je odobrila kaka misel, ako se mu je pohvalilo kako dejanje, ako je dosegel kako čast — temu se smejo čuditi, to mu smejo oponašati le tisti, katerim ni prav nič mar za mnenje ljudi, katerim je prav vse jedno, ali jih ljudje grajajo ali hvalijo — flegmatikov te potence je, čast bodi Bogu! le malo; i ravno tisti se jim ne prištevajo, kateri takó slabo obsojujejo Cost-ovo delovanje. Pravica dalje tirja, da ločimo pisatelja Costo od politika. Že 1861. leta je stal dr. Etbin Costa na strani slovenski, bil je med onimi, ki so ustanovili Ljubljansko čitalnico; ko je pa 1863 l. prejel diplomo akademika nemškega društva „Leopoldina,“ neznano je bil vesel tega; bil je tudi do svoje smrti dopisnik moravskemu deželnemu arhivu, gornjelužiškemu društvu za vednosti, i šleskemu društvu za domačo omiko. Bil je dalje med ustanovniki Sokolovimi i Matičnimi; a spisal je še leta 1874. bibliografijo vsled dunajske razstave v nemškem jeziku. — Kolik razložek je med dr. Costo i onim doktorjem, ki se je delal pripravljenega, za blagor domovine žrtvovati vse, celó mastno profesuro na Dunaji, da mu je le novih deset goldinarjev potekalo v žep, pa je pri prvi priložnosti zapustil svoje rojake, da je postal dvorni svetovalec. Take sebičnosti ne more nobeden oponašati dr. Costi: za čast je pač maral, za denar prav nič ne; sicer bi bil zapustil premoženja mesto dolgov; pa tudi častitanje ga ni oslepilo nikdar tako, da bi bil kaj prezrl, kar se mu je zdelo domovini v prid. Postal je 15. decembra 1866 l.

vitez Franc-Jozefovega reda; poklonil se je 2. decembra 1873. l. N. V. presvitlemu cesarju s tremi drugimi poslanci v imenu Kranjske, ter zapisal ta dan v svoj dnevnik: „Vedno me bode veselilo, da sem doživel ta zanimivi dan zgodovine avstrijske, nikdar mi ne bode žal, da sem se vdeležil te svečanosti!“ — Gotovo, da; kajti ljubil je Costa svojega cara, ljubil je Avstrijo: a pred vsem je ljubil domovino svojo i svoj národ. Vedno je iskal pota, nevtrudeno je skušal mnoga sredstva, da bi zadostil na vse strani, najbolj pa služil domovini — mnogo ljubezni zastonj! Evo, politik Costa!

Potrebno se nam je zdelo (predno govorimo o politiku Costi) da ovržemo najpopred one puhle razsodbe, ter značimo stališče, sè katerega imamo obsojevati zadnjih štirinajst let Costovega življenja — njegovo politično delovanje.

Spačenost, malopridnost ali prav za prav gniloba tako imenovanih višjih stanov, ki je prišla na dan po preiskavah i dogodkih 1860. leta, — Ejnaten, Bruck, Robert, Richter in drugi so priče tega žalostnega spomina, — osupnila je vso Avstrijo; samomori navedenih velikašev pa so bili preglasen klic „memento“ za vlado. Dobila je na to Avstrija diplomo od 20. oktobra 1860. i pa ustavo od 26. februarija 1861. l., ki ste zagotovili raznim avstrijskim národom marsikatero svobodo, med drugimi pravico, voliti poslance za deželne zборе i državni zbor, da vladi nasproti zastopajo želje i potrebe ljudstva, da nam varujejo stare pravice i mogočnežem nekoliko gledajo na prste. Lep posel za vsacega domoljuba, najmikavniši pa za

mladega možá take gorečnosti, kakoršna je lastna bila dr. Costi.

Al on ni še imel postavne starosti, manjkalo mu je še poldrugo leto do 30 let, ko so se vršile prve ustavne volitve 16. i 21. marca 1861. l. Vendar se je že tu vdeleževal novega političnega življenja; razlagal je, dobro izurjeni pravoznanec, nove postave; dajal svete, kako bi se najlaglje dognalo to ali óno; vodil je skupščine ter uredoval zapisnike. Že takrat se je prikupil razumnostjo s svojo i zgovornostjo, s svojo gorečnostjo za konštitucijalno življenje množini volilcev. Ker pa zaradi mladosti ni še mogel stopiti z obema nogama na javni ustavni oder, izmislil si je drugo. Pogovoril se je z nekaterimi ljubljanskimi pravdoslovci, najpervo z dr. Wurzbach-om (10. marca 1861), da bi se osnovalo pravoznansko društvo, v katerem bi se razpravljale stare i nove postave, bi se pogovarjalo o zvitih pravadah, ter se pretresovali razlogi imenitniših sodniških razsodeb i. t. d. — Brez dvombe, zeló važno početje! Toda osnovanje tega društva ni bilo tako lahko, kakor si je mislil iskreni Costa. V ta namen izvoljeni odsek je imel prvo sejo že 4. aprila, a brez izdatnega vspeha, i skoro bila bi zopet zaspala ta stvar. A Costa ni bil človek, da bi popustil vresničenje kake misli zaradi zaprék in ovir. Sklical je zatorej 9. avgusta vnovič tovariše strokovnjake, da bi jim zopet živo priporočil osnovanje tako važnega društva. Sedaj še le so se poprijeli tudi drugi te reči; 21. septembra je imel ustanovni odsek svojo prvo sejo; 4. oktobra 1861. l. pa so se prvokrat zbrali udje novega društva. Izvolili so Costo za prvega tajnika, to se pravi po domače: za prvega najbolj obloženega delalca. I dobro so volili, kajti boljšega, bolj marljivega de-

lavca bi gotovo ne bilo našlo društvo; objave, po njem razglašene, pričajo o tem, še bolj pa rakova pot, katero je hodilo društvo po odstopu dr. E. Coste, ki se je odpovedal temu poslu vsled dogodkov 1867. l. 10. avgusta.

Še druge naprave se je živo vdeležil Costa 1861. l. Dne 21. julija t. l. se je zbralo mnogo narodnjakov, da bi se pogovorilo o ustanovljenji národne čitalnice v Ljubljani; med njimi je bil tudi Costa. Vnovič so se sešli 4. avgusta, da bi se posvetovali o pravilih omenjenega društva; ta namen so imele tudi skupščine 14. septembra i 3. oktobra. Občni zbor 20. oktobra pa je izvolil s 63 glasovi (izmed 66) dr. Costo za odbornika, i odbor 24. oktobra za knjižničarja. Ravno mesec pozneje, to je, 24. novembra 1861. l., je bila prva „beseda“ v národnej čitalnici Ljubljanskej. Leto za letom so volili dr. Costo v odbor, 4. januarija 1868. leta pa za podpredsednika, kar je po vseh poznejših volitvah ostal do prezgodnje smrti svoje. Zanimiva je bila ona prva beseda národne čitalnice Ljubljanske gotovo tudi za to, ker ravno na ta večer se je pobratil dr. Costa sè starosto Slovenstva, z mnogozasluženim dr. Jan. Bleiweis-om. Hodila sta od tega časa obá domoljuba zmirom eno pot, ravnala zmirom po enem načrtu, delala na isti cilji i konec: povzdigo zavesti národne, izobraženje národa slovenskega. Skoraj bi rekel, da sta skušala v tem prekositi drug drugzega, ker sta pa vse storila mnogo obrekovana i križana od nasprotnikov naših le v blagor domovine, a ne iz sebičnosti, ni bilo nikoli razpora med njima, ne zavida, temveč veselilo je vsacega izmed njiju, ako se je drugemu kaj posrečilo; veselila sta se skupnega delovanja, vzajemne

podpore. Zato, in le zato je rad pohvalil dr. Bleiweis, kar je storil dr. Costa za národ, ter ime-
noval ga je najljubšega sinu Slovenije; dr. Costa
pa je na spomin v čitalnici pričete zveze z dr. Blei-
weisom vzročil, da je domači mojster slikarstva
Frankè napravil za čitalnico podobo Bleiweis-ovo,
katera se je slovesno odgrnila 17. septembra 1871. l.
s slavnostnim govorom Costovim.

Omenili smo nalašč te razmere med Blei-
weisom i Costo, kajti morali smo slišati tù in
tam grdo obrekovanje, da si omenjena domoljuba
sama prižigata kadila i drug družemu čestitata. Oj
bedakov! oni pač ne znajo zgodovine ter ne vedó, da
so vselej tako ravnali patrijoti v skupno delovanje
pobrateni; oni niti ne poznajo etičnega vpliva take
zveze ter ne vedó, da pohvala je najmanjše plačilo,
ki se komu more dati, da pa je vsaka javna po-
hvala ostroga pohvaljenemu, napeti najboljše svoje
moči, drugim pa, posnemati ga. Tudi tega nista po-
trebovala vrla moža; slavili so jih že drugi. Vrnimo
se h Costi.

Že prej smo omenili, da je podporno obrt-
nijsko društvo 1857. l. izvolilo dr. Costo za
svojega odvetnika; 1861. l. pa so udje, pripoznavaje
Cost-ove zasluge za lepo napredovanje tega društva,
20. oktobra napravili mu slavnostni banket i pri tej
priliki poklonili mu krasno sreberno čašo, blizu 200 gl.
vredno.

1862. leto je preteklo dr. Costi v navadnem
tiru; najbolj zanimivo je bilo za-nj pač to, da je v
sredi meseca julija opravil v Gradci zadnje pre-
skušnje, po katerih je bilz izvrstno po-
hvalo spoznan za odvetnika. Od 9. aprila
do zadnjega junija se je na novo s posebno marlji-

vostjo učil slovenščine; 23. junija ga je centralni odbor zavarovalnega društva za bolezni „Avstrija“, izvolil za svojega tajnika; konci avgusta se je vdeležil shoda pravoznancev v Beču, kar ga ni ravno zadovoljilo, kajti v dnevniku njegovem beremo o tem: „sklepi malo vredni, telesnih vžitkov preveč, duševnih premalo.“

Sicer je mnogo govoril i predaval v skupščinah zgodovinskega i pravoznanskega društva, družbe kmetijske i. t. d., razven tega pridno delal za odvetnika dr. Rak-a, pisal za znanstvene i druge časnike — v tem je preteklo 1862. leto, i dr. Costa je izpolnil 30. leto.

Od začetka 1863. l. naprej je zapisal v svoj dnevnik vsako sejo, katere se je vdeležil, i čuditi se mora vsak, kdor v dnevniku bere, da je imel od 1865. do 1874. leta, to je v desetih letih, 2538 sej, zatorej leto i dan, jedno k drugemu, 254 sej! —

Dvoje je posebno znamenito 1863. leta v življenji dr. Coste: izvolili so ga namreč Ljubljanski meščani meseca aprila za mestnega odbornika, 2. oktobra pa je postal načelnik „Južnemu sokolu“ v Ljubljani. Ker bodemo pozneje obširniši govorili o tem, kar je storil dr. Costa za mesto Ljubljansko, naj nam je pripuščeno tù nekoliko besedi o ravno imenovanem telovadskem društvu.

Pravila tega društva so se posvetovala 3. septembra 1863. l.; 1. oktobra se je sošel prvi občni zbor, v katerem je 59 udov med 70 Costo izvolilo za odbornika; takoj drug dan pa je odbor izvolil Costo za svojega načelnika. „Južni sokol“ je lepo napredoval, v občnem zboru 29. decembra 1864. l. se je bilo zbralo 98 udov, a društvo je takrat štelo že 174 udov. Velikonočen ponedeljek 17. aprila 1865 l.

je napravil „Sokol“ združen s čitalnico v gledišči veliko besedo v pripomoč stradajočim Notranjcem ter naklonil revežem lep denar. Na vabilo Novomestjanov vdeležil se je „Sokol“ 19. i 20. avgusta 1865. l. 500 letne svečanosti Novega mesta. Dné 23. septembra so šli „sokolci“ v Maribor, praznovat spomin nepozabljivega rodoljuba, škofa Slomšk-a; 18. oktobra pa je napravil „sokol“ svojemu ljubljennemu načelniku dr. Costi, tedanjemu županu ljubljanskemu, za godovni dan veliko baklado ter mu podal prekrasno narisano voščilo z 126 podpisi. — Koncem 1865. l. je imel „Sokol“ že blizo 200 družabnikov. — Enako je slavil „Sokol“ svojega načelnika tudi 1866. leta. Dné 24. novembra 1866. leta pa se je pr. Costa še s „Sokolom“ vred peljal v Zagreb, vdeležiti se velike svečanosti, katero so bili 25. i 26. t. m. napravili Hrvatje svojemu junaku Nikolaju Zrinskemu. Sploh je bilo gibanje „sokolovo“ prav živo, i čili Costa se je že zaradi tega rad vdeleževal vseh veselic njegovih; potreboval je pri mnogih skrbéh i obilnem duševnem trudu včasi kacega prenehleja, da se mu je vsaj nekoliko razvedrila preobložena glava. On pač takrat ni mislil, da mu bode prav to društvo toliko sitnosti nakopalo z nepremišljenim dejanjem. Toda o tem pozneje; le tega še omenimo tukaj, da se je zadnjikrat radoval Costa s „Sokolom“ 21. julija v čitalnici pri veselici na čast Anicam.

Ko se je 1864. l. vstanovila „Matica slovenska“, izvolili so tudi dr. Costo za odbornika; 15 oktobra 1868. l. pa za predsednika, kar je ostal do svoje smrti. Kot predsednik je uredoval Matični „letopis“. Tudi tù je moral dr. Costa marsikatero grenko požreti. Ko se je odbor 9. julija 1872. l. posvetoval o predlogu za vstanovljenje národne tiskarne

v Ljubljani, pokazala se je prav resno tedanja ločitev „mladih“ od „starih“, še bolj pa v občnem zboru 26. septembra t. l. Strastno so stopili na noge nekateri „mladi“ proti dr. Costi, češ, da je klerikalec, da narod v tmino vleče, da vse le dela iz sebičnosti i. t. d.! Žalostno, da se je celó v tako majhen narod, kakor je slovenski, vrnil nesrečni razpor! Ali so hotli s tem nekateri Slovenci posnemati Čehe ali Poljake, ali kak drug narod, tega ne vemo; tudi nečemo trditi, da so bili nekateri podkupljeni po pravilu: „Divide et impera“; to pa je gotovo, da le „sloga jači, nesloga tlači.“ Ni nam treba tu navajati prilike o očetu s sedmimi razprtimi sinovi; vsak pameten človek mora priznati, da že različnost slovenskih jezikov i pomankanje jedinstvenega književnega jezika začasno ovira omiko slovanskih narodov. Zdaj le to: Costa je umrl, trn je iz péte — je li péta že zdrava? —

Bližal se je zopet čas novih volitev v deželni zbor. Dr. Costa je kandidiral za postojnsko, planinsko, senožeško, ložko i bistriško občino. Izvolil si je te občine zato, ker se je smel nadejati, da je tu ljudem nekoliko znan, kajti njegov popis postojnske jame je ravno leto poprej v nemškem (2. natis) i slovenskem jeziku prišel na svetlo, 30. oktobra 1863. leta pa je v dolgem i zmagalnem govoru zagovarjal štirinajst kmetov iz Rakek-a i Tisovja, zatoženih, da so kradli les v kašparških gozdih. Da bi se volilcem omenjenega okrožja še bolj priporočil, dal je razdeliti 14. maja naslednji oklic:

„V Vašem okrožji se ima 30. dan tega meseca voliti nov poslanec za kranjski deželni zbor. Priporočaje se volilcem, da bi mene izbrali, ne mislim posamezno i obširno naštevati: kakošne dolžnosti ve-

žejo deželnega poslanca i kakošne potrebe ima naša dežela i naš národ. Kdorkoli „Novice“ pridno prebira, temu je znano, da se trudim i delam v družbi tistih mož, kateri so si postavili za namen svojega življenja, da bi povzdignili dušno i telesno korist naše dežele. Vsacemu človeku, kateri hoče v javnem življenji koristiti sè svojim delom, je prva potreba, da mora biti trdnega značaja. Moje dozdanje življenje je tako, da lahko pred vsem svetom obetam, da bodem zmerom zvesto i nepremakljivo stal z národom, i da se bodem z vsemi svojimi močmi trudil v deželnem zboru i zunaj deželnega zbora, da bi pripomogel, da njegove pravice popolnoma obveljajo. Druga poglobitna stvar je, da poslanec vé, kakošne potrebe i želje imajo njegovi volilci. Že več let se trudim, da do dobrega zvem, kako se godi po moji kranjski domovini, i ker sem pravdnik, zato sem imel zadosti prilike, da sem se tudi popolnoma seznanil s pravičnimi pritožbami po Notranjskem. Samo ob sebi se razume, če bodem izvoljen za poslanca, da mi bode dolžnost, sè svojimi volilci ostati vedno v dogovoru i za njihove želje odkritosrčno oglašati se v deželnem zboru. — Če zatorej nimate do kakega družega moža več zupanja, izvolite mene za svojega poslanca.“

Česar se je nadejal, je dosegel; 105 volilcev se je bilo zbralo, i dr. Costa je bil izvoljen za poslanca v deželni zbor z 62 glásovi; družih kandidatov nobeden ni dobil niti 20 glasov. A Notranjci so mu zvesti ostali; volili so ga vnovič 26. januarija 1867. l. s 94 glasovi izmed 95, i 26. marca t. l. z 91 glasovi izmed 93, i zopet po triletnej dôbi 27. junija 1870. l. z. 97 glasovi izmed 98. Še le 1873.

leta, ko so 23. oktobra volili trgi i mesta Gorenjskega i Notranjskega, zgodilo se je, da je zmagal dr. Supan s 340 glasovi v tem, ko je dobil dr. Costa le 110 glasov. Bilo je prvokrat, da mu je spodletelo; v svoj dnevnik pa je zapisal ta dan: „Nisem žalosten tega; oddahnil se bodem vsaj nekoliko ter zamogel marsikaj družega opraviti, kar me že davno teži; sramota pa je za národ, da smo propadli i nov dokaz je to, na kako slabej podlagi je še naša reč!“

1864. leto pa je bilo zanj zeló zanimivo še v drugem zmislu. Dné 27. aprila so bili pokopali ljubljanskega župana Ambrož-a, i ko je mestni odbor 8. junija volil novega župana, dobil je dr. Costa od 28 glasov 16; še tisti mesec je bila potrjena ta volitev, 16. julija je Costa prisegel kot novo izvoljeni župan ljubljanski. — Kakošne svečanosti so bile to! Godba i petje, baklade i živijo-klici, častitanja i voščila, z eno besedo: veselje, kakor po velikej zmagi. — Ali se je pa tudi spolnilo upanje mestjanov, ali je zadostil svojemu poslu novi župan? Da, zadostoval je tako, da mu je bivši cesar mehikanski podelil meseca aprila 1865. l. vitežki križ Gvadalupeškega, cesar avstrijski pa meseca decembra 1866. l. vitežki križ Franc-Jožefovega reda; a mestni odbor mu je po doveršenem triletnem županovanji 21. maja 1867. l. priznal častno mestjanstvo; mestjani so ga 23. t. m. na novo izvolili za odbornika (zadobil je izmed 137 glasov 134), novi odbor pa 12. junija v drugo za župana.

Po izgledu svojega prednika poročal je tudi dr. Costa 21. maja 1867. l. o svojem triletnem oskrbovanji mestnih opravil v Ljubljani od meseca junija 1864. do maja 1867. l. Ne zdi se nam odveč, ako posnamemo iz tega poročila poglobitniše reči, da

dokažemo, kako dobro je gospodaril župan Costa i koliko je storil za mesto v kratkej triletnj dōbi.

Po županu Ambrož-u pričeto prenavljanje tlaka se je pod županstvom Costovim energično nadaljevalo tako, da je doseglo pohvalo vsega mesta. Namesto nehodnega tlaka iz okroglih kamenov naredil se je makadam, ob hišah obrobljen s potom za pešce, narujenim iz kraških ploč ali vsaj iz odbitih okroglic. Na ta način se je napravil veliki trg od mestne hiše naprej z vsemi stranskimi ulicami, šolski trg, Šempetersko predmestje z mnogimi stranskimi ulicami i Poljane, katere so se po odpravi griča pred otročjo bolnico bitstveno popravile, dalje kongresni i nemški trg pa gospodske ulice. Na dunajski cesti se je dodelal hodni tlak, ob Grubarjevem kanalu, pri novem mostu, napravila se je složna vozna pot k vodi; cesta za gradom i krakovska vélika cesta popravili ste se do dobrega i. t. d.

S tem, da se je mesca oktobra 1865. l. kupil grad Podturn, prišlo je mesto v posest veselišča, kakoršnega na enacem kraji nima kmalu kako mesto. Mestna srenja je napravo otročje bolnice, katera se je slovesno odprla 19. novembra 1865. leta, izdatno podpirala s tem, da ji je naklonila stanoviten leten donesek, ter je vstanovitelja dr. Kovača poslavlila z brezplačnim podeljenjem mestjanstva.

Najimnitniša stavba pa, katera bi bila imela po pogodbi končana biti že 1866. l. — kar je zadržala vojska — je bil novi most, po nepozabljivem županu imenovan Hradeckov most. Misel, napraviti ta most je bila sicer tako stara, kot potreba njegova; sprožila se je tudi ta reč pri mestnej gospodski že deset let poprej, toda vedno se je odlašalo

delo. Še le pod Costovim županstvom se je mestni odbor resno lotil te potrebe ter sklenila se naprava omenjenega mostú po načrtu c. k. nadinženirja Hermana, za kateri načrt se je odločil odbor poleg prijetnosti, ki jo ima oko nad zunanjo podobo i poleg zeló primernih plačilnih pogojev (splošni stroški so znašali le 29.500 gl.) posebno za to, ker je hotel dati prednost domačej obrtniji — železni del namreč je izdelala fabrika v Dvoru, mostne podlage pa je sezidal G. Tönnies. Kaj se je sploh v tej zadevi storilo v treh letih, kažejo najbolj naslednje številke; izplačalo se je: za zdržavanje raznih strojev 40.551 gld. 10 kr., med temi za zdržavanje mestnih poslopij i za poprave v gradu Podturnu 9980 gld., za zdržavanje cest i ulic 16.476 gld., za mostove i držaje 10.370 gld., za nova zidanja 30.595 gld., za lijáke i prekope 6742 gld., skupaj 77.888 gl. 10 kr.

Zaradi mestne svečave omenimo le, da se je vpeljala s petrolejem po predmestjih, da se je pomnožila plinova svečava po mestu, i da se je razsvetlil tudi Latermanov drevored.

Na šolske zadeve je gledal mestni odbor z óno pazljivostjo, katero po pravici zaslužijo. Ne majhen pripomoček je bil dovoljen za zdržavanje liceja; v realki se je napravil potrební kemični laboratorij; za učenje slovenskega jezika v evangeljskejšoli plačal se je letni donesek 100 gld.; dovoljene so bile napósled znamenite remuneracije za podučevanje v nedeljskih i obrtniških šolah.

V pomoč stradajočim na Notranjskem dovolilo se je iz mestne blagajnice 500 gld.

Ko je 1866. l. kolera napadla Ljubljano, po služil se je mestni odbor tako energičnih sredstev, da je ostala bolezen v najožjih mejah. Prehajale i

pregledovale so namreč okrajne zdravstvene komisije pridno vse hiše; razkuževala so se, tudi po sili, vsa stranišča po mestu i po predmestjih; postavile so se posebne perice za okuženo périlo; odločili so se revni bolniki v posebno mestno bolnico i. t. d. Vse te obširne naredbe pa so bile brez škode za njihovo dobroto vravnane tako varčno, da je imela mestna blagajnica le 1285 gld. stroškov.

A še druga nadloga je zadela Ljubljano 1866. l. Vojska, ki je vihrala tisto leto na južni i severni strani Avstrije, naložila je mestu težko nastanovanje prehajajočih krdel. V malo mescih je bilo nastanovljenih v Ljubljani: generalov i višjih častnikov 259, nadčastnikov 5067, nižjih častnikov i prostakov 416.940, poleg tega še konj 34.278.

Toda to silno nastanovanje se je po modri skrbi mestnega odbora opravilo brez posebnih težav za hišne gospodarje. Postavile so se namreč za nastanovanje prostakov posebne lesene kočje, v katerih je prenočevalo nad 139.000 mož i je bilo vstavljenih nad 7000 konj, katere so pa navzlic previdnemu ravnanju prizadele mestni denarnici vendar le 3750 gold. stroškov.

Da je župan Costa dobro skrbel tudi za mehikanske prostovoljce, vidi se že iz gori omenjene časti, katera mu je došla po podeljenji Gvadalupeškega reda.

Samo po sebi se vé, da je mestni odbor skrbel tudi za nadaljevanje že prej začetih opravil. Novi cestni vodotoči so se napravili v rožnih ulicah, na Poljanah i za gradom; v križanskih ulicah pa so se pokrili s kamenitimi pločami. Fijakarija se je po redu, sklenjenem od mestnega odbora, vravnala tako, da je ustrezala vsem potrebam.

Za vpeljavo planinskih lovcev i deželnih strelcev v težavnem vojskinem času je dovolil odbor iz mestne blagajnice 1000 gld. — Njih c. k. apost. Veličanstvo je blagovolilo, po najvišjem rokopisu 19. decembra 1866. l., spoznati ta patrijotični trud ljubljanskega mesta. Ta rokopis se na vedni spomin še poznejim rodovom hrani v zlatem okviru v mestnej dvorani; župan Costa pa je postal vitez Franc-Jožefovega reda.

Ko se je bilo uvidelo, da mali dohodki mesta nikakor ne zadostujejo povišanim tirjatvam novih časov, moralo, se je gledati, kako bi se povišali. Mestni odbor se je pri tem držal načela, da se pri visokosti državnih i deželnih naklad, dokler je mogoče, ogiba priklad k neposrednjemu davku; i res se je posrečilo, mestne prihodke povikšati na leto za 30.460 gld., vendar to povikšanje ni obkladalo nobenega plačevalca davkov. Ker pa tudi to ni zadostilo — kajti nenavadni stroški, na katere se ni mislilo, i kateri največ niso bili v proračunu, znašali so v tej dobi 94.098 gld. — trebalo je napósled 1866. l. vzeti na posodo 100.000 gld., od tega časa še le je bila mestna blagajnica zmožna vse dolgé poravnati, i nobeden ni moral več čakati na kako zasluženno plačilo. Potreba tega posojila se je sicer opravičila v obširnem spominjskem pismu 10. avgusta 1866. l. št. 5876, iz katerega je vsak lahko posnel:

a) da je denarstveni stan mesta ljubljanskega popolnoma v redu, i da je vsaka v tem obziru izrečena, le nemir delajoča skrb brez resnične podlage;

b) da mestne priklade v bližnjiej prihodnosti treba ne bode;

c) da je posojilo 100.000 gld. opravičeno, ker se je za to kupilo lepo posestvo (Podturn), ker so

se napravile potrebne i koristne stavbe i druge naprave (Hradeckov most, tlak i. t. d.), ki imajo obstoječo vrednost, ker so je slednjič tirjale nepričakovane okolščine (vojska, kuga);

d) da je to posojilo popolnoma i postavno zavarovano v ležečem posestvu mestnem, najmanj 200.000 gold. vrednosti, s katerim je dakle v pravej razmeri.

Tako je županoval dr. Costa.

A še po drugih potih je skušal dr. Costa varovati i množiti korist mesta i njegovih prebivalcev. Ko se je južna železnica sprla z graškim mestom i je hotela svojo veliko valjarijo prestaviti kam drugam, storil je vse, kar je bilo mogoče, da bi se ta naprava preselila v Ljubljano, ubozim prebivalcem v prid. Pomirjenje med razprtima je pa uničilo to upanje.

Po silnem trudu — peljal se je dr. Costa 21. maja 1866. l. v Videm ter od tod v Verono k N. V. nadvojvodu Albrecht-u — doseglo se je vsaj to, da je prišlo višje poveljništvo v Ljubljano. Denarni promèt, ki je po njem prišel med ljudstvo, posebno trgovini i obrtniji v prid, je pa tudi tù trpel le malo časa. Nesrečni izid vojske 1866. l. i odstop Laškega je prisilil vlado, da je razpustila dve generalni komandi i med temi ravno lombardo-beneško, bivajočo v Ljubljani. Vse prizadevanje — peljal se je dr. Costa 8. septembra t. l. na Dunaj do ministerstva — da bi se za odškodovanje dobila kaka druga državna uprava, kaka tovarna, bilo je tačas zastonj; a morda se je ravno na to prošnjo ljubljanskega župana spomnila vlada, ko je dala napraviti tobakárno v Ljubljani.

Kakor je bil pričel, tako je bil namenjen nadaljevati dr. Costa, ko gaje mestni odbor po triletnej

dobi 12. junija 1867. l. na novo izvolil za župana. Dné 30. t. m. je bil zopet od Nj. veličanstva za to častno mesto potrjen, i 3. julija je vnovič prisegel.

Isti mesec, 23. julija zvečer, so se pregrešili nekateri „sokolci“ nad nekim svadljivim hlapčonom; precej drug dan je prepovedala deželna vlada društvo „Južnega sokola“; sovražniki dr. Coste pa, ki so komaj čakali kakoršne koli prilike, napadli so sedaj njega, načelnika „sokolovega“, kot vzročnika onega dogodjaja. I kakor vtonjenec celó po bilki seza, tako so zgrabili sovražniki sedaj s pomočjo dveh izdajalcev ničevno priliko, pogubiti ga. Prišel je zaradi onega „sokolovega“ dogodjaja v sodniško preiskavo, al krivo natolcevanega je sodnija nedolžnega spoznala. Ko je eden njegovih krivih prič bil 6. febr. 1869. l. zaradi goljufije obsojen v vječo, drugi — Costov prijatelj iz mladih let — pa je 4. novembra 1872. l. zaradi očitnega prešeštovanja skusil ustreliti se, je isti dan zapisal dr. Costa v svoj dnevnik: „Žalostna sta pač obadva dogodka, za-me pa prečudno zadoštenje; vidi se, da je Bog pravičen!“

Da bi vsaj nekoliko potolažil one, katerim je bil tako zeló na poti, odpovedal se je dr. Costa 10. avgusta 1867 tajništvu pri pravoznanskem, i odborništvu pri zgodovinskem društvu, 24. marca 1868. l. pa načelništvu pri bolnici za otroke. Al to je bilo onim le v dokaz, da se čuti dolžnega. Izpraševali so ga pri sodnji 29. avg. 1867. l. šest ur i 30. dné t. m. sedem ur; nič prav obdolžilnega se mu ni moglo dokazati. Vendar ga je 26. septembra t. l. c. k. deželni predsednik iz lastne moči začasno odstavil od županstva. Prejel je sicer dr. Costa še 30. t. m. zaupno pismo mestjanov s 400 podpisi; pa kaj je pomagalo to v hudem viharji! Peljal se je

zatorej 28. jan. 1868. l. na Dunaj i šel k tedanjemu prvemu ministru dr. Giskri. Zeló vljudno ga je sprejel, rekel mu, da je deželni predsednik nepostavno ravnal, ter mu obljubil, da ga hoče popolnoma rehabilitirati. Ravno to željo je izrekel tudi mestni odbor 6. febr. t. l. z vsemi glasovi, razven — enega. A ni bilo lahko oteti mučenca iz rok tolicih sovražnikov. Na novo je morala sodnija zoper njega preiskavo začeti, i prvi magistratni svetovalec, g. Jan. Gutman, je moral 3. aprila prevzeti mestno županstvo. Še le 14. aprila so bile vstavljene daljne preiskave; 13. maja t. l. je višja sodnija popolnoma oprostila dr. Costo; 3. julija pa — ko so bile volitve v mestni zbor pri kraji — je prejel vladno pismo, katero ga je do čistega rehabilitiralo.

Tega se niso nadejali sovražniki Costovi, razkačil jih je zato nepričakovani izid tako zeló, da so sklenili sami pomagati si; kurili so i kurili, dokler se ni pokazal požar. To se jim je posrečilo 13. avgusta t. l., ko se je vzdignil v mestnem zboru tak hrup zoper dr. Costo, da vladi ni družega ostalo, nego razgnati 24. septembra t. l. ves mestni odbor. S tem je vzelo konec tudi Costovo županovanje.

Vrnimo se zopet nazaj do 1864. leta.

Bil je tudi dr. Costa med onimi, ki so v občnej skupščini 18. septembra 1864. l. sklenili, vstanoviti v Ljubljani nemški časnik, kateri bi v tujem jeziku zagovarjal domače pravice i potrebe. Ta časnik je pozneje prihajal na svetlo z naslovom „Triglav“.

Dné 2. okt. t. l. je postal zavetnik društvu za trgovinske bolnike, kar je ostal do 8. maja 1870. l.; kmetijska družba pa ga je v občnem zboru 23. nov. t. l. izvolila za odbornika v centralni odbor.

Ravno v tem letu, v katerem je mlademu dr. Costi došlo toliko dokazov zaupanja i časti, poslavlila je vlada tudi očeta njegovega Henrika Costo; podelil mu je namreč presvitli cesar Franjo-Jozef vitežki križ svojega reda.

Ko so se 1867. l. deželne oblasti, deželna društva i. t. d. poklanjala novemu c. k. deželnemu predsedniku pl. Conrad-u, poklonil se je 14. maja tudi dr. Costa; desetkrat je moral vstopiti z deputacijami: kot župan z mestnim odborom, kot odbornik kmetijske družbe, z deputacijo podpornega obrtnijskega društva, z odborom pravoznanskega i z odborom zgodovinskega društva, kot odbornik „Matic“ i „Čitalnice“, kot načelnik „sokola“ i bolnice za otroke, i z deputacijo mestne šole — kajti ni le bil povsod, treba ga je bilo tudi povsod.

Da nič ne zamolčimo, omenimo tukaj še, da je bil dr. Costa tudi med onimi, ki so 1867. l. delali na to, da se je napravila železnica od Ljubljane do Beljaka, — da se je 15. febr. t. l. vdeležil v Beču posvetovanja federalistov, — da je 16. t. m. prejel dekret kot namestnik deželnega glavarja, katero namestništvo je pa že 5. aprila t. l. prevzel g. F. Terpinec, — da se je 25. junija t. l. zopet pričel učiti slovenščine i sicer pri prof. Lézarji.

Razložili smo že poprej, kako je „post tot discrimina rerum“ i potem ko je preteklo leto i dan (od 23. julija 1867. l. do 24. septembra 1868. l.) vendar le moral umakniti se dr. Costa svojim sovražnikom. Ali se je zavoljo tega odtegnil javnemu življenju? Nikakor ne! Ostal je zvest svojemu načelu, ter neumorno delal zā národ i za domovino do svoje smrti. Zeló ga znači gotovo to, da se je že v občnej

skupščini iznova oživiljenega „sokola“ 16. febr. 1868. l. dal voliti za odbornika ne več misleč na to, kakošne sitnosti je imel ravno zaradi „sokola“ malo mesecev poprej. Pa saj mu je bilo pač lepo zadostilo, da ga je ravno tistega mesca, ko se je moral preseliti iz mestne hiše, izvolila „Matica“ za svojega predsednika.

Meseca novembra 1868. l. ga je izvolila kranjska kmetijska družba posebno po nasvetu dr. Jan. Bleiweisa za svojega poslanca pri shodu poljedelcev na Dunaji, ki so se posvetovali o kmetijstvu 9. do 14. novembra t. l. Posmehovali so se tudi temu poslu nekateri dobri prijatelji Costovi, menili so, da bode le otrobe vezal, saj ne razločuje turščice od detelje i. t. d. Vendar se je pri tej skupščini, v katerej se ni pretresovalo, kako je treba senožeti obdelavati, sadje cepiti i. t. d., marsikaj storilo ravno po Costovem nasvetu, pritrčila mu je večina zbornikov, ko je temeljito govoril zoper ustanovo poljedelskih zbornic; ministerska svétnika Weiss i Ham sta ga napósled pohvalila, da je bil pravi oživljavec tega shoda. Ko je še tistega mesca g. Fidelis Terpinec odpovedal se predsedstvu kmetijske družbe, vodil je dr. Costa obravnave te družbe, dokler ni baron Karol Wurzbach 6. febr. 1870. l. predsedstva prevzel. Baron pl. Wurzbach je izustil pri tej priložnosti zanimive besede, rekši da, „akoravno Costa ni strokovnjak, vendar se je skazal doslej povsod kot moža, kateri, vrzi ga kamor hočeš, vedno na noge pade, glavo pa po konci nosi.“ Tako so obsojevali dr. Costo brezstrastni, nepristranski možje. Ni se zatorej čuditi, da so ga naprosili, vdeležiti se tudi družega shoda poljedelcev na Dunaji mesca januarija 1873. l., i da ga je ministerstvo

povabilo na shod za kmetijstvo i gozdnarstvo mesca septembra t. l.

Še enega početja se je vdeležil dr. Costa konci 1868. l. Vstanovilo se je namreč m. novembra t. l. v Ljubljani katoliško društvo, katero je izvolilo dr. Costo za podpredsednika. Oni „poštenjaki,“ ki so se šteli za kontrolorje vsega Costovega dejanja, so ga psovali, se ve da, tudi zaradi tega; raztrosili so še celó m. julija 1874. l. laž, da Costa namerava stopiti v samostan minoritov, ter so sklepali svoje dopise po časnikih (kajti vsi so prišli iz ene fabrike) z besedo: „Pojdi v samostan, Ofelija!“ — Kam bi Hamlet, ki ta svèt daje prezaljubljeni Ofeliji, navsètoval iti takim lažnjivim prorokom, tega ne vemo; to pa dobro vemo, kam bi jih bil obsodil Dante (I, 28, 29). Pa tudi to še vemo, da je dr. Costa 10. marca 1870. l. odpovedal se knjižničarstvu pri omenjenem društvu ter t. d. zapisal v svoj dnevnik: „Celotizem nekaterih družabnikov me primora k temu; to je vam strašen ultramontanizem, ki nima podobe s pravim katolicizmom.“

Od 1869. l. imamo poročati dve zanimivi reči. Prva, da se je dr. Costa dejansko vdeležil dveh taborov: na Kalcu 9. maja t. l. i na Vižmarjih 17. t. m. Taboru na Kalcu je bil dr. Costa predsednik, i je govoril o pogozdovanji Krasa. Tudi 1870. l. je bil dr. Costa pri dveh taborih; 12. junija v Cirknici, kjer je govoril o srenjski avtonomiji; 14. avgusta pa v Vipavi, kjer je predsedoval ter isto razpravljaj.

Kako zanimiv pa je bil shod kranjskih, štajerskih i goriških deželnih poslancev 3. septembra 1869. l. v Costovem stanišči! Sešlo se je bilo vseh vkup 23 poslancev, katerim je dr. Jan. Bleiweis bil predsednik. V lepi slogi se je sklenilo: 1) V prvem deželnem

zboru, ki pride, dene se „Slovenija“ kot adresa, resolucija ali interpelacija na dnevni red; 2) za Slovenijo se tirja južna Štajerska, Kranjska, slovenski del Koroške, Gorica, Istrija i tržaška okolica; 3) navetuje se za Slovensko, da je kronovina z enim namestnikom i skupnim deželnim zborom za skupne potrebe; 4) načrt za to imajo izdelati trije deležniki, ga predložiti kranjskim i poslati ga goriškim i štajerskim; 5) ali imajo poslanci iti k državnemu zboru ali ne, to določi na novo sklicani shod; 6) nasvet, da bi „Narod“ bil organ te skupščine, se za sedaj odreče, nasvet pa, da bi se vstanovila národna tiskarna v Mariboru, se odloži.

Toda vlada, ki se prav nič ne boji Vlahov, na jugu države bolj i bolj se šopirjajočih i dalje se razprostirajočih, proti katerim celò zgubi, kedar zmaga (vide 1866), boji se menda neznanu zvestih Slovanov, ki so jej že tolikrat pripomogli k zmagi (politični viharji leta 1848. i 1849. so temu živi dokazi). Razpustila je zatorej, ko je zvedela one sklepe, 22. oktobra 1868. l. nenadoma deželni zbor, da bi se le ne postavila resolucija o Sloveniji na dnevni red.

Ta naredba pa je imela ravno nasprotni nasledek, nego ga je pričakovala vlada. Omenjeni sklepi so postali prav program slovenskim politikom, po katerem so vedno iz nova sezali po taborih, v dežel- nem i v državnem zboru, tirjajoči sedaj te, sedaj óne pravice, katera bi bila pripeljala posredno ali neposredno do zaželjene samosvojnosti. Še razširili so ón program po poznejših shodih 14. aprila i 8. maja 1870. l. s tem, da so tirjali za zjedinjeno Slovenijo: vseučilišče, višjo sodnijo i. t. d. Pridružili so se Slo- vencem 1. i 2. decembra t. l. celò Hrvatje i Srbi, da

bi se pogovorili, kako bi v prihodnje vkupno postopali. Sploh se sme reči, da se je pravo politično delovanje Slovencev pričelo še le z 1869. letom, ko so določno izrekli svoje tirjatve. A ne le na Slovenskem, tudi drugod so stopili politiki na noge; dné 17. i 18. julija 1870. l. so se posvetovali v Beču poslanci državopravne opozicije, katere je sklical graški prof. Masen iz vseh cisaljtanskih kronovin.

Da se je dr. Costa vdeleževal vsega tega početja, razume se samo po sebi, pa ni bil le figurant ali votant, temveč bil je med glavarji pri teh kakor pri vseh poznejših shodih, posebno pod ministerstvom Hohenwartovim, ko so federalisti imeli nekoliko upanja, da se jim uresničijo njih želje. Vendar o tem pozneje.

Že 1867. l. (6. aprila) poklicali so dr. Costo v deželni odbor, po novih šolskih postavah 1870. l. pa v deželni šolski svet za Kranjsko, ki je imel svojo prvo sejo 2. sept. t. l.; dva dni poprej pa so ga izvolili za poslanca v državni zbor. Dné 3. maja t. l. je prinesel „Triglav“ novico, da so Černomaljci podelili dr. Costi častno mestjanstvo.

Tu ni mesta, obširno razkladati, kake pravde je v tem vodil dr. Costa kot odvetnik, i kako jih je izpeljal; le eno hočemo navesti tukaj v sijajni dokaz visocih zmožnosti Costovih tudi v tem obziru, a tudi puhote, pristranosti i zagrizenosti nasprotnikov njegovih. Tožila je namreč mestna občina ljubljanska deželni odbor kranjski zaradi stroškov za bolnike. Razpravljala se je ta reč 25. julija 1870. l. pri državni sodnji v Beču. Komaj je bilo upati, da zmaga dežela; toda dr. Costa jo je zastopal tako izdatno, da je njegova obveljala i mestna občina do čistega

zgubila. Dné 29. t. m. se mu je deželni odbor zahvalil za zmago, a glejte čudo! Ko so dve leti pozneje Tržičani tožili Kranjsko zaradi stroškov za najdenice, ponovila je Ljubljana prejšnjo tožbo; državna sodnija pa sedaj ni le Tržačanom prav dala (29. aprila 1872. l.), temveč tudi deloma ovrгла svojo lastno prvo razsodbo zoper Ljubljano. Ali dr. Costa se ni dal tako lahko v kozji rog vgnati; razsrdila ga je že omahljivost državne sodnije v pravdi zoper ljubljansko mesto, še bolj pa, da bi imela obveljati nepravilna tirjatev Tržačanov. Peljal se je zatorej 5. maja t. l. v Gorico, da bi se porazumel z ondašnjimi odborniki i sè zastopnikom istrijanskega odbora, ker ste imeli Gorica i Istrija jednako tožbo i bi bili imeli ravno tako trpeti kakor Kranjska. Tej je šlo za vsoto 337.000 gld. Na novo je dr. Costa pognal tožbo i 29. januarija 1873. l. se je zopet pretresovala ta reč pri državnej sodniji, sedaj pa z boljšim vspehom. Dné 3. febr. t. l. se je razglasila razsodba, po katerej je bila popolnoma odbita tožba Tržačanov i Kranjska oproščena vse plače. Deputacija je sprejela na kolodvoru dr. Costo, ko je nazaj prišel, ter se mu zahvalila v imenu dežele za veliko zmago; istrijanski odbor pa se mu je pismeno zahvalil, kajti vsled omenjene razsodbe so dobili tudi oni i Goričani (katere je zagovarjal dr. Pajer) pravdo.

Najbolj zanimivo v političnem obziru je bilo za dr. Costo 1871. leto pod ministerstvom Hohenwartovim. Z najimenoitnišimi možmi te dobe se je seznanil, z vsemi ministri se je sprijaznil. Med njimi so bili posebno grof Hohenwart, Schäfle, Jireček i Habietinek, s kojimi je dr. Costa marsikaj dogovoril, hodil je v Beču pogostoma k njim, i oni so ga večkrat obiskovali. Grof Hohenwart ga je 21. avgusta celó telegra-

fično poklical na Dunaj, da bi mu razodel svoj načrt pogoja sè Slovani, ter ga naprosil, v dežel-nem zboru kranjskem potegniti se za ta načrt. Ko je moral umakniti se grof Hohenwart ravno zaradi svoje slovanoljubnosti, zahvalil se je pismeno dr. Costi za vso podporo i za zaupno pismo, ki so mu ga poklonili Slovenci, ter ga prosil za daljno prijateljstvo. Dné 5. junija 1873. l. pa je zvedel dr. Costa tudi pravi vzrok, zakaj se je razbilo, kar je nameraval grof Hohenwart sè svojim ministerstvom. — Kako pa, da vendar mesca septembra 1871. l. dr. Costa, ko se je dr. Jan. Bleiweis branil prevzeti čast deželnega glavarja, ni postal deželni glavar, temveč dr. Razlag? Tudi to je izvedel dr. Costa 28. oktobra 1872. l.; bere se pri tej priliki v njegovem dnevniku: „Prav so storili moji sovražniki; neprijetno bi mi bilo postati le za dva meseca deželni glavar, še bolj neprijetno pa žaljen biti od one manjše stranke, ki se je ravno takrat odtegovala deželnemu zboru“. —

Toda ne le z ministerstvom je postopal dr. Costa v tej dobi; grofa Thun i Clam Martinic, Palacký i Rieger, Pražak i dr. Meznik, Smolka i grof Ljubomirski, grof Falkenhain i baron Starckenfels, dr. Oelz i profesor Greuter ... bili so mu prijatelji. S temi i drugimi — vseh skupaj je bilo 33 — se je vdeležil 21. novembra 1871. l. shoda federalistov v Pragi, kjer se je posvetovalo 1.) ali imajo ona glavna pravila za pogoj, katera so priobčili začetka oktobra časniki česki i ki so se vjemala s Hohenwartovim načrtom, biti podlaga za nadaljno delovanje federalistov i 2.) kaj je najprvo storiti. Eno poglavitniših vprašanj je bilo to: ali imajo poslanci iti v državni zbor ali ne? Mnenja so bila iz začetka nekako razcepljena; a dasiravno je večina

deželnih poslancev kranjskih že poprej (12. nov.) sklenila, da bi ne bilo iti v državni zbor; podali so se pa že 6. januarija 1872. l., ko so videli, da so tudi drugi federalisti — razven Čehov — že v državnem zboru. Dr. Costa je ves čas bolj prigovarjal k temu, kar se je poslednjič vendar-le storilo; tudi je močno grajal v deželnem zboru 18. sept. 1871. l. nasprotno stranko, ki je ravno tačas zdržavala se zborovih séj. Zakaj je pa dr. Costa malo časa pozneje (aprila 1872. l.), tako živo opominjal, da bi se narodnjaki ljubljanski ne vdeležili volitev v mestni zastop; ali ni bila to nekaka omahljivost i nedoslednost? Očitali so to tudi dr. Costi nasprotniki; mi pa smo družih misli, kajti druga je, voliti vidljivo brez vspeha — to se pravi dragi čas tratiti nasprotnikom v smeh —; druga je pa srčno, akoravno ne zmagljivo povedati jim pravo — to se pravi, pasti kot hraber vojak. —

Dr. Costa pa ni bil le med tistimi, ki so samo snovali naklepe, ni le znal govoriti, delal je tudi rad. Izvolil ga je zatorej državni zbor 19. maja t. l. v delegacijo, deželna komisija za uravnavo davkov pa, 23. junija, za zastopnika svojega za cenítev zemljišč; a odpovedal se je temu poslu 28. nov. 1873. l.

Ker se je bližal čas občne razstave dunajske, posvetovalo se je že 11. okt. 1871. l., kaj je storiti o tem; volil se je v dotični odbor za Kranjsko tudi dr. Costa, ki je že mesca marca t. l. grofu Crenneville-u izročil Matične knjige, da bi je podal Njih Veličanstvu, in je bil 27. t. m. z grofem Barbo-m i gosp. Svetcem pri cesarju, prosit podpore za Matico slovensko.

Dné 1. okt. t. l. je bila Kamniška čitalnica izvolila dr. Costo za častnega uda.

1866.
2.
Osnovalo se je istega leta še dvojno društvo: politično društvo „Slovenija“ i zavarovalna banka „Slovenija“. Osnovalci političnega društva so bili dr. Jan. Bleiweis, dr. Jan. Ahačič i drugi; med ustanovniki banke je bil dr. Costa eden prvih; da je tako slabo napredovalo, za to nobeden, ki nepristransko sodi, ne more obdolžiti dr. Costo. Pri občni skupščini za vstanovljenje zavarovalne banke, ki se je sešla v Celji 15. avgusta, izvolil se je knez Leop. Salm za predsednika, dr. Costa pa za podpredsednika upravnštva. Ker ni bilo mogoče, na Kranjskem doseči postavno število akcij, peljal se je dr. Costa 29. junija 1872 l. v Zagreb ter spečal pri tamošnji eskomtni banki ostale akcije. Ko je bila ta reč 1. julija zagotovljena, zapisal je dr. Costa v svoj dnevnik: „Sedaj sem dognal najtežje i najnevarniše početje vsega svojega življenja. Mnogo skrbi sem imel za to i marsikatero noč prečul; kajti ni šlo samo za moje dobro ime, temveč tudi za denar delničarjev, za kojega sem bil zagovoren do vtemeljenja banke. Veliko sem našel podpore, pa tudi mnogo protivnikov; vsa skrb i vse delo pa je ležalo na mojih ramah, ko bi mene ne bilo, težko bi se bila kedaj ustanovila banka Slovenija“. — Komaj je prišel v Ljubljano, peljal se je 3. t. m. v Trst, da bi od gosp. Gorup-a dobil zagotovilo za 100 akcij. Tudi zaradi Slovenije se je peljal 3. avgusta t. l. na Dunaj, 19. t. m. pa zopet v Trst. I koliko mu je neslo to delovanje? Ko je v seji upravnštva banknega 1. sept. t. l. nasvetoval, da bi se vodjem banke i njemu kot predsedniku ne plačevala remuneracija 1200 gold., temveč le 400 gold. na leto, vodje pa so ovrgli ta nasvet, zagotovil je, da on neče niti najmanjše remuneracije. I koliko se je trudil dr.

Costa za to banko; vozil se je na Dunaj, v Prago, v Buda-Pešt ter marno pregledaval stanje tamošnjih podružnic nesrečne te banke. Toda vse ni nič pomagalo. Morebiti dr. Costa ni bil zadosti izveden v finančnih opravilih, a gotovo je to, da je prezaupen bil, kakor sploh pošteni možjé, ravno zato pa so ga slepili dalj časa manj vestni ljudje. Nesreče i druge homatije so tudi marsikaj zadolžile. Ko se je dr. Costa meseca septembra 1873. l. peljal na Dunaj, da bi škontriral ondašnjo podružnico, našel je vse v najhujšem neredu; meseca svečana 1874. l. pa se je morala odpraviti ona v Buda-Peštu. O tej priliki je zapisal dr. Costa 13. t. m. v svoj dnevnik: „Kolik razloček med podružnicama na Dunaji i v Buda-Peštu; tam izurjeni potepuhi, tu poštenjaki, kateri pa žalibog, ne vedó ni kam ni kaj — oboje v škodo banki Sloveniji.“ — Dné 26. maja 1874. l. se je odpovedal dr. Costa vodstvu te banke, 28. t. m. pa zapisal v svoj dnevnik: „Oddal sem tedaj množino najtežjih opravil ter odpovedal se stvari, kateri sem daroval neznanu veliko, žrtvoval mnogo časa, za katero sem prečul poln skrbí marsikatero noč, pa tudi požrl marsikatero grenko, i vse to brez najmanjšega dobička zá-se. Želim si nekoliko več časa za znanstveno delovanje; kajti današnje državne i družbene razmere niso kaj ugodne praktičnemu delovanju.“ Mi pa še dostavljamo: Najboljše bi bilo, da bi dr. Costa nikdar se ne bil brigal za to reč, ki se je nenadoma skuhala v Celji i bi bila bržkone ondi tudi zaspala, ako bi ne bila se preselila v Ljubljano. Da se je pa pečal za-njó, to je tudi ves greh njegov pri tej reči, kajti vse, kar se je storilo, storilo se je po sklepih ravnateljstva.

Kako visoko so cenili sploh nepristranski možjé

Costova mnenja i njegove nasvete ter ga federalisti i prvaki državopravne opozicije šteli med najspodobniše politike avstrijske, omenili smo nekoliko že poprej. Niso ga klicali le k vsem svojim skupščinam, obiskávali so ga še osobno, zatorej se je primerilo, da je v malej sobi Mačakerske gostilnice v Beču mnogokrat sprejemal najvišje plemenitaše, ki so prišli posvetovat se ž njim. Tako n. pr. so se 3. febr. 1873. l. ob enem sešli v njegovej sobi kneza Czartorisky i Sapieha pa grof Thun, da bi se ž nim pogovorili, kaj je početi za naprej.

Toda časi so postajali bolj i bolj neugodni, bolj i bolj resna je postajala ločitev „Mladih“ od „Starih“ na jugu kakor na severju, kmalu se tudi niso mogli več porazumeti česki federalisti s federalisti družih avstrijskih kronovin; ni bilo zatorej čudo, da omenjene skupščine 1873. l. že niso imele nobenega pravega nasledka več. Ravno tega leta se je zgodilo prvokrat, da dr. Costa ni zmagal pri volitvah v državni zbor; tudi razstava na Dunaji se mu ni tako posrečila, kakor si je želel; le to ga je še jako razveselilo konci leta, da so mu sv. oče podelili red sv. Gregorija, i da je učeni Mommsen v svojej zbirki „Corpus inscriptionum latinarum“ z veliko pohvalo omenjal podpore, katera mu je došla po dr. Costi.

I s tem smo dospeli do zadnjega leta Costovega življenja.

Da bi ne raztrošali preveč, kar ima biti celóta, sklepali smo do sedaj, kolikor je bilo moči, vsakostransko delovanje Costovo, ter sezali iz prejšnjih let večkrat v pozneja leta, celó v zadnje leto njegovega življenja. Nimamo zatorej mnogo še dostavljati.

Po nasvetu Trstenjakovem peljal se je dr. Costa 27. julija 1874. l. na Ptuj, da bi za „Matico“ otel

Čaf-ovo zapuščino, katera se pa ni skazala nikakor tako znamenita, kakor se je o njej govorilo.

Dné 18. oktobra 1874. leta se je peljal dr. Costa z gr. Barbo-m, dr. Poklukar-jem i Parapat-om v Zagreb, zastopat „Matico slovensko“ pri otvorenji vseučilišča hrvatskega 19. t. m. Pri tej slovesnosti govoril je tudi dr. Costa, rekši: „da pozdravljajo Slovenci hrvatsko vseučilišče kot zvezdo, katera bode svetila tudi njim, kajti nadejati se je, da bodo kmalu odstranjene ovire, ki zadržujejo slovenske sinove posluževati se te visoke šole, — da gotovo postane vseučilišče hrvatsko s časom tudi izobraževališče sinovom majke Slovenije“. Z gromovitimi dolgo trajajočimi živio-klici so sprejeli ta pozdrav Hrvatje, veselé se ožje zveze Slovencev ž njimi.

Ti slovesni dnevi v Zagrebu so bili zadnji res veseli dnevi v življenji dr. Coste.

Od 1870. l. je videl Costa skoraj vsako leto pasti v naročje večnosti — tù po naravnem redu, tù nepričakovano — marsikaterega sorodnika, prijatelja i znanca. Britkega srca je pokopal 23. aprila 1870. l. svojega preljubljenega očeta, s katerim je, odkar se je tudi ta vsaj nekoliko poprijaznil z načeli Slovencev, živel v najlepšej edinosti. Ljubil je svojega očeta vselej nezmerno, zato pa ga je zadela smrt očetova kakor oster meč, kateri mu je, kakor sam piše, vsekalo rano, ki se nikdar prav ne zaceli. Res je začel sam bolehati ravno za omenjenega leta. — Pokopal je ravno istega leta 17. avgusta srčnega prijatelja i nevtrudljivega sodelavca na národnem polji dr. L. Toman-a. Pokopali so 24. junija 1872. l. zasluženega slovenskega pesnika i skladatelja Blaža Potočnik-a, 25. junija t. l. založnika mnogih slovenskih knjig Jož. Blažnik-a, 9. septembra pa nevtrudljivega jezikoslovca župnika J.

Zalokar-ja. Z drugimi narodnjaki je spremil 12. maja 1873. l. k večnem pokoju v Predosljih preblagega narodnjaka, nepozabljivega barona Ant. Zois-a — i malo mesecev pozneje, 31. avgusta, iskrenega Slovenca, mu pobratenega prof. Ant. Lé sar-ja. Ko je ta na smrtni postelji bil, obljubiti mu je moral Costa, da skrbi za njegovo sestro Nežico. Zvesto je spolnoval prijatelj željo prijatelju; toda že 2. januarija 1874 l. je šla tudi sestra za bratom. Zagrebli so 27. marca t. l. J. Šventner-ja, občespoštovanega i značajnega mestjana, s katerim je bil Costa iskren prijatelj po obrtniškem i katoliškem društvu, 28. t. m. pa je nanagloma umrl dr. Bratkovič, soprog Costove sestričine. Dné 5. novembra t. l. pa je položil dr. Costa v imenu „Maticе“ lep venec na rako umrlega mu prijatelja dr. L. Vončin-e; 19. t. m. pa na rako dr. Orl-a, ki je bil za časa županstva Costovega podžupan ljubljanski. Dné 9. decembra t. l. je bil dr. Costa še pri pogrebu mu sorodne Alojzije Napret-ove, hčere odvetnika Napret-a, v kojega pisarnico je mladi dr. Costa prvokrat stopil, ko je prišel iz Gradca.

Tako je videl Costa že mnogo let padati v plén neizprosljivej smrti marsikaterega, ki mu je bil pobraten po rodu ali po srci, po mnenju ali nagibu — v tem, ko mu je črv že podjedel lastno življenje.

Že 1870. l. so mu včasih zelo nagajale čutnice; obhajala ga je večkrat slabost, da je bljuval; glava ga je bolela skoraj brez prenehanja. Mislił je, da vse tó le, ker je preveč obložen, da se ne more nikdar prav odpočiti. Peljal se je zatorej 15. septembra 1872. l. za nekaj dni v Benetke, da bi se nekoliko prevedril po velicem trudu i viharji istega leta. Pisal je ta dan v svoj dnevnik: „Zelo potrebujem nekoliko počitka,

večkrat me boli glava, da nisem brez skrbi za svoje sicer trdno zdravje.“ Toda kaj zamore pomagati počitek kratkih dni človeku, ki se nemudoma trudi leto za letom! Odtegniti bi se bil moral do cela večini tedašnjih svojih opravil. To mu ni bilo mogoče; zatorej se niso le ponavljali kmalu prejšnji napadi bolehnosti, temveč nove nadloge so prihajale na-nj. Ko je bil 31. avgusta 1873. l. ravno v cerkvi ter molil za prijatelja Lé s a r j a, ki mu je ležal na smrtni postelji, poprime ga krč v srce, da je skoraj omedlel; komaj je prišel domú. Dné 16. decembra t. l. je bil tako zelo hripav, da mu ni bilo moči besedice pregovoriti v ravno prav zanimivih razpravah deželnega zbora. 25. januarija 1874. l. ga je bolela glava, da ves dan ni mogel prav nič delati. Ponavljali so se ti napadi 15. februarija, 16. aprila i 24. maja t. l. A dr. Costa, ki nikdar ni maral za zdravnike, ni poslal tudi zdaj še po nobenega; dejal je le sorodnikom i prijateljem, ki so mu k temu prigovarjali: „Moja bolezen tičí le v preobloženosti, zatorej me ne more nič družega ozdraviti nego počitek; tega pa mi ne more dati nobeden zdravnik.“

Mislil je pozneje, da mu ne stori dobro hrana v gostilnici; sklenil je zatorej vsaj opoldne obedovati domá, poslovil se je 11. maja 1874. l. od tovarišev v čitalnične gostilnici ter od te dôbe jedel doma. Peljal se je, da bi se nekoliko odpočil, 28. junija v Idrijo; dné 31. avgusta pa za nekaj dni v Franc-Jožefove toplice blizo trga Laško. Toda:

*Kdo vé,
Kragulja odgnati, ki kljuje srcé
Od zora do mraka, od mraka do dné!*

Počasi sicer pa neodvratljivo so se mu cepile i širile razne bolezni po životu. Ko se je še menil zdra-

vega, le preveč obteženega, (iz dnevnika njegovega je razvidno, da je le zadnje kvatre leta 1874. pričujoč bil pri 72 sejah) bil je že bolan, da bi mu težko bil pomagal kakošen zdravnik. Ves bol je pripisaval le prenapetim čutnicam; pa saj tudi zdravniki, katere je vendar-le dal poklicati konci 1874. l., niso spoznali prav, kaj mu je. Ker so tudi oni menili, da mu je treba odtegniti se nekaj časa vsemu duševnemu trudu, privolili so mu prve dni 1875. l. podati se na daljno pot na Česko i Saksonsko. Kaj je pač gnalo do smrti bolnega rodoljuba v sredi zime na daljno pot proti severji? Ginljivo je slišati, da ga je gnala tje le zvestoba do prijatelja. Zaročil se je namreč pisatelj teh vrstic malo mesecev poprej s Costovo bratranko iz Brda (Eger) na Českem. Obljubil je pri tej priložnosti Costa, priti k njiju poroki. To obljubo je spolnil, ko se je 5. jan. 1875. l. odpeljal v Brdo, kjer je ostal do 8. t. m. Od tod se je peljal v Lipsik, 10. t. m. v Draždane, 13. v Litomerice i 15. v Prago. Tù je izvedel, da je národna stranka v Ljubljani popolnoma propala pri volitvah za kupčijsko zbornico. Neznano ga je pobila ta novica i temveč, ker se ni nadejal tega; vso noč ni mogel spati za to i vsled tega se je zeló pohujšala bolezen njegova. Peljal se je 17. t. m. na Dunaj, ter po telegrafičnem nasvetu svojega zdravnika v Ljubljani šel k dr. Šidlu, specialistu za bolezni grla, kajti že več tednov je bil hripav, da je komaj govoril. Dr. Šidlo je spoznal, da mu je ves drób hudo bolán ter mu je med drugimi zdravili svetoval tudi kopeli. To so zadnje besede, katere beremo zapisane v njegovem dnevniku 21. januarija 1875. l.

Vrnivši se domú 22. t. m. vlegel se je kmalu, da ni več vstal. Dné 28. januarija t. l. ob 8. uri zvečer

je umrl mož, ki ga je Slovenija štela med svoje najljubše sinove. Rak v želodci, bolezen jeter i srcá s posledki hudih teh bolezní končali so življenje ne še 43 let starega domoljuba. Obdukcija pa ni le pokazala, da so mu bili bolni skoraj vsi deli trupla, temveč tudi, da so se te razne bolezni morale nabirati že mnogo let. Zadnje mesece je videl že vsak, da dr. Costa ni zdrav; toda mož železne delavnosti, kakor so ga „Novice“ imenovalé, si ni privoščil nikaškega pokoja.

Trije mrtvaški listi so se razposlali 29. jan. 1875 l. Enega je razglasila rodbina Costova; družega deželni odbor, kojega ud je bil; na tretjem so bili podpisani podpredsedniki ali predsedniki onih desetih družeb, katerim je bil dr. Costa predsednik, podpredsednik ali vsaj ud. Zadnja dva lista sta — kar so povdarjale tudi „Novice“ — najbolj kazala, na koliko strani je žrtvoval dr. Costa svoje moči blagostanju domovine. Deželni odbor izgovarja v svojem mrtvaškem listu: „Domovina obžaluje izgubo svojega nevtrudljivo delavnega, mnogoskušenege sina nenavadnih duševnih moči, bogatega na vednostih i patrijotičnih delih.“

„Da je bil dr. Costa“ — tako so pisale „Novice“ 3. febr. 1875 l. — „zaradi tolike duševne zmožnosti, zaradi tolike navdušenosti za svetinje národove, zaradi tolike veljave hud trn v peti tujcem, je znano vsacemu, kdor je poslednjih 10 let bral časnike nemške; al da so tem protivnikom se pridružili poslednja leta tudi nekateri domačini, to je i ostane sramoten madež v zgodovini slovenskej! Neprenehoma so v treh slovenskih časnikih ter v umazanih „Dunajskih sonetih“ letele

puščice na možá, ki je vse svoje življenje žrtvoval domovini svojeji. Da pa taki napadi, ki so vsak hip skovali celó nova imena psovka za-nj, morali so britko žaliti tako izvrstnega rodoljuba i raniti mu preblago srce njegovo, kdo nam bode to tajil? Žalost duhá pa tudi v krepkem telesu ne ostane brez morivnih nasledkov, to kaže nam prežalostna zgodnja smrt dr. E. Costova. Umrl je mučenik za národno stvar!“

Tako so pisale „Novice“ i mi podpišemo to iz vsega srca, še dostaviti moramo nekaj. Nam se ne zdi le abotno, temveč zeló krivično, psovati koga zaradi njegovega mnenja i prepričanja. Pač so bili najhujši bôji, ki so se bíli ravno za idealne zaklade; toda vsak objektiven človek mora priznati, da se pri teh bôjih nikdar ne more réči: Tù je pravica, tù krivica! kajti pravica i krivica ste na obeh straneh. Vsak imá prav, kdor zastavi dušo i teló za svoje mnenje, nima pa prav, ako družega psuje zaradi enacega dejanja le iz nasprotnega mnenja. Ono priča o značaji, to le o strasti. Ono je, naj bi bilo mnenje še tako napačno, vselej častitljivo; to ne zasluži družega nego graje, ker znižuje i oskrunja človeka. Kdor zgodovino tega psovanja na Slovenskem pozná, tudi vé, kako se je Costa obnašal v teh bojih, kakega orožja se je on posluževal. Kdor pa tega ne vé, naj bere n. pr. „Laibacherico“ 13. maja 1873. l., kjer je odgovoril dr. Costa na neke napade zaradi banke „Slovenije“, ali njegove govore v 8. seji deželnega zbora t. l. o ustanovitvi založnice za izdavanje šolskih knjig i. t. d. *)

*) V dokaz objektivnosti Costove i zgovornosti njegove sploh, prikladamo temu životopisu nekatere Costovih govorov o raznih prilikah.

To je ravno, kar znači dr. Costo i ga povzdiguje nad marsikaterega rodoljuba; vse dušne i telesne kreposti je zastavil vselej za svoje ideje, kar smo že prej spoštovanja vredno imenovali, a psovanja se ni posluževal nikdar pri svojih napadih i bojih. Saj mu tudi treba ni bilo tega. Poln zaupanja v večno pravico i resnico je sukal svojo vračo ter vedno zadel zdaj tega zdaj onega ošabnega, bahajočega se Filiščana.

Kaj pa znači njegove nasprotnike, kako so se vèdli oni? Objavili smo prej iz „Novic“ njihovo obnašanje proti dr. Costi v življenji, omeniti imamo še njihovega obnašanja po njegovej smrti.

Zakaj neki je tako milo prosil stari Prijam svojega najhujšega sovražnika, Ahila, za truplo umorjenega sina? Zakaj se je smrti krivo storila blagodušna Antigona? Menili so namreč človeški Grki, da duša mrtveca nima mirú, dokler se truplo ne spravi k pokoji. Da pa ne potrebuje le truplo pokoja, temveč tudi duša, trdil je že stari grški modrijan Kilon, ko je opominjal: „Ne obrekuj mrtveca!“ Tudi mi imamo lep pregovor: „Smrt pokoplje vse sovraštvo“. A žalibog, naši modrijani, ki se včasih tako vneti kažejo za človečanstvo starih Grkov, pa se v ničem ne ločijo od Farizejev, ki so imeli besedo božjo na jezici, a ne v srci — naši modrijani ne spoznavajo svetišča, kjer se je brat vlegel k večnemu miru; ne nehajo napadati reveža, ki se ne more braniti več. Kaka grôza nas je obhajala, ko nam je dečkom pravil učitelj, da hijene izkopavajo celó mriče — — — pù! bi rekel Hamlet; mi pa dostavljamo samo to, da sedaj, ko je že preteklo več nego dve leti po smrti Costovej, se še vedno v besedi i spisih psuje mrtvi domoljub — pù! —

Naj se praska, kogar srbí; saj jih je hvala Bogu le malo. Večina našega národa pa ohranjuje dr. Costi

blag spomin, i kako zeló je cenila ranjcega, o tem je pričal velikansk pogreb njegov.

V soboto dné 30. januarija 1875. l. začelo se je nenavadno gibati po ljubljanskih ulicah že zgodaj zjutra, kajti iz vseh delov Kranjske, celó iz sosednih dežel, bili so prihiteli sorodniki, prijatelji, častitelji ranjcega, skazat mu zadnjo čast. Ves dan so se donašali najkrasnejši venci z dragocenimi trakovi i ginljivimi napisi ter pokladali se na mrtvaški oder, da jim je manjkalo prostora; bilo jih je nad trideset. Podelili so krasen venec „Národnemu boritelju“ ljubljanske Slovenke; — „Svojemu ljubljencu“ politično društvo Slovenija; — „Zvestemu sinu Slovenije“ čitalnica Kranjska; — „Slava nehynovcí pomátce jáho“ Čehove v Ljubljani žijiči; — „Velečastitemu deželnemu odborniku dr. Etbinu Henriku Costi v hvaležni spomin“ deželni uradniki; — „Svojemu nepozabljivemu prijatelju“ grof Jožef Barbo-Waxenstein; — „Slavnemu ustanovniku“ Glasbena matica; — „Svojemu pospešitelju“ Dramatično društvo; — „Častnemu udu“ Pomočno društvo obrtnikov; — „Svojemu predsedniku“ Matica; — „Preljubljenemu podpredsedniku“ Marijna bratovščina; — „Svojemu podpredsedniku“ so poslali vence: — Družba kmetijska — Čitalnica ljubljanska — Katoliška družba. — Poslali so dalje vence: Društvo rokodelskih pomočnikov — Ljubljanski odvetniki — gospod Valentin Krisper i drugih mnogo. Med vsemi venci milo odlikoval se je vèlik lavorov venec; kdo bi ga bil bolje zaslužil, nego nevtrudljivi boritelj!

V „Matičnej hiši“ pa se je dva dni nagnétalo ljudstvo, ki je bilo prišlo iz bližnjih i daljnih krajev, še enkrat videt slavnega domoljuba, pokropit truplo mu-

čenca i molit za dušo njegovo. Raz hišo pa, kjer je truplo ranjcega ležalo, vihrala je velikanska črna zastava; ravno tako raz hišo deželnega zastopa, raz reduto, kjer je dvorana deželnega zbora i raz hišo, v katerej je čitalnica; pozneje so se razvile črne zastave tudi raz družih hiš, mimo kojih se je vršil izprevod.

Ko je poldné minulo, opravila se je Ljubljana v praznično obleko. Ljudstvo i zastopniki različnih korporacij so vedno bolj i bolj prihajali iz bližnjih i daljnih krajev. Zastopnike sè zastavo so bile poslale čitalnice: Kranjska, Kamniška, Postojnska ter Ipavska; brez zastave tudi: Loška, Šentviška i Bizoviška. Dalje so bile zastopane županije: Kranjska, Loška, Vrhniška, Cerkniska, Litijska, Mengiška, Novomeška i Črnomaljska. Ob treh popoldne je stalo že tisoč i tisoč ljudi po vsem velikem bregu, prava gneča pa je bila pred hišo, kjer je ležal mrtvec. Proti 4. uri zadóní véliki zvon stolne cerkve, za njim zvonovi vseh cerkvâ ljubljanskih. Ob 4. uri so došli prečastiti duhovniki z gospod dekanom stolne cerkve na čelu. Ze slovesno doneči glasovi zvonov sezali so močno v srca; ko je pa po blagoslovljenji mrliča moški zbor ljubljanske čitalnice z milim glasom zapel tožno pesem, slišalo se je izmed vsega donenja mnogo plakanja i vtila se je marsikatera tiha solzà.

Velikanski izprevod, ki se je zaradi silne množice — gotovo je bilo nad 12.000 ljudi — le počasi zamogel pomikati, šel je čez Šentjakovski most, po starem i velikem trgu, čez frančiškanski most, po slonovih ulicah, po dunajskej cesti proti pokopališči; red pa mu je bil ta-le: 1. Na čelu izprevoda je šel ljubljanski mestjan z gorečo bakljo; 2. drug ljub-

ljanski mestjan je nosil križ, njemu ob vsakej strani nosila sta vence dva sokolca i dva uradnika deželnega odbora; 3. ljubljanski dijaki v mnogobrojnem številu; 4. vojaška godba; 5. Sokol sè zastavo; 6. rokodelsko društvo sè zastavo; 7. katoliško društvo sè zastavo; 8. razne čitalnice sè zastavami; 9. deputacije družih društev brez zastav; 10. trije uradniki deželnega odbora i dva sokolca, vsi so nosili vence; 11. gospodičina s krasnim vencem ljubljanskih Slovenk; njej na strani ste dve drugi gospodičini nosile dva krasna šopka; 12. deputacija ljubljanskih gospíj v črnej obleki; 13. réd usmiljenih sestrá v Ljubljani; 14. prečast. oo. frančiškani s križem; 15. ljubljansk mestjan nosil je na blazini zlate rede, ki so, dokler je ranjki živel, kinčali mu prsi za mnogostranske zasluge. Mestjanu ob strani nosila sta dva druga mestjana vence; 16. prečast. duhovni sè stolnim dekanom; 17. truplo ranjcega, nošeno od osem županov ali njihovih namestnikov iz ljubljanske okolice v národnej obleki. Ob obeh straneh je svetilo z bakljami osem sokolcev i osem uradnikov deželnega odbora; 18. rodbina ranjcega; 19. odvetniški uradniki ranjcega; 20. načelnik c. kr. deželne vlade, dvorni svetovalec vitez Widmann i uradniki deželne vlade, potem deželni šolski svèt; 21. deželni glavar vitez dr. Kaltenegger, deželni odborniki i uradniki i mnogo deželnih poslancev; 22. odvetniška zbornica; 23. podmaršal pl. Pirker i deputacija častnikov; 24. stolni kapitelj ljubljanski i mnogo duhovščine iz dežele; 25. mestni odbor ljubljanski z županom; potem župani i mnogo družih zastopnikov iz dežele; 26. glavni odbor c. kr. kmetijske

družbe s predsednikom bar. Wurzbachom; 27. c. kr. deželna sodnija, finančna direkcija, finančna prokuratura, potem c. kr. profesorji, drugi c. kr. uradniki i učitelji; 28. mnogobrojno število žalujočih iz vseh stanov.

Skoraj povsod, koder je šel izprevod, bile so prodajalnice zaprte, črne zastave so vihrale iz hiš, žalovalo je glavno mesto — žalovala je vsa dežela.

V cerkvi sv. Krištofa se je še enkrat blagoslovil mrtvec, potem se je položilo truplo v grob — večerni mrak je že zagrinjal zemljo —; odmolili so duhovniki i ljudstvo, vsuli so se venci v grob, še enkrat je ginljivo zapel moški zbor čitalnice, iz nova so se vlile solzé po obrazih navzočih i — na veke je objela našega Costo zemlja iste domovine, katero je tako neizmerno ljubil — na vekomaj smo ga izgubili. —

Oddaljeni niso hoteli verjeti, da je istina bridka vest. „Mi se ne moremo pomiriti,“ pisal je „Novicam“ iz Gorice nekdo; „to je udarec, da mu jih malo enakih,“ — „Kakor blisek iz jasnega neba nas je stresla ta vest“, piše drugi iz spodnjega Štajerskega; „tedaj od trojice prvih naših boriteljev za pravice národa slovenskega počivata zdaj že v grobu dr. Toman i dr. Costa“. — Iz Notranjskega pa kliče še drug dopisovalec po mrtvecu: „Tvoja goreča ljubezen do domovine, Tvoja nevtrudljiva skrb za blagostanje národa ste krivi Tvoje nam prerane smrti. Tvoje zasluge za národ slovenski so neprecenljive i nam nepozabljive“.

Slovesna beseda na čast Vodniku 2. febr. 1875 pa je bila ob enem slovesen spomin na dr. Costo.

Zastop glavnega Hrvaškega mesta Zagreba je v skupščini 30. januarija izjavil „bratinskemu národu slovenskemu iskreno obžalovanje nad gubitkom toliko

odličnega njegovega sina Etbina Coste“; župan Vončina je telegrafično poročal o tem dr. Bleiweisu. — Telegram dr. Račkega pa, predsednika akademije jugoslovanske, je „Matici“ naši izražal žalovanje o veliki izgubi za „Matico slovensko“ i národ slovenski v osóbi izglednega dr. Coste. — I grof Hohenwart je pismeno miloval dr. Bleiweisa, da je izgubil svojega najzvestejšega prijatelja i najizvrstnejšega pomočnika na današnjem trnjevem polji političnem. — Vse to pač glasno pričuje o neizrečeni izgubi, ki je zadela národ sè smrtjo dr. Coste, o srčnej žalosti národa po njem.

Popisali smo življenje možá, kojega podobo vidite na čelu tega sestavka; naj dostavljamo tej podobi še nekatere črtice, zvlasti take, kakoršnih slikar ne zamore izraziti.

Narava je bila lepó obdarovala našega Etbina Henrika Costo. Truplo mu je bilo sicer bolj majhno, drobnih kosti je bil i ne ravno močán, toda največ zdrav; sme se reči, da bi bil lahko doživel visoko starost, da je le nekoliko bolj pazil na svoje zdravje, posebno ne toliko ubijal si glavé ali vsaj med duševnim trdom ne zanemarjal telesnega gibanja. Da je bil zeló trdne nature, vidi se že iz tega, ker je toliko let brez vidne škode nosil breme onih neštevilnih opravil, katera smo zgorej navêdli. V prejšnjih letih so ga ljudje tudi dostikrat za mlajšega imeli, nego je bil, kajti bil je nežne kože, rumenih lás i prav gladkoličen; še le zadnja leta so se mu začeli lasje beliti i lici bledeti. Čutnice pa so mu bile pravi živci i nenavadno gorka kri mu je tékla po žilah; od tod njegova čilost

i živahnost. Vsakega početja se je rad vdeležil, vsako novo misel je z gorečnostjo sprejel; kazala se je ta čilost v vsem njegovem dejanji, v govoru i vedenji. Ako je pripuščeno po starej navadi imenovati temperament njegov, rekli bi, da je bil sangvinično - koleričen; imel je zatorej ravno tako lastnost, kakoršno pripisuje dr. Reich Slovanom sploh. Sè svojo gorečnostjo v nemal je druge, marsikaterega je spodbudil; imenoval bi lahko obširna dela, ki so nastala ravno po njegovem vplivu, n. pr. Dimčeva „Geschichte Krains.“ Ker pa ni bil le sangviničen, temveč tudi koleričen, hotel je tudi vselej dognati, česar se je lotil. Bil je nevtrudljiv.

Visoko čêlo Costovo je pričalo, da imá mnogo možjan v glavi; vjemala se je s tem nenavadna ugíbičnost i živost duhá njegovega, ki je bila v soglasji s čilostjo telesa njegovega. Neznano lahko se je učil, vsake reči se je v kratkem navadil, povsod je bil na svojem mestu; opiramo se tú le na besede bar. Wurzbach-a, katerih smo že poprej omenili. Ne bodemo tajili, da je bila ravno ona duševna ugíbičnost Costova i njegovo mnogostransko delovanje krivo, da marsikaterej reči ni prišel do dnà, da je bil včasih nekako površen; a to ni čuda, kako površni bi bili pač mnogi drugi, ko bi se lotili tolicih reči, kakor dr. Costa! Spomin mu je bil pri vsem tem zeló zvest; mnogo knjig je le samo po vrhu pregledal, vendar ni le posnel poglobitniše reči, temveč zapomnil si jih je tudi. O njegovih mnogostranskih vednostih obširneje govoriti zdi se nam ravno tako nepotrebno, kakor opominjati njegove čudovite zgovornosti.

Od mladosti je rad nabiral i sestavljal, oče je bil temu početji zeló nasproti. Ko je Etbin

mesca aprila 1874. l. napravil si reden zapisnik najznamenitnejših iznajdeb, oštel ga je oče, „da vedno le lečo zbira.“ Toda Etbin ni opustil tega; pričajo o tem njegova bibliografična dela i bogate zbirke, ki jih je zapustil. Zapustil je nad 5000 bukev, več kot 3000 različnih časnikov i sto i sto družih reči. Najbolj zanimiva je bila pa njegova zbirka Kranjsko zadevajočih knjig i spisov. Žalibog, da se ni našel mecén, ki bi bil ohranil ta zaklad deželi; šlo je vse na Rusko, v Petrogradsko knjižnico. Se vé da, mu je bilo mogoče napravljati take zbirke le po njegovej nepopisljivej redoljubnosti; uredoval je vse ali po snovi, ali po abcdi, ali po letih i dnéh i. t. d. Katero reč si le hotel videti, v hipu ti jo je izbral izmed sto družih, v temi bi bil lahko vse našel. Ako se mu je kdo čudil zaradi tega, rekel je: „Ne prizadene več truda, položiti kako reč na svoje mesto, nego vreči jo kamorkoli; le na tak način pa se zamore vsaka reč hipoma zopet najti.“ S to rodoljubnostjo se je vjemalo, da ni zaznamoval v svoj dnevnik vsako zanimivo dogodivščino, vse svoje dejanje, temveč da si je v posebnih bukvah zapisaval tudi vsak krajcar, katerega je izdal.

O vljudnosti Costovej govorili smo že v začetku tega životopisa, pristaviti imamo le, da ta vljudnost ni bila zgolj zunanja, temveč, da mu je tičala v srci, da je bil v resnici prijazen z ljudmi, da je za vsacega imel dobro besedo, kdor mu ni sovražno nasproti stopil. Znane so mu pa tudi bile vnanje oblike dvorljivosti tako, da je bil sposoben, družiti se z najvišjimi plemenitaši. Z ženskim spolom je rad občeval, a le za kratek čas; oženiti se mu ni nikdar prišlo na úm. Njegovo notranjo vljudnost, njegovo ljubezen do bližnjega spričuje gotovo najbolje njegova

radodárnost. Od njegovih vrat ni šel revež brez darú; daroval pa je bolj po potrebi ubožnega, nego po lastnem imenji. Še marsikater nevreden rokovnik si je to milosrčnost Costovo v prid obrnil. Kjerkoli je bilo národnim društvom ali drugim domačim napravam treba novčne pomoči, našli smo povsod dr. Costo radodarnega; žrtvoval je, kolikor je le mogel, tudi v tem oziru domovini. Vse njegovo dejanje pa je prošinjala nesebičnost, kakoršna se le redko nahaja dandanes na svetu.

V dnevnik svoj je zapisal že 14. febr. 1848. l.: „Zasuči plašč po sapi, ne vsega svojega mnenja — to je moj pregovor.“ Dné 10. januarija 1851. l. pa piše, da se je pričkal z nekimi ljudmi o bogoslovskih i modroslovskih pravilih ter pristavlja: „To pa sem posnel z vsega, da na tem svetu ni dobro očitno izrèči svojih misel — mundus vult decipi, ergo decipiatur.“ Koliko se je pozneje promenil v tem! Dné 6. marcija 1850. l. pa beremo: „Zélo sem Bogú hvaležen, da živim v okoliščinah, katera me zadržavajo, da iz vérskega i političnega iskrenca (entuzijasta) ne postanem prenapetnež (fanatik), za kar imam nekako nagnenje.“ — Je li poznal samega sebe? Dné 3. decembra 1852. l. je priložil dnevniku karakteristiko Anzelma Feuerbach-a, katera se mu zelo podobna zdi lastnemu značaju. Glasí se tako-le:

„Častilakomnost i želja sloveti ste ga (Feuerbach-a) najbolj značile. Od bivajočih i potomcev biti češčen, zdela se mu je največa sreča. V vedenji zeló promenljiv, bil je vroče krvi, vendar pa, pri vsej strastnosti, razboren, premišljiv móž. Rad bi bil celó po mukah pustil življenje v dopolnenji velikanskih nalog, da bi se le zapisal v bukve človeštva kakor

imeniten móž. V sebi nosi vzor učenosti i zaslug; da je pa od tega vzora še tako oddaljen, to mu grení življenje. Toda njegova slavohlepnost ne hrepení po hvali okolice, on gleda le na vesolnost. Po naravi podvržen vsem strastim, ukrotil jih je sè svojim umom i trdno voljo; odkar pa je premagal mesnost, kraljuje mir i zadovoljnost v njem. V svojej vesti vživa radost, katere mu ne zamore nadomestiti nobena posvetna sreča. Odkar je začel ceniti samega sebe, pogubile so se mu vse male skrbi za svètno srečo. Njegova glavna vodila so bila: 1. Ničesar ne stori, kar bi bilo nasprotno državnim postavam. — 2. Proti blagim ljudem bodi ponižen, proti hudobnim pogumen, drzen, svojevoljen. — 3. Mirno prevdarjaj, strastno postopaj, vedno stavi zadnji vinar.“ —

Po obljubi v životopisu podamo konečno snopič govorov i spisov dr. Coste o različnih predmetih v različnih časih, kateri pričajo mnogostransko delavnost njegovo.

Pričnemo pa to s spomenico, katero je podal dr. Costa c. kr. kmetijskej družbi kranjskej pri občnem zboru 22. novembra 1865. l.

o sredstvih, kako bi kmetje lože na upanje dobivali posojíl.

Ueber die Mittel zur Hebung des bäuerlichen Credits.

Natisnjena je ta spomenica v „Naznanilih c. k. kmetijske družbe kranjske“; mi pa smo jo v slovenski

jezik tù preveli, da jo razume ves naš národ. Glasí se tako-le:

„Ne dá se tajiti, da se ne skrbi izdatno za podporo kmetijskega stanú, kedar potrebuje kacega posojila.

Časi so se zeló spremenili, najpoglavitniša podlaga vseh družbenih i národno-gospodarstvenih razmer je dandanes kredít. Marsikateri med nami se vé, ne vidijo v tem družega, nego bolest i propad naših časov; ali kaj pomaga to? Obstoječih zadev ne moremo pre narediti, sedanje potrebe zaupanja ne vničiti — le skrbeti je treba, da zadregi v okom pridemo, da razmere nekoliko vravnamo.

Sploh se čuti pomanjkanje denarja, najbolj pa pri kmetu, ki vzdihuje pod težkim bremenom davkov, i kedar nastanejo slabe letine — kar se je na Kranjskem večkrat zgodilo zadnja leta — družega ne vidi pred sabo nego beraško palico, ako neče od glada umreti. Tù bi bilo pač sila potrebno, da bi se o takej nadlogi ravno tako na pomoč prišlo kmetu, kakor podpirajo veliki kreditni zavodi i banke trgovce ali podporne denarnice obrtnike.

Vtegnilo bi se najpopred staviti vprašanje: je li mogoče ustanoviti tudi podporne denarnice (založnice) za kmete po pravilih lastne pomoči i vzajemnosti? Odgovor na to ni dvomljiv.

Ona pravila so pač spoznavanja vredna i bila bi jim želeti splošna veljava; toda ravno te splošnosti jim manjka. Potreba denarja je namreč tolika, da naš kmet ni v stanu le najmanjše vloge si prihraniti za omenjeno podporno društvo, katero bi zatorej tudi zaradi pomanjkanja prvega vložnega kapitala nikdar ne moglo vspešno napredovati.

Treba je zatorej družih načel poiskati. Pri tem razgledu pa se po pravici obrnejo oči na bogato kranjsko hranilnico v Ljubljani, katera po svojem pravilnem namenu i po pravilnej poti najbolje more nadlogi naših kmetov na pomoč priti, ako le hoče odstraniti one nepotrebne ovinke, ki so napoti celó zagotovljenim posojilom, i ako hoče kmetu dajati s kakimi pogoji tudi manjša osebna zaupanja.

Oni ovinki pa so posebno ti-le: Kmet, ki išče posojila, pride, v teh rečeh neizveden, največ brez potrebnih pisem (ekstrakta iz zemljiščnih bukev, cenilnega zapisnika, katastralnega spričevala posestva i davkinih bukev) v hranilnico; opomni se zatorej, naj si preskrbi najpopred ona pisma. Pride v drugo; pisma njegova se prejamejo, a njemu se reče, naj se oglasi čez nekoliko dni ter bode zvedel, ali je sklenilo ravnateljstvo po nasvetu svojega odvetnika, uslišati prošnjo njegovo ali ne. Pride v tretje, i ako so ga uslišali, pošljejo ga do kacega pravdnika, da mu naredi dolžno pismo kolikor le mogoče zavarovano. S tem dolžnim pismom mora iti revež k sodnji svojega okraja, da se potrdi njegov podpis, potem mora dati intabulirati dolžno pismo, preskrbeti si najnovejši ekstrakt iz zemljiščnih bukev — sedaj še le, ko pride že v četrto, dobode morda zaželjeno posojilo.

Posebno za prebivalce oddaljenih okrajev so to strašno dolgi i dragi ovinki, kažejo pa jasno, zakaj se tako redko poslužujejo te pomoči naši kmetje. Ker se ta pot, kakor vé vsak pravoznanec, ne dá okrajšati pri omenjenih posojilih, ni zatorej druge pomoči nego vpeljava okrajnih nasvetovalcev, o katerih tudi govori 11. pravilni § tukajšnje hranilnice.

Ti okrajni nasvetovalci hranilnice bi imeli posredovati opravila vseh v njih okrajih bivajočih oseb

s hranilnico; se vé, da bi bilo vsacemu tudi prepuščeno, ogniti se okrajnemu nasvetovalcu ter neposredno poravnati svoja opravila s hranilnico.

Naloga omenjenih nasvetovalcev bi bila zato-rej ta-le:

1. Posredovanje pri posojilih. Tù mogó nasvetovalci posredovati v slučajih, kjer po razmerji natančne inštrukcije, katera se jim ima dati, ni dvomiti o postavnej varnosti, i se dakle ni bati, da bi hranilnica se branila, da po izpolnitvi določenega formulara dobljeno dolžno pismo takoj zavaruje pri zemljiščinem uradu i da proti pošiljatvi vseh papirjev hranilnica vrednost pozivé. V bolj dvomljivih slučajih mora se najprej vprašati hranilnica, da ni plačevati nepotrebnih znamenitih troškov, ali misli uslišati dotično posojilno prošnjo.

2. Pošiljatev hranilničnih vložnín v hranilnico ter izročitev nazaj poslanih knjižic strankam.

3. Vzdigovanje hranilničnih vložnín proti pošiljatvi knjižic i njih izročitev strankam.

4. Prejemanje obresti od posojíl za vplačilo hranilnici i osobito (da ni plačevati često prav hudomušnih dragih tóžeb) iztirjavanje izostalih obrestnih dolgóv po osobnem iztirjavanji (n. pr. s pismenimi opomini, s pozivi pred sodnijo po tako zvanem gospodarstveno-uradnem poti itd.).

5. Zastopništvo hranilnice i bramba nje interesov pri javnih dražbah itd.

Razume se samo ob sebi, da zaslužijo okrajni nasvetovalci primerno plačilo:

- a) za vse troške (poštnina, koleki, vsakoršne dijéte) morajo po pravilih skrbeti ali stranke ali hranilnica.

- b) Za oskrbovanje opravil strankam se jim spodobi poštena remuneracija, katera naj se določi v tarifi, ki naj visí v stanovanju (uradu) nasvetovalčevem, da jo vsakdo lahko vidi; tudi naj se priveže vložnim knjižicam i pravilom. S tem, da se nihče ne sili, naj se poslužuje okrajnih nasvetovalcev, ampak nasprotno se tudi neposredno lahko sam obrne do hranilnice, ta opravičena naprava ne bi imela značaja nove težilne naklade, i vsekako ne bode mala remuneracija, katero bi prejimali nasvetovalci, v nikakem razmerji s časom, s troški pri odvetnikih i dosedanjimi potnimi troški iz oddaljenezjih krajev dežele, kar se bode vse prihranilo.
- c) Napósled je le pravično, da prejemale posamezni nasvetovalci po svojih zaslugah i po množini opravil, ki so jih imeli, od hranilnice majhno letno remuneracijo, katera naj se stavi med režijne troške.

Da se ta predlog ne bi izvršil, ne dade se lahko tehtno ugovarjati. Da ne manjka sposobnih i pripravljenih móž, ki prevzemó ta opravila, uči izkušnja, ker se nahajajo za prevzemanje vseh teh mnogobrojnih agentur zavarovalnih društev vedno sposobne moči.

Ker so se pomnožila sredstva za občilo, tudi zeló lahko občujejo okrajni nasvetovalci s hranilnico i zatorej je tudi naprava podružniških hranilnic odveč, katere bi (samo proti neprimerno velikim troškom) ne mogle družega storiti, nego bi po sedanjem načrtu mogli storiti tudi okrajni nasvetovalci.

Večje važnosti bilo bi dovoljenje majhnih osobnih kreditov kmetom. Kar se tega tiče, ima se ozirati na te-le točke:

- a) ali so takova kreditna dovoljenja potrebna?
- b) ali so dovoljena po pravih hranilničnih?
- c) kedó naj določi njih podelitev?
- d) na kateri način naj se delé?

ad a. Vsled postavne pravice gledé razdelítve zemljišč ni malo kmetskih gospodarjev, katerih obstanek zaradi majhnega posestva najmanjša nezgoda lahko pripravi v največjo nevarnost. Slaba letina, izvanredno ostra zima ali sicer kak elementarni dogodek storí, da ne mogó plačevati davkov. Se vé da bi bilo treba v takih slučajih, da se jemlje ozir na izvanredne okolnosti ter se malo potrpi s plačevalci davka. Ker se pa to ne zgodí, pomagalo bi se takemu možu z 20, 40, 80 gld., a od kod vzeti novcev?

Prej, ko so še vladale patrijarhalične razmere med graščaki i kmetom, je morebiti dobil tam podpore. Sedaj, pri vladajočej novčnej potrebi mu pa ne more pomagati niti sosed ne, če tudi ima najboljšo voljo.

Da dobode majhno posojilo, „katero bode vrnil v jeseni po žetvi“, ostaneta mu le dva pota: odrtnik i hranilnica. Posojilo na imetje v tako-majhnem znesku i za tako kratek čas se po pravici ne daje, ker se gotovo ne izplača trud mnogih neizogibnih formalitet i primerno velicih troškov. Tako pade dakle ubožec v roke odrtniku i je prisiljen, prodati mu svojo prihodnjo žetev za 8., 16. del nje vrednosti. Ako se vzemó v poštev te dejanske razmere, je pač potreba osobnega kredita za kmetovalca popolnem jasna!

ad b. Če tudi ne po besedinem obsegu, je hranilnica vendar gotovo po duhu pravil opravičena, dovoljevati takov osobni kredit, kateri — kakor se bode pokazalo iz odgovora na vprašanje ad d, — tudi ni družega nego posojilo na hipoteke, kjer se dolžna pisma ravno tako lahko intabulirajo, a takoj ne za-

pišejo v zemljiščino knjigo. To opravičenje izvira nedvomno iz ukaza državnega ministerstva od 20. novembra 1860, v katerem se hranilnicam izrečno priporoča naprava posojilnih blagajnic za male posestnike i obrtnike na osobni kredit.

ad c. Dovoljenje tacega osobnega kredita se pak ne more prepuščati okrajnim nasvetovalcem, ker bi zmotnjava ali zloraba hranilnico lahko izpostavljale nevarnosti znamenite izgube. Ravno tako malo si more pri tem pridrževati pravico dovolitve voditeljstvo hranilničino, ker to po nekoliko ne pozná merodajnih osobnih razmér, po drugem poti pak bi bila dobrota te naredbe zaradi potrebne zakasnitve pri stvari čisto iluzorična. Ne ostaje dakle družega, nego, da se dadé okrajnim nasvetovalcem v pomoč nadzorstveni odbori, kateri po načinu bankinih cenzorjev, pri vseh dovolitvah osobnega kredita imajo odločno glasovati, a tudi sicer v zadevah hranilničnih izraževati svoje mnenje. Ti nadzorstveni odbori naj bi se sestavljali iz najodličnejših, najpremožnejših, najzaupljivših mož v okraju po hranilničinem voditeljstvu. Umeje se sicer samo ob sebi, da je v interesu hranilničinem i prosilcev za posojila, ako se izvoli toliko okrajnih nasvetovalcev, oziroma okrajnih odbornikov, kolikor največ močí, da ima vsak okraj po sedanjej uredbi najmanj jednega okrajnega nasvetovalca i 6—10 udov.

ad d. Kar se tiče načina, kako naj se dajejo taka posojila, bi za zdaj zadostovale naslednje opombe.

Vpotrebljevanje menjíc se zaradi posebnosti menjičnih opravil i zaradi posebnih razmér med kmet-skim ljudstvom skazuje nedopustno. Moralo bi se zatorej napraviti pravilno dolžno pismo, katero bi se dalo vknjižiti, s katerim bi se pa še le po tem po pravilih zemljiščine knjige uradno ravnalo, ako bi

dolžnik ob določenem času ne plačal dolgá, ali ako bi okrajni nasvetovalec našel uzrok, odtegniti mu zupanje i dvomiti o njega varnosti i ceni. Taka posojila bi navadno ne smela presežati zneska 100 gld. i bi se ne smela dajati na daljše obroke, nego za 9—12 mescev. Plačevalo naj bi se od njih 6%, od katerih bi dobivala hranilnica 5%, 1% pak naj bi dobival okrajni nasvetovalec za provizijo.

Slavna hranilnica kranjska, ako sprejme ta-le v največjih potezah obrisani i v svojih lastnih pravilih utemeljeni načrt, bi svojemu patrijotičnemu i človekoljubnemu delovanju gotovo pridobila najlepšo zaslugo ter bi malemu kmetovalcu dala to, česar mu dozdej žalibog i sicer takó zeló manjka — kapital za gospodarstvo.

Ako bi slavna hranilnica pri izdelovanji dotičnega pravila potrebovala pomoči podpisanega centralnega odbora, bode odbor z veseljem pomogel v ta namèn.

Ako bi napósled kedó vprašal, bode-li našel tù načrtani projekt potrebnih moči i potrebne pripravnosti pri njih — smatramo se nepogojno opravičene, odgovoriti dà na to vprašanje.

Celó, ako bi se stvar nasprotno iztekla, bi vsaj c. kr. kmetijska družba i slavna hranilnica popolnem storile svojo dolžnost i, kolikor jim je moči, podale sredstev za odpravo novčne stiske. Krivda, ako stvar izpodleti, zadela bi druge faktorje.“

Ko se je 1871. leta pretresovala v državnem zboru a dresa, ki so jo skovali ustavoverci, nasprotoval jim je dr. Costa 25. maja v sledečem govoru, v katerem posebno povdarja, kako potrebno bi bilo za obstanje Avstrije, da bi se porazumeli národi njeni. Govor se je glasil tako-le:

„Že moj predgovornik te (desne) strani visoke zbornice je pretresaval formalnost v adresinem vprašanji. Mene veže dolžnost, tudi nekaj besedi spregovoriti v tej zadevi ter najprej pozornost obrniti na naslov te predloge. Jaz ne bodem več govoril o „ustavnem odseku“. Jako me veseli, da g. prvosednik sam je moral pritrditi mojemu ugovoru, da ni „ustavnega“ odseka i da odsek, ki se tako imenuje, ni imel pravice nadeti si ta naslov. Toda, kar hočem povdariti, je to, da danes imamo pred seboj poročilo „s predlogom“, naj se odpošlje adresa cesarju.

Prosim, naj slavna zbornica pozor obrne na besedo „s predlogom“. Mi zatoorej nimamo odsekovega poročila o kakovem predlogu, ampak odsekovo poročilo s predlogom. Moj častiti predgovornik (te desne) strani je jasno dokazal, da se predlogi v tej zbornici smejo predlagati ali kot vladni predlogi ali kot predlogi posameznih udov, i da se pa v opravljenem redu, naj se še tako marljivo išče, nikjer ne nahaja pravica, vsled katere bi smel kakov odsek visôkej zbornici predlagati samostojne predloge.

Ugovarjalo se je, da je navada, da odseki n. pr. pri posvetovanji proračunov, predlagajo resolucije itd. Jaz mislim, o tem ni nikakoršne dvombe, da to, kar po opravljenem redu kot postranski predlog, kot poprava ali pristavek smejo pri drugem branji predlagati posamni poslanci, sme tudi odsek predlagati kot postranski predlog ali pristavek; bilo bi morda razumljivo — če tudi morda dvomno — ako bi bil odsek vladne predloge s poročilom predložil visôkej zbornici ter mu na konci dodal resolucijo, naj se adresa pošlje Njega Veličanstvu. Jaz bi bil pa tudi v tem primerljeji temu odločno ugovarjal, ko bi bil odsek koj sestavljeno adreso predlagal. Jaz stavim samo to-le vprašanje:

ko bipri obravnavanji katerega koli predmeta, bodi-si proračun ali kaj drugega, kateremu poslancu prišlo na misel, kot dodatek predlagati, „naj slavna zbornica sklene, da se njegova že sestavljena adresa izroči Njega Veličanstvu“, ali ne bi g. prvosednik kar rekel, da to je samostojen predlog, ki se mora obravnavati sam za-se? I vsa zbornica bi mu pritrdila s popolno pravico.

Zato se popolnoma skladam z mislijo g. predgovornika te (desne) strani i tudi sam še izrekam to, da je zoper opravljeni red, da je odsek to sporočilo podal s samostojnim predlogom, i da je zoper opravljeni red obravnavati ga.

Odsek nasvetuje adresu do Njega Veličanstva. Ako adresa do Njega Veličanstva ni nič drugega nego izraz dvorljivosti, odgovor na ogovor svetlega prestola, tedaj to dejanje nima one važnosti, kakor predlog, naj visôka zbornica iz lastnega nagiba Njega Veličanstvu pošlje adresu, v katerej izrazuje svoje mnenje. Meni se zdi, da ni važnejšega posla v vsem dejanji visôke zbornice mimo tega, da ona iz samolastnega nagiba svoje mnenje izreče najvišjemu prestolu. Tak predlog moral bi vendar globoko premišljen i popolnoma utrjen biti na vse strani. Adresin odsek nam pa predlaga adresu brez vseh razlogov; kajti poročilo, ki bi imelo povedati njene razloge, v desetih vrsticah ne pové nič drugega, kakor da se je odseku potrebno zdelo sestaviti adresu, — za kaj potrebno, tega nam ne pové poročilo. Odsek navaja samo dve stvari. Prvo je „posvetovanje o predlogih odseku izročenih“. No, to vemo, ena predloga je vsled odsekovega poročila rešena z dnevnim redom, i takrat se odseku ni zdelo potrebno, predlagati adrese Njega Veličanstvu. Drugih dveh predlog, izročenih mu, odsek še ni vzel

v konečno posvetovanje. Jaz zatoraj tudi ne umem, kako ste ti predlogi priliko dali staviti tak predlog. Gotovo je zatoraj, da so besede „posvetovanje o predlogah odseku izročenihi“ le puhle fraze. Ko bi pa tudi bile kaj več, gotovo ima visôka zbornica i vsak njen ud pravico zahtevati, naj se mu razodenejo razlogi, ki so silili odsek, tako važen korak storiti, kakor je ta, da se Njega Veličanstvu odpošlje adresa. Pravico to zahtevati ima vsak ud te zbornice i vsa zbornica, i odsek, ki ne stori tega, ne spolni svoje dolžnosti.

Odsek pa tudi prav za prav ni iz predlóg, ampak kakor se bere „zlasti iz ministerskih razjasnil“ izvíl potrebo, predlagati adresu, i odsek je tako priprost, da misli, da so ta razjasnila znana vsakemu udu te zbornice, ker je imel očitne shode. Odsekovi shodi so bili, to je res, očitni, i ker so bili očitni, zato sem imel pravico, udeleževati se jih, toda dolžnosti nisem imel, zatoraj imam pravico zahtevati, da mi odsek, če hoče staviti važen predlog, v prevdarek predloži ona ministerska razjasnila, iz katerih on sklepa, da je treba adrese.

Vrh tega je pa tudi stavek o očitnosti odsekovih obravnav puhla fraza; kajti dobro je znano odsekovim udom, da najvažnejša odsekova seja, namreč seja, v kateri je adresin predlog bil predložen, posvetovan i sklenjen, nikoli ni bila oznanjena v zbornici, ker je bila v nedeljo, ki nismo zborovali, s posebnimi vabili napovedana odsekovim udom, zato tudi to ni nič družega, nego puhla fraza, i popolno pravico imam reči, da razlogov, ki bi imeli utrditi potrebo adrese, ne najdem v poročilu, da zatoraj adresa nima temelja.

Jaz se ne morem spuščati v to, da bi to, kar kakov časnik — resničnega ali neresničnega — objavi, bil razlog, iz katerega naj se sklene adresa.

Meni nikakor ni zadosti, da sem bral v kakovem časniku — ne vem, ali je res ali ne — da je ministerstvo na izpraševanje bilo pozvano, i da je odsek vsled tega izpraševanja i ministrovih odgovorov bil tako vznemirjen, da je moral iti spat, da si je iztuhtal merilo, s katerim bode meril državniške zmožnosti naših ministrov itd.; vse to meni ne dá razloga, da bi rekel, ker sem to bral v nekem časniku, zato je utrjen predlog za adreso. Prevažen predlog, predlog, ki od visôke zbornice zahteva, da rabi svojo najvažnejšo pravico, stopiti pred prestol i tako posredno seči v bitstveno pravico krone, vsled katere si svoje svetovalce voli po svojem prepričanju, po svojem spoznanju, po lastnej prostej volji — tak predlog ni utrjen.

Rečeno je bilo, adresa prav za prav meri na to, da se ministerstvu pred oči postavi ali pové prestolu: „ne poštenost, ampak zmožnost ministerstva je v dvomu!“ No, če bi ta poglobitna misel imela biti v adresi, potem se čudim, da v adresi ni rečeno: „Veličanstvo, izvoli si **x**-a ali **y**-a, ali naroči **x**-u ali **y**-u, da mi sestavi novo ministerstvo“.

Naravnost to ni rečeno, ali neposrednje se pa čuti, ali da govorim z Goethe-jem: posrednje „ist das des Pudels Kern“ (prav v tem grmu tiči zajec). Da se tak prevažen predlog stavi v zbornici, treba bi bilo po mojem prepričanju ne le jako obširnega i globoko preišljenega utemeljenja, ampak ne bi se smelo prezreti, da ravno nismo v Angliji, i da se ono, kar piše slavni profesor Gneist i se nam je bralo, ne vjema z Avstrijo, če tudi je izvrstno za Anglijo; — ne bi se smelo prezreti, da se nahajamo v zadevah, ki zbornici na srce pokladajo dolžnost, dobro prevdariti, ali se ima storiti ta korak z ozirom na razmere, v katerih je ta zbornica sama.

Brez vsega dvoma i tudi v samej Avstriji po naj-novejšej decemberskej ustavi je še ustavno, da razun te i gospodske zbornice — imamo še drug faktor postavodajstva: to so deželni zbori; i prav ti so posebnosti v Avstriji, vsled katerih se tolikanj loči od posebnosti i razmer angleških. Ako zatoraj ta zbornica hoče govoriti o splošnem stanji, o občnih političnih razmerah, tedaj naj ne prezira, da ne sme v nasprotje staviti se z znanimi dotičnimi razjasnili, željami i adresami posamnih kraljestev i dežel. Gospôda, menda vendar ne mislite, da se glas postavnih zastopnikov posamnih kraljestev i dežel, ki je po različnih adresah ali resolucijah dospel do prestola, ne bi imel tudi ceniti pri prestolu. O tem pa menda ne dvomite, da to, kar izreka adresa, je v najdoločnejšem nasprotji s tem, kar je od najpoglavitniših kraljestev i dežel i tudi od večje večine postavnih zastopnikov kraljestev i dežel prišlo do prestola.

Pa posebni položaj te zbornice, mislim, brez ozira na deželne zборе, postavodajalne faktorje v nekaterih stvaréh, moral bi zbornici biti nekakov migljej; kajti vsemu svetu znana je skrivnost, da ima mogočno kraljestvo te avstrijske države v tej visôkej zbornici le vsled posilne volitvene postave deloma nekak zastop, i da od 203 poslancev, kolikor bi jih moralo sedeti v teh klopéh, p o g r e š a m o jih mnogo.

Ako zatoraj adresu morda sprejme mala večina, bode njemu, ki ima nalogo prevdarjati to adresu, celó nemogoče, pri tem prevdarjanji prezirati glasove, ki jih ni tukaj, kajti mogoče je, da bi prava večina bila vsa druga, kakor je ta, ki je zdaj tukaj.

Kar se tiče obsega te adrese, moram reči, da je prav za prav zvrhovačena iz samih fraz, katere menda vsi že znamo na pamet, i na-me dela vtis,

kakor bi adresini sestavljavci že imeli gotovo prepričanje, da se koncu bliža njihova sistema i da se hočejo kakor slamnate bilke poprijeti še zadnjega sredstva — adrese — češ, da pogina rešijo, če je še mogoče, zavrženo sistemo.

Adresa ima v sebi dve misli, ki ste v nekakej zvezi, i tretjo, ki je prav nasproti prvima. Prva misel je: „sprave nočemo za nobeno ceno“, — druga je: „držati se ustave do zadnje pičice“, i tretja: „vpeljati posrednje volitve“. Meni se zdi, da vse te misli merijo na to, da bi obveljalo, kar se že deset let išče pridobiti. Najprej se je skušalo, vsa kraljestva i vse dežele stisniti v eno centralistično-ustavno državo, ko se to ni posrečilo, skuša se zdaj s tako imenovano polovico; iz te tako imenovane polovice hoče po novej skušnji posrednjih volitev osnovati se cislajtanska država, za katero zdaj še celó ni imena, i v tej Cislajtaniji, v tej novo centralizovanej državi naj se to doseže, kar je splošni namen vsakej centralizaciji: gospodstvo ene stranke.

Take cislajtanske države pa ni bilo nikoli i je tudi ne bode. Avstrija je bila velika i mogočna kot država kraljestev i dežel, i krone teh kraljestev i dežel se svetijo na glavi Enega kneza iz hiše habsburško-lotrinške, i to mora ostati i ostane Avstrija. Nikdar se ne posreči ustvariti novo stvar, katera, ako se hoče ustvariti s silo, pokoplje sebe i one, ki bi to pričeli.

Pri nekem gostovanji se je pred nekoliko dnevi govorilo, da zgodovinsko v Avstriji je prav za prav absolutni centralizem takraj Litave. No, to je pač trditev, s katero se sme šaliti v gostilničnih pogovorih, a trditev je, katera je popolnoma neresnična vsakemu zgodovinoslovcu. Do najnovjših časov, dà,

še danes živé kraljestva i deželee, še danes imajo ta kraljestva i deželee svoje deželne zборе s pravico dajati postave.

Tudi se je skušalo, — i tudi moj predgovornik one (leve) strani je to storil, — vprašanje državno-pravnih razmér avstrijskih prestaviti na národno polje. Prav za prav mu moramo biti jako hvaležni za odkritosrčnost, s katero je razodel, da gre za pogodbo z gospodi skrajne desnice, da bi potem vse druge národe i vsa druga kraljestva i deželee tlačili, da bi si Nemci še dalje ohranili gospodstvo. No, ta želja je splavala po vodi. Če tudi je ta poskušnja nena-ravna, nemogoča, ker ne vstreza avstrijskim razmeram, vendar smo hvaležni Poljakom, ki so tako pošteno ravnali, da kot pošten národ kakor vselej zahtevajo svoje pravice za-se, da se pa ne dadó rabiti v to, da bi druge národe trli na svojo korist.

Jaz pa mislim, da je velika napaka, v Avstriji državna vprašanja prestavljati na národno polje. Jaz ménim, da gré v Avstriji za to, da se zadovolji kraljestvom i deželam, i da se, ko se zadovolji kraljestvom i deželam, gotovo posreči spravo storiti med národnostmi, i če Vi, gospôda moja, zato hočete dokaz, ozrite se na našo (desno) stran v tej zbornici. S ponosom smemo reči, da imamo med sabo zastopnike tudi nemških dežel, i sicer taci nemških dežel, ki so izkušene v avstrijskej, staroavstrijskej zvestobi i ki tudi v národnej (nemškej) zavesti nikdar niso omahovale, katerim pa tudi nikdar ne pride na misel trditi, kar je danes trdil zastopnik Nemcev, da Nemci nimajo nobenih posebnosti.

Adresa govori tudi o vnanjih zapletkah, ona kaže na zedinjenje Nemcev v mogočno državo; poslednji dogodki se rabijo za dokaz, da je centralizacija

ali zedinjenje državnih sil vir moči i državne varnosti. No, ako ta zgled, kar ni dvomiti, meri na dogodke preteklega leta, zdí se mi, da je jako neukretno izvoljen, kajti on popolnoma nasprotuje teoriji, ki se nam tukaj razklada. Znano je, da je nemška vojna, vojna samostojnih nemških vladarjev, ki še niso bili v nikakoršni državni zvezi, zmagala najbolj centralizovano državo (francosko) na svetu; ako se zatoraj centralizacija iz poslednjih dogodkov navaja za dokaz, moram reči, da je ta izgled jako neukretno izvoljen.

Jaz pa tudi mislim, gospôda, da je to čisto napáčno razumenje, kar se tukaj o združenji moči govórí. Te moči hočemo združiti mi vsi.

Vsi hočemo združiti svoje moči, ki so potrebne za vzdržanje države, i gotovo na tej našej (desnej) strani zbornice nikogar ni, da ne bi hotel dati državi, kar je državi potrebno. Al mi hočemo državo kot organizem, to je kot celoto organično združenih razdelkov, organično združenih kraljestev i dežel, a ne kot državo, katera svoje razdelke mehanično, siloma skupaj drží. I prašal bi Vas, gospôda, ali mar ne mislite, da bi blagor i zadovoljstvo vseh národov i vseh dežel dajalo državi veliko večo moč, kakor če bi se ponavljale one dogodbe, ki smo jih doživeli pod parlamentaričnem ministerstvom, ki je dvoje največih kraljestev brzdalo le s silo obsadnega stanú?

Adresa govórí napósled o direktnih volitvah. Prišla bode prilika, da se bode ta stvar sama za-se i obšírno razjasnjevala. Al že danes morem reči, da zoper direktne volitve je prav velika večina deželnih zborov. Osobito pa moram tukaj navêsti formalno okoliščino. V tej adresi — i to se je zgodilo zdaj že drugikrat, prvikrat pri novemberskej adresi — se prav

po kontrabantarsko direktne volitve hočejo sklepati v tej zbornici. Da bi obveljale direktne volitve, za to je potrebna večina dveh tretjin; nobena druga večina ne zadostuje ustavno, da se vpeljejo direktne volitve. Zatega del je popolnoma napačno postopanje to, da se tako važna načela hipoma i tihotapno pomešajo v adreso, da bi se na vrat na nos izpulilo mnenje zbornice v onem trenutku, ko dotični odbor to vprašanje preiskuje i je ima še le prinesiti v zbornico.

Moj častiti predgovornik na onej (levej) strani zbornice je rekel, da vsak, kdor pošteno misli o Avstriji, mora glasovati za direktne volitve. Jaz pa mislim, da se mu je ta beseda le vkradla iz ust, kajti mi, ki smo odločno zoper direktne volitve, morali bi hudo protestovati zoper izrek tak, da mi nočemo Avstrije.

V govoru predgovornika mojega i v adresi samej se nahaja cela rajda napadov na ministerstvo, al vsi ti napadi, po mojih mislih, ne dajejo zbornici nikakoršne pravice, pred cesarja stopiti ž njimi, — prav nobene pravice, pravim, i to že samo zato ne, ker se sedanjim svétnikom cesarjevim nič ne more dokazati, kar bi na redni napredek opravil moglo kak drug vpliv imeti, kakor onega, ki se mora želeti od vseh strani.

Gospóda! po mojih mislih ne pristaja zbornica, da bi ona sodnica bila o tem, ali so ministri zmožni ali nezmožni za svojo službo, jaz ostanem pri tem, kar sem rekel, da zbornica za to nima pravice. Zbornica sme, če ne zaupa ministrom i bi to nezaupanje po njihovem delovanji upravičeno bilo, se poslužiti ustavno pripustljivih potov; al do tega, da bi stopila pred cesarja i mu rekla: „razpusti ministerstvo; ono ni zmožno“, — do tega, pravim, nima pravice. O

zmožnosti ministrov, ki si jih cesar izvoli, ima soditi cesar sam!

Neki predgovornik na onej (levej) strani, govorec o odgovornosti ministerskej, je rekel, da ministerstvo, če tudi ni odgovorno pred postavo, je vendar odgovorno zgodovini. To je resnica, ali, gospôda moja, gotovo je, da ta odgovornost ne zadeva samo ono (ministersko) klop, temuč tudi te (naše) klopi, zgodovina, bode ravno tako sodila zbor, da ni bil v stanu razumeti i izvršiti naloge svoje. Ta naloga pa, ki je danes v Vaših rokah, — naloga, katera živi v srcih vseh Avstrijanov i katera se razlega od vseh strani — ta naloga leži v besedah, s katerimi je Njegovo Veličanstvo ministrom dalo za kažipot: „naredite mir med mojimi národi“. Te naloge je treba se poprijeti, ta naloga se mora izvršiti, i v to pomagajmo vsi pošteno i krepko. I če imamo resno voljo za to, posrečilo se nam bode, izvršiti jo.

Ne dajmo se voditi po jesensko vélih pogledih, marveč dihajmo pomladansko sapo sprave vseh národov, i dognala se bode sprava! Ker pa adresa, ki danes pred nami leží, prav nič družega ni kakor pregrada, ki ovira poskušnje za dosego te sprave, zato bodem glasoval zoper adreso.“

V zbornici poslancev 13. junija 1871. l priporočal je dr. Costa napravo juridične i filozfične fakultete slovenske v Ljubljani z naslednjimi besedami:

„Po nasvetu prejšnega gospoda ministra za bogočastje i nauk dr. pl. Stremayer-ja je Njegovo Veličanstvo preteklega leta zaukazati blagovolilo, da se na vseučilišču graškem nauki za sodniško državno pre-skušnjo razkladajo v slovenskem jeziku; v ta cilj

i konec se je po vladnem predlogu 3600 gold. v proračun postavilo. Slovenski národ je ta najviši sklep radostno sprejel, ker je bil v tem oziru prvo znamenje praktične izpeljave ravnopravnosti, zagotovljene v §. 19. državnega osnovnega zakona.

Finančni odsek je izbrisal ta znesek s 3600 gold. rekši, da za sedaj zadostuje, če se le uči pisarniška spisava.

Najprej moram omeniti, da omenjeni §. 19. ne sme ostati le prazna beseda, i da slovenski národ, kateri v Avstriji šteje poldrugi milijon duš, i kateri biva na Kranjskem, južnem Štírskem, i deloma na Koroškem i Primorskem, ima pravico tirjati, da se mu v njegovo popolno izobraženje odpró tudi višje šole z učnim jezikom máterinim.

Razlogi so piškavi, na katere se je finančni odsek opiral, ko je izbrisal gori omenjeni znesek.

Prvi razlog, na katerega se finančni odsek opira, je ta, da za učenje teh nauk ni sposobnih učencov. Finančni odsek je v tej zadevi premalo podučil, kajti za ta učiteljstva se je oglasilo mnogo kompetentov, kateri so vsi doktorji prava, zatoraj taki, od katerih se v obče misli, da so sposobni učeniki biti. Vzlasti pa moram naglaševati to, da je med temi bil tudi c. kr. pravi, javni profesor avstrijskega vseučilišča, rojen Slovenec, ki v enem teh naukov podučuje i je že 1848. leta v slovenskem jeziku razlagal ta nauk. Sposobnih učencov zatoraj nikakor ne pomanjkuje, a še manj jih bode pomanjkovalo, kedar bode sploh upati, da bodo službe v teh predmetih, za katere se pripravljajo.

Drugi razlog, na katerega se finančni odsek naslaja, je ta, da ne bi bilo dobro, ako bi se napake taciš šol, v katerih se v več jezicih podučuje, prenesle

še na vseučilišče. Ne tajim, da ta razlog ima v sebi zrnice resnice; al tako splošno, kakor finančni odsek trdi, vendar ne veljá. Ne samo v Avstriji imamo taka učilišča, nahajajo se tudi v tujih deželah, i če so se jim v Avstriji napake pridružile, niso učilnice same po sebi tega krive, temveč okoliščine druge, po katerih je dandanes nastala vedno večja razpertija posamnih národov.

Pri tej priliki naj mi bode tudi dopuščeno to povdariti, da blagosrčni ustanovnik vseučilišča graškega je po besedah ustanovnega pisma vseučilišče namenil v to, da se obema národoma, na Štajarskem bivajočima, ponujajo pripomočki, ondi si najviših véd prilastiti; zato bilo bi ravno vseučilišče graško po ustanovnem pismu pravo mesto tudi za predavanje naukov v slovenskem jeziku.

Tretji razlog, na katerega se odsek finančni opira, je ta, da pravi, da ravno to je zmota, ker se zahteva pudučevanje v slovenskem jeziku tacih v predmetih, v katerih se pri sodnijah uraduje. Ne morem si kaj, da ne bi izrekel začudenja, da učenj poročevalec, ki je sam profesor i po takem mora poznati razmere i potrebe vseučilišča, i ki tudi za naše sodniške hibe dejansko znati mora, nasprotovati more temu, da ravno v tacih predmetih je poduk v istem jeziku potreben, v katerem se sodi.

Naj gospodu poročevalcu še pred oči stavim nek njemu gotovo dobro znan prigodek, i ta je, da z veliko radostjo je bila preteklo stoletje sprejeta vpeljava posamnih národnih jezikov na raznih vseučiliščih. Zgodovinarji še dandanes čez vse povzdigujejo način, po katerem se je na vseučiliščih namesti latinskega učnega jezika vpeljal jezik národni. Da! dandanes se zahteva od več strani še celó to, da v bo-

goslovji bi se popolnoma odstranil latinski učni jezik i na njegovo mesto postavilo podučevanje v narodnem jeziku. Istina je zatoraj, da je raba narodnega jezika na vseučiliščih živa potreba za razvoj i omiko vsacega národa.

Po mojih mislih je to ravno tista vzajemnost, s katero sta zvezana olika jezika i omika národna. Ni dvomiti, da oboje je tako združeno, da omika národna v tej meri napreduje, v katerej napreduje olika jezika, — da pa od druge strani se jezik le čedi i lika, ako je dejansko vpeljan v šole i urade, v javno i družbeno življenje. Herder, imenitni nemški učenjak, je ravno o važnosti narodnega jezika v šolah izustil besede, katere so preznane, da bi jih tukaj navajal, vendar vsaj sklicevati se na-nje moram. Prav mi Slovani smo v žalostnem položaji. Če tirjamo vpeljave svojih jezikov v uradnije, odbija se nam to z besedami: „vsaj nimate nobenega uradnika, ki bi bil sposoben, uradovati v vašem jeziku.“ Šole se nam pa ne privoščijo, kjer bi se tudi uradniki izobražiti mogli. Če pa šole zahtevamo, očita se nam: „saj nimate šolskih knjig i družih šolskih pripomočkov!“ kakor da bi se moralo za šolske knjige i pripomočke popred skrbeti, predno so šole narejene, — kakor da bi ne bilo oboje v ozkej zvezi, — kakor da bi, na priliko, na nemških vseučiliščih ne bil nemški jezik učni jezik že popred, predno je nemško slovstvo se povzdignilo do one stopinje, na katero je dospel še le v tekočem stoletji.

Vseučilišča imajo prav posebno velik upliv na omiko ljudstev tudi že zavoljo tega, ker stvarijo ono osobje, čegar poklic i nalog je, znanstva gojiti i vspeševati, i katerega notranji nagib žene v to, da stvari znanstveno slovstvo ondi, kjer ga še ni, i dovrševati

ga, kjer je že. Ravno v tej zadevi smemo pa tudi na nemško literaturo kazati, kajti o tem ni dvombe, da veliki razvitek, ki ga je nemška literatura v preteklih stoletjih zadobila, izvira največ iz nemških vseučilišč. Kar znanstvenih del pride na svetlo, skoraj do malega vsa so od vseučiliščnih profesorjev.

Povsod se tedaj stvar suče tako, da naprava tacih učilišč pospešuje omiko národa, razvoj jezika njegovega i da se po njih stvari potrebno osobje, katero kot sodniki, odvetniki, notarji, profesorji na srednjih šolah morejo soditi, zagovarjati, pogodbe sklepati i učiti v istem jeziku, kateri je jezik národa.

Dalje se pravi: vseučilišča so zato, da se ondi zadobi temeljita znanstvena izobraženost, i najboljše sredstvo za to je, da se rabi tisti jezik, kateri že ima znanstvene pomočke za to izobraženje. Res je to, da velike šole znanosti imajo visóki cilj i konec, znanstveno, jedreno omiko posredovati. Al če od tega prevzvišenega vzora stopimo doli v vsakdanje praktično življenje, potem pa moramo kar naravnost reči — i to je vkoreninjeno v človeške naravi, kajti večidel je vendar le srednje-dobrih glav, prav izvrstnih malo na sveti — da tudi na nemških vseučiliščih velika večina učencev ne išče izobraženja znanstvenega sploh, ampak išče ga le v tistih vedah, ki so za državne preskušnje potrebne. Skušnja je temu živa priča; kdor koli je kedaj sam na vseučilišču bil al vsaj priložnost imel, seznaniti se z vseučiliščinimi razmerami, mora temu pritrditi.

Če zatoraj — kar rad priznavam — na slovenske fakulteti se brž iz začetka ne bode mogla tista znanstvena omika doseči kakor znabiti na kakem izvrstnem nemškem vseučilišču, na katerem slavni učenjaki učijo, vendar se bode pa po drugej strani za prak-

tično življenje po mojem notranjem prepričanju na takej slovenskej fakulteti ravno toliko naučiti móglo, kolikor se dandanes velika večina učencev namških vseučilišč na teh naučí.

Da je temu res tako, učé dogodki novejših časov. Gospodâ moja! prosim vas, spomnite se le dogodkov, kateri so se nedavno na dunajskem vseučilišču pripetili, i katerih nasledek je bil ta, da so profesorji ene fakultete predlog stavili, naj se doktorandom iz enega predmeta odloči vrsta vprašanj, iz katere vrste, kakor pri srečkanji, učenec potegne kakova tri, na katera ima pri preskušnji odgovor dati. Po takem se učenci iz celega nauka le kakih 100 do 200 vprašanj na pamet učé i za preskušnjo pripravijo, ne pa da bi celi predmet znanstveno prebavili i se ga popolnoma naučili.

Nahajajo se gotovo taki predmeti, katerih znanstveno popolnoma i temeljito naučiti, je nemogoče; tako na primer, teoretična filozofija. Kakor je znano, nahaja se vzlasti na Nemškem, cela rajda filozofičnih sistem; jako bi miloval tistega doktoranda filozofije kateri, na primer, se je filozofije učil po Hegel-jevi sistemi, kateremu bi pa potem na misel prišlo, preskušnjo delati pri profesorju, ki je privrženec Krausovega uka ali kacega družega filozofa. Takemu ne bode mogoče, dobro prestati preskušnje. Gospôda moja! jaz sam sem imel priliko to skusiti, ker sem se pod Ahrensom, učencem Krause-jem i zdanjim Lipskim profesorjem modroslovja učil; tù sem imel priliko opazovati, kako težko je vsacega Ne-Krausa stalo, tirjatvam tega profesorja zadostovati.

V odsekovem poročilu je dalje rečeno, da za razvoj jezika bilo bi boljše, če se predmeti ne razlagajo v slovenščini, marveč v nemškem jeziku, da se pa

potem učenci v praktičnem življenji trudijo, jih v mäternem jeziku porabiti.

Ako pomislim, da so v deželi, v katerej je večina prebivalcev slovenska, v zadnjih letih oklicani različni ukazi, po katerih morajo sodniki vsaj nekake zapisnike o prisegah, o zasliševanju v slovenskem jeziku pisati, ako pomislimo, da v istem jeziku se morajo konečne obravnave vršiti, — ako dalje pomislimo, da je deloma na srednjih šolah vsaj v nekaterih predmetih učni jezik slovenski, i s kako strašnim trudom je to združeno za one, ki so 15 do 16 let v šolo hodili i se v vseh predmetih le v nemškem jeziku podučevali, kako jim za zdaj popolnoma manjka tehničnih izrazov, katere si morajo še le v dejanskem življenji iz slovstva itd. nabirati, — ako vse to vidim, potem za-me ni vprašanja več, da je krivica tirjati, da po večletnem nemškem učenji mora mahoma v družem jeziku sodnik uradovati ali učenik podučevati. Gospodje! obrnite to na-se, i vprašajte se: ali je mogoče, če bi se bili državljanskega i kazenskega zakonika, reda kazenske pravde itd. učili z laškim ali francoskim učnim jezikom, da bi pa potem na enkrat kot sodniki iz šole prišedši morali obravnavati v nemškem jeziku? To je popolnoma nemogoče. Iznova se je treba učiti začeti, to je, potem, ko je kdo več let v šolo hodil, i se teoretično izuril, si mora vendar to, kar v dejanskem življenji potrebuje, še le prisvajati po tem, ko že službo opravlja. Kako pa po takem materijalna pravica trpi, o tem imamo mnogo skušinj; v tej zadevi se je že dogodilo, da se je belo imelo za črno. Mnogo taciH skušinj bi lahko povedal, al predaleč bi me to peljalo. Z dobro vestjó tedaj rečem, da silna potreba so nam višje šole s slovenskim učnim jezikom.

Pogostoma se nam očita naša neotesanost, naše revno slovstvo. Necega izvrstnega pesnika ni bilo sram, nas avstrijske Slovane psovati, s „karijativnimi buticami“. Ko se je izvedelo, da me je volja staviti danešnji predlog, brž se je nam Slovencem v nekem časopisu zabavljivo očitala revščina slovenskega pravoznanskega slovstva. Nikakor ne tajim, da ga res nimamo takšnega; al mi za-se tirjamo to, kar so drugi národi tirjati smeli, namreč, da se najpoprej šole osnujejo, kajti s šolami pride razvoj jezika i slovstva.

Ravno ista razmera je bila preteklo stoletje na Nemškem, ko se je na vseučilišču nemški jezik kot učni jezik vpeljal; ravno isto se je nahajalo na Hrvaškem pri ustanovi južno-slovanske univerziteti v Zagrebu; ravno isto je je bilo na Ogerskem pri osnovi vseučilišča magjarskega v Pešti. Ravno ista razmera je pa tudi pri nas. Če nam dadó šole, ne bode se le jezik likal i razvijal, kolikor je treba, temuč tudi za potrebne učne pomočke se bode naglo poskrbelo.

Za slovensko pravo- i državoslovno ter slovensko modroslovno fakulteto potezovaje se, pa ne morem prvotnega vladnega predloga odobriti, i sicer zato ne, ker izmed mnogih razlogov, ki se nahajajo v odborovem poročilu, ima vendar le eden nekaj resničnega v sebi. Ta razlog pravi, da na mnogogjezičnih učiliščih nahajajo se velike napake.

To je dandanes v Avstriji i vzlasti v Gradcu čista resnica. Vseučilišče graško je ravno najmanj pripravno, slovenskemu prednašanji dovoliti ono nežno skrb, ki je njemu i vsacemu novemu zavodu potrebna, da more biti vspešen i za izobraženje državnih uradnikov koristen. Jaz celó menim, da bi se v Gradcu ne nahajala popolnoma ona mirnost, ki je je treba, da nemški i slovenski učenci med seboj složno

živijo. Žalibog! da je v Avstriji razdraženost národna še velika, i da je živo želeti, da neha ta razdraženost i da nastopi čas, ko bode národ národu pomočnik i prijatelj.

Po vsem tem tedaj nasvetujem sledečo resolucijo: „C. kr. vlada naj brž prične priprave delati za napravo pravo- i državoznanstvene ter filozofične fakultete s slovenskim jezikom v Ljubljani“.

Ta predlog tirja ne le juridično, temuč tudi filozofično fakulteto; kajti filozofične fakultete nam je silno potreba; ona ravno stvari učenike za srednje šole, i je temveč potrebna, ker so srednje šole (gimnazije i realke) s slovenskim učnim jezikom deloma že osnovane, deloma pa se bodo brez dvombe kmalu ustanovile.

Rekel sem, naj se fakulteta ustanovi v Ljubljani. Ljubljana, središče slovenskega národa, je res zato najpripravniši kraj. Že leta 1787. so deželni stanovi vojvodine Kranjske — i takrat gotovo ni nikomur na misel prišlo, podtikati jim prenapetosti v národnih zadevah — prosili vlado za osnovo filozofične fakultete v Ljubljani i jo podpirali z razlogi, katere bi, ako dovoli gosp. predsednik, rad prebral zato, ker se razvidi iz njih, da deželni stanovi vojvodine Kranjske so že 1787. leta stali na stališču, na katerega se še dandanes ne more povzdigniti vsakdo. (Bere:) „Ne le za vojvodstvo Kranjsko je Ljubljana po legi svoje na meji italijanskej najpripravniše mesto za učilišče filozofično, temuč tudi za Hrvaško, Istrijo, Furlansko, Dalmacijo, celó avstrijsko Primorje i beneško „terro fermo“. Deželni jezik naj se tù goji i liči, da se v tujih deželah učeči Slovani izognejo nevarnosti, máterini svoj jezik pozabiti i tako za do-

mačo rabo popolnoma nepripravni postati. Da normalne šole napredovati morejo, potrebujejo se filozofično izobrazeni učeniki, ki morajo tudi národov jezik umeti“. Dalje (bere:) „Pa tudi državnim uradnikom je potrebno filozofično izobraženje, i ker so z národom vedno v dotiki, morajo biti domači ljudjé“.

Tako, gospôda moja! so deželni stanovi pred 90 leti v stanovskeji zbornici ljubljanskeji govorili, — stanovi, katerim se podtikati ne more prenapetost niti v národnih niti v družih zadevah, kakor je dandanes navada.

Sicer pa je Ljubljana že imela svojo državno učilnico, i sicer takrat, ko je kranjska vojvodina francoska dežela bila. Francosko, če tudi kratko vladanje, je mnogo koristnega stvarilo, zato je ljudstvu v tej zadevi še v dobrem spominu. Med drugim je osnovalo tudi pravoznansko šolo v Ljubljani; dejanska priča bivše te šole se še dandanes nahaja v leta 1812. v Ljubljani natisnjeni knjigi z naslovom: „Recueil de règles de droit etc. Al' usage de la jeunesse des provinces Illyriens“.

Dandanes je národnost postala važno vprašanje. Jaz ne spadam v vrsto onih, katerim je v državljanstvu ona prvo i zadnje, a vse drugo nič. Al še mnogo manj spadam v vrsto onih, ki národnega načela ali po vrednosti ne čislajo, ali ga popolnoma prezirajo ali se ga celó bojé. Le če se zadostuje pravičnim národnim zahtevam, bodo národi srečni.

Odličen ud one (leve) strani zbornice naše nam je o adresnej debati rekel: „Gospôda! povedite nam kaj gotovega, česar želite, i našli nas boste pripravne, dovoliti vam to i ono“. Evo! zdaj stopim jaz pred vas (k levici obrnjen) s tako zahtevo, ki nič družega ni

kot izpeljava §. 19. drž. osnovnih postav i na katerega se Vi, gospôda moja! tako radi sklicujete; z zahtevo, katera je pripoznana po Njegovem Veličanstvu s sklepom preteklega leta i po ministru nauka, ki danes med Vami (na levisi) sedi. Nadejamo se tedaj po vsem tem, da sprejmete predlog, katerega sem ravno pred naznanil. —

Ko je dr. Costa končal svoj govor, poprijel je besedo dr. Rehbauer, štajarski poslanec, i zoper dr. Costov predlog govoril.

Dr. Costa je jezičniku odgovoril tako-le:

S poslancem graškega mesta se ne bodem spuščal v prepir, marveč le kratko hočem omeniti mnogovrstnih pomot, ki smo jih od njega ravnokar slišali. Prvi stavek se tiče slovenskega jezika. On pozná le „vindiški“ jezik; kajti slovenski jezik mu je le nova iznajdba. Obžalujem govornika, da se je popolno neveden spustil v govor. Gotovo bi o novej iznajdbi slovenskega jezika ne bil govoril, ako bi mu bilo le nekoliko znano, da so že v 16. stoletji, zatoraj pred več nego 300 leti na svetlo prišle bukve z naslovom: „Biblia, to je sv. pismo novega i starega testamenta predstavljeno na slovenski jezik od Jurija Dalmatina“. To je bilo okoli 1504. leta. Pa še družih dokazov iz časa Trubarja i družih bi mu lahko navedel, ki pričajo, da beseda „slovenski“ je tako stara kot naš jezik sam.

Gospod predgovornik je dalje trdil, da je naš jezik, jezik slovenski, kakor se sedaj govori, še le v novejšem času izumljen bil. Gospodu predgovorniku ne morem tega za zeló vzeti, ker je v tej zadevi neveden; kajti nihče ne tirja od njega, da bi se on slovenskega jezika učiti moral; po pravici pa moremo mi tirjati to, da on molčí o reči, katere prav

nič ne pozna. Slovenski jezik ima zgodovinsko izobraženje kakor nemški, kajti nemški jezik, ki se dandanes govori, ni več oni, ki se je pred 80 ali 90 leti govoril. Gospodom, katerim je ta reč tako smešna, morem povedati, da na priliko naša blaga cesarica Marija Terezija je v nekej takošnej nemščini izdajala ukaze i pisala pisma, ki ni več nemški jezik današnjega dne. Da! tako je, i ravno tako je z našim slovenskim jezikom. Tudi naš slovenski jezik ima zgodovinsk razvoj; vendar ne le slovnica, temuč slovenski jezik gledé na obilnost besed, kakor se dandanes govori, se ne loči dosti od onega iz 16. stoletja, i oni, kateri so ravno naša stara slovenska pisma 16. stoletja brali, bodo vedeli, da se jezik sploh ni toliko pre naredil, da bi se moglo govoriti o novej iznajdbi današnjega slovenskega jezika. Laž je tedaj trditi, da je naš slovenski jezik novo izumljen jezik, laž je pa tudi trditi, da slovenski národ ne ume tega jezika; le nekoliko je v tem resnice, namreč toliko, kolikor je je tudi v tej zadevi pri nemškem národu. Prosim vas, gospôda moja, dajte štajerskemu ali koroškemu nemškemu kmetu v roke nemški državni zakonik, dajte mu ga prebrati, i potem ga prašajte, koliko tega ume? Dà, gospôda moja, jaz še celó trdim, da se nahaja mnogo nemških uradnih, vzlasti sodniških odlokov, katerih tudi marsikateri izobražen Nемец ne ume. Nam advokatom pridejo od sodnij odloki taki v roke, da prebravši jih sami sebe prašamo, kaj hočejo reči.

Sicer pa ni po vse resnica, da je slovenskemu národu slovenski jezik neumljiv, če tudi je res, da vsak vsega ne razume. V dokaz tega se na nič družega ne sklicujem, kakor na neko društvo v Celovcu, katero izdaje dobre ljudske knjige v slovenskem jeziku. Vse te ljudske knjige so pisane v vašej „novo izum-

ljenej“ slovenščini; vse te knjige, katere obsezajo vsako leto 80 do 100 tiskanih pól i se med ude razdelujejo vsako leto, i ali veste, gospôda moja, koliko šteje udov to društvo danes med majhnim slovenskim národom? 18.000 udov, kateri bukve tega društva v 80—100 tiskanih pólah dobivajo, beró i razposojujejo drugim, kateri nimajo pomočkov, da bi društvu pristopili kot udje.

Gospod predgovornik je dalje rékel, da ustanovniku vseučilišča graškega pred 300 leti se gotovo še sanjalo ni, da bi se kdaj tù kaj učilo v slovenskem jeziku. Pritrdim temu, gospôda moja, a tudi o tem se mu ni sanjalo, da se bode učilo v nemškem jeziku, kajti takrat se je učilo v latinskem jeziku, i to je bilo prav obema národoma, ki sta na Štajarskem prebivala, Nemcem kakor Slovencem. V tem oziru tedaj g. predgovornik ni resnice govoril.

Gospod predgovornik je tudi govoril o „slovenskem kraljestvu“. On sicer izraza „kraljestvo“ ni rabil, rabil ga pa je v zadnjeji debati nek drug poslanec štajarski. Tako preobračanje besede „kraljestvo“ pelje očividno k sumljivi zmoti. O slovenskem „kraljestvu“ se ni nikdar i nikjer govorilo. Mnogovrstni sklepi v več kot 12 taborih zahtevajo le to, da slovenski národ želi na ustavnej poti združen biti v eno administrativno celoto. To je želja, katero izreči slovenski národ pravico ima, — katera je popolnoma lojalna, ker vsi mi Slovenci prebivamo v avstrijskem cesarstvu, i ker, če to željo izrekujemo, se ne vzdigujemo zoper državo. Da se take želje dandanes množijo, se ne smemo čuditi, vzlasti če še slišimo take misli, kakor smo jih slišali danes iz ust nekega zastopnika deželnega zbora štajarskega. Ne nam naj se pripisuje, da hočemo južni del Štajarskega na-se

potegniti, marveč pomisli naj se, da štajarskega Slo-
venca odbija nemški Štajarec s tem, da mu ne privošči
popolnoma národnih pravic.

Gospôda moja! ostaja mi zdaj le še konečno opazko
gospoda predgovornika ob kratkem pojasniti. On je
rekel, da teoretično pripoznava mojo resolucijo, da pa
vendar ne vidi, kako bi se praktično (dejansko) iz-
peljala. Evo, gospôda moja! (k levici obrnjen) če ste
z gospodom predgovornikom svoje (leve) strani so-
glasni, da priznavate, da je moj predlog teoretično velja-
ven, dajte v l a d i skrbeti za dejansko izpeljavo. Po-
kazalo se bode, ali se dá dejansko izpeljati ali ne;
skušnja bode učila. Pôrok sem vam, da se dá dejansko
izpeljati.“

Pri shodu avstrijskih domoljubov na Dunaji
15. julija 1871. l. govoril je dr. Costa to-le:

„Pred vsem, slavna gospôda, oprostite, da jaz, ki
sem Vam skoraj vsem tuj i osebno neznan, se pre-
drznem besedo poprijeti v ta namen, da podpiram
predlagano resolucijo. Moje imé Vam vendar gotovo
ni neznan, kajti 10 let se že časniki trudijo, da me
razglašajo v najširnejših krogih kolikor toliko, za kar
sem jim jako hvaležen. Prositi Vas pa vendar-le
moram, da me po teh poročilih časnikarskih ne sodite,
ampak da, ako hočete mene i moj značaj poznati,
blagovolite to izvedeti po drugih bolj čistih virih. Da
pa jaz Slovan tukaj med Vami največ Nemci po-
primem besedo, to, ménim, ne potrebuje nobenega
zagovora, ker pri shodu avstrijskih domoljubov razlika
plemenska ne more biti merodajna.

Prehajaje na predmet zborovanja dovolite mi,
slavna gospôda, da pred vsem govorim v obče o

shodu avstrijskih domoljubov, potem pa o posameznih točkah programa.

Vas se je danes na stotine sešlo, da odločno izrazite svoj avstrijski patrijotizem i da ustanovite geslo, katero hočete na svojo zastavo napisati. I če bi Vas tudi le deset zbranih bilo, bilo bi to vendar plodovito i znamenito dejanje, ker se ono opira na vzvišeno i pravo misel, i ker morete prepričani biti, da Vi vsi v vseh deželah avstrijskih enakomislečih móž na milijone štejete.

Kot avstrijski patrijoti (domoljubi) moramo se na duševni boj pripraviti; ako pa hočemo boriti se z vspehom, treba, da sovražnike svoje poznamo. Dovolite mi tedaj, slavna gospôda, da Vam tri teh sovražnikov avstrijskega patrijotizma navedem.

Prvi sovražnik zalega najnovejšega časa je prusizem, ki se kakor kuga širi. On se je sicer do sedaj le v majhnem, a žalibog, glasodavnem krogu enako kužnej bolezni strašno razširil i veliko škodo napravil. Kdo bi bil kedaj mislil, da bi bilo mogoče, da avstrijsk poslanec si upa, kakor je baron Weichs storil, pri slovesnem vhodu nemškega cara v Berlin njega pozdravljati kot pokrovitelja Nemcem? I tako predrznost časopisi še razglašajo brez najmanjše graje ali zavračanja. Predstavite si nasproti le krik i vik teh časopisov, ako bi bil kak italijansk grof, ki je avstrijsk podložnik, enake besede kralju Viktorju Emanvelu pri njegovem vhodu v Rim govoril! Spomnite se le natolcevanj i oskrumb, ki so jih tako zvani „Moskau-Pilger“ morali prenašati, ki nič drugega niso storili kakor to, da so znanstveno razstavo v Moskvi obiskali. Ta pohod se je kot izdajstvo deželno krstil; ali bi po tem takem se ne moralo dejanje barona Weichs-a imenovati velika izdaja državna, ki

sicer ni taka, da bi državni pravdnik bil prisiljen vmes stopiti, vendar pa taka, da vsak avstrijsk patrijot jo mora obsoditi.

Naš drugi sovražnik so sedanje tako zvane svobodne ali liberalne ideje. A prosim, da me ne razumete napak. Prava svoboda ni naš sovražnik, kajti ona je posameznemu človeku kakor tudi celim národom tako potrebna, kakor ribi voda i zrak ptiču. A današnji liberalizem ni svoboda; on je temveč le silstvo. Liberalci stvarjajo ali popolnoma nezrela, ali morebiti teoretično prava načela; ali oni ne preiskavajo: so-li ta načela dejansko tudi izpeljiva, ali so našim razmeram i potrebam primerna. I tako se ta načela brez vsega premisleka za večne resnice proglašajo, národom proti njihovej volji vrivajo, i obsodi se vsak, ki se predrzne drugače misliti. To pa ni svoboda; to je nadsilstvo najhujšega i najgrjega absolutizma. Tako se vtegne pripetiti, da se rodovini najvažnejše pravo odtegne, da svobodno določuje o odgojevanji otrók i da se jej sili šola, katera vtegne razžaliti njena najsvetejša čuvstva. Nasledek tacega postopanja pa je, da zastopniki prave svobode sami se protivijo tem samovoljnim ukazom liberalizma.

Naš tretji sovražnik poslednjič je laž. Ona pogostoma nadvladuje naše državne i društvene razmere. Laž posebno v časnikarstvu mnogo zlá (hudega) učini. I vendar-le more časnikarstvo svoj vzvišeni poklic, da vodi, izobražuje i odgojiva národ, na jedinej poti resnice doseči.

Vse to, kar imenujemo vrtoglavost, tako n. pr. nekatera tako zvana národna gospodarska podvzetja, ni družega nego oblika laží. Ne preide dan, da ne bi jednega ali družega teh vrtoglavih sleparjev sodnja zasačila, — danes jednega, ki se dela za francoskega

grofa, jutri zopet družega, ki se dela za mehikanskega polkovnika. A vsak slepar se ne zasači.

Laž pa je tem nevarnejša, čim bolj se v plašč resnice zavija. Dovolite mi, slavna gospôda, da samo jeden primer tù navedem. Kdor je bil priča gospodske zbornice državnega zbora pri letošnji obravnavi proračuna, lahko se je prepričal, da je ministerstvo Hohenwartovo ondi zmagonosno bilo. Drugo jutro pa so kolovodje mnogih časnikov vse tako popisovali, kakor da je ministersvo bilo pobito. To grdo laž je potem čitalo tisoč i tisoč ljudi i mnogo njih je verovalo, kar so lagali časniki.

Zoper te svoje sovražnike moramo se bojevati: i sicer zoper prusizem z resničnim i iskrenim patriotizmom, — zoper tako zvani liberalizem pa s pravo svobodo i onimi načeli, ki so vzdrževala Avstrijo veliko i mogočno, ki so potrebam časa primerna i ki morejo vse národe srečne i zadovoljne narediti, — zoper laž pa s prosto i pošteno moško besedo resnice.

Naj spregovorim zdaj še nekoliko besed v podporo predlagane resolucije.

Prva točka ne potrebuje nobenega zagovora. Patriotom avstrijskim je sveta dolžnost, da se potezamo za jedinstvo, blagostanje i moč države, i da to kot cilj svojih želji prizadev javno izrekamo. Tudi drugi predlog resolucije, ki notranji mir kot pogoj blagostanja i moči državne proglašá, je jasen i neovržen. Kakor posamezni človek duševnega pokoja, to je, notranjega mirú potrebuje, ako hoče doseči kaj velicega i znamenitega, isto tako je tudi državam i deželam zadovoljnost državljanov poglaviten predpogoj njihovega blagostanja i moči, da morejo spoštovanje

si pridobiti od protivnikov, i če drugače ne, si ga tudi priboriti.

Ne tako lahko pa se zagovarja tretji predlog, ki svetuje, naj bi se knačelom oktoberske diplome vračalo. Tukaj sem prisiljen, na kratko v pretekle čase se ozreti. Znana i obče priznana stvar je, da avstrijska država iz več kraljestev i dežel obstojí, katere so še dandanes v nekem obziru samostojne i katere še nekoliko samouprave imajo. To je nedavno znamenit nasprotnik federalizma v gospodskej hiši sam priznal, kajti on je februarško ustavo federalistično imenoval. Če bi to bilo resnično, ne bi se ves boj med centralisti i federalisti okoli načel, ampak le o večej ali manjšej samoupravi sukal, potem bi se pa tudi posilno nasprotovanje proti federalizmu nikakor opravičeno ne kazalo. Samostojnost kraljestev i dežel je do leta 1848. ne samo v državnopravnem obziru, temuč tudi dejansko obstajala. Oblika ustave posameznih dežel bila je ravno tako različna, kakor je bila i ostala različna administracija i pa postavodajstvo navzlic večkratnim poskušnjam s centralizacijo. Najživejši izraz samostojnosti različnih dežel je bilo pravo davke dovoljevati. To pravo je sicer sčasoma samo formaliteta postala, a v pravnem obziru se je vendar-le neovržno vzdrževalo. Prvo poskušnjo z občno i dejansko centralizacijo je storil Bach z absolutizmom. Da je ta poskušnja po svojej ideji bila velikanska, ne more nihče tajiti. Pa tudi ni čuda, ako se državnik, ki ima vso državno moč v roci, omamiti dá ter skuša to moč uporabiti, da naredí iz tako velike i različne države kakor je Avstrija, jednolično državo, i se potruži državi vse prednosti jednoličnosti zagotoviti, ki se jej ne morejo odreči. Akoravno je bila ta poskušnja na duševnej poti s silo, i brez vsega nasprotovanja

začeta i nadaljevana, vendar-le se je popolnoma pokazila. Država avstrijska je prišla na mejo pogube. Sedaj še le se je potreba spoznala, da se državno krmilo mora na drugo pot kreniti, i to spoznanje rodilo je oktobersko diplomu. Ta diploma je bila povsod z velikimi nadejami i z veliko radostjo sprejeta. Sklicevaje se na pragmatično sankcijo se je iz jedne strani državi vse pridržalo, kar jej je potrebno, da obdrži svoj mogočen položaj, iz druge strani pa se je deželam zopet povrnila samostojnost i javno priznala. Ako bi se bilo to načelo neoskrunjeno izpeljavalo, marsikatero grenko i žalostno skušnjo zadnjih desetih let bi si bili lahko prihranili. — Namesti tega se je napravila druga poskušnja s centralizacijo i sicer v obliki ustavne ednotne države (februarska ustava). A tudi ta skušnja ni se sponesla ugodno. Ker je država vsled tega v drugič došla do roba pogube, spoznala se je potreba, da se mora vsaj deželam ogerske krone povrniti njih staro pravo. Danes pa za to gré, da se vsem kronovinam i deželam ona samostojnost vrne, katero so od starodavnih časov imele. Ne bojte se za državo! Kar je potrebno za mogočni njen položaj, to bode vsaka dežela gotovo drage volje državi prepustila. A vsa druga moč bode državo prošinila, ako ona svoje dele ne samo mehanično zjedini, ampak temveč zadovoljne i samostojne dežele v organizem zdravega života složi. Danes ne stojimo več kraj pogube. S hladnokrvnim prevdarjenjem moremo dela se lotiti i uredbe napraviti, katere se skladajo z zgodovino naše države i katere so pripravne, da nas složne i močne naredé, ako državi pretí kaka nevarnost.

Primerno zgodovinskemu položaju posameznih dežel izreka četrta točka resolucije, da je poraz-

umljenje krone (cesarja) s posameznimi deželnimi zbori jedina pot, ki pelje k temu cilju. Ta izrek pa je treba tako razumeti, da s tem nikakor ni oblika že izražena, kako naj bode prehod iz naših sedanjih razmer v nove uredbe, ki se imajo še le stvariti. Po mojem mnenji so sestavitelji resolucije jako pametno ravnali, da o tej stvari kar nič niso opomnili, kajti ta stvar zavisi od različnih predpogojev i od okolnosti, ki jih še le vsak trenutek za-se rodi.

Poslednja točka resolucije povdarja posebno to, da se morajo delegacije okrepiti, i tirja njih neposrednjo volitev po deželnih zborih. Ako se tudi uredba delegacij ne more priznati za dovršeno stvar, vendar ima veliko pomembo, kajti po delegacijah se je prvokrat na postavnem potu realna unija med Ogersko i drugimi kraljestvi i deželami pripoznala. Neposrednja volitev po deželnih zborih samih ne bi veliko spremenila v dosedanjem ravnanji, ker naših delegacij ne voli državni zbor, ampak le državni poslanci jedne i druge dežele, i sicer v skupinah, ki so tudi zato od deželnih zborov pooblaščeni. To pravo se dakle prav lahko i brez zapreke prenese na pooblastitelje, to je, na deželne zbore.

S tem sem vse točke resolucije na kratko opisal. Sprejem te resolucije bode gotovo znamenit i mero-dajen za bodočnost našo. V vseh deželah bode ta resolu-cija odmevala i potem odtod tem silneje odjekala.

Končaje priporočam zatorej sprejem vseh toček resolucije.“

V osmej seji deželnega zbora kranjskega 1873. l. govoril je dr. Costa o ustanovitvi založnice za izdavanje slovenskih šolskih knjig tako-le:

„Meni se zdi jako nedosledno, da ni moj gospod predgovornik predloga tako stavil: Čez denašnje predloge deželnega odbora oziroma finančnega odseka naj se prestopi na dnevni red. Gotovo je, da bi deželni odbor oziroma finančni odsek ne bil nasvetoval, naj se ustanovi tak zaklad za izdajo slovenskih šolskih knjig, ako bi ne mislil na druge knjige kakor tiste, katere so potrebne za strokovne šole. Če je deželni zbor sklenil ustanoviti take šole za kmetijstvo, sadjerejo i. t. d., mora dosledno skrbeti tudi za potrebne knjige; to je jasno, to je naravno. Zato pa ni treba posebnega sklepa deželnega zbora. Dobro je zatorej gospod predgovornik omenil, da glavni namen tega zaklada za izdajanje slovenskih šolskih knjig niso strokovne šole, temveč so ravno srednje šole, naše gimnazije, realke i meščanske šole. Zaradi tega pa tudi mislim, naj vsak zoper vso postavlo glasuje, kdor ni za ta važen del te postave.

Kaj nas je napotilo, da smo ta predlog spravili v deželni zbor? Napotile so nas zdanje razmere naših srednjih šol. Upanje, katero smo imeli pod ministerstvom Hohenwartovim, da se bode tudi naša šolska stvar na boljše obrnila, upanje, da se bode res nekaj v národnem smislu zgodilo, to upanje je popolnoma propadlo. Ne samo, da se je vse nazaj vzelo, kar je ministerstvo Hohenwartovo i lahko rečem tudi poprejšnji minister uka, ki je sedaj zopet minister, sam dovolil, kajti znano je, da je ravno gospod Stremayr ukazal, naj bode spodnja gimnazija v Kranji popolnoma slovenska.

Hohenwartovo ministerstvo je še mnogo družega dodalo i izreklo, naj se vpelja na kranjskih srednjih šolah utrakvizem. Vse to je zdaj odstranjeno. Na realki v Ljubljani se ne sme več slišati slovenska beseda i

tudi na naši gimnaziji je ta stvar jako slabo prena-rejena. Ostali so namreč nekateri predmeti s sloven-skim učnim jezikom, a to je popolnoma napačno ured-jeno, tako, da se res kakor nalašč dela, da se dovéde cela stvar „ad absurdum“. Na primer se je imelo do zdaj zgodovina i zemljepisje v slovenskem jeziku prednašati i zdaj je izrečeno v ministerskem ukazu, naj bode slovenski jezik za aritmetiko učni jezik. Vsak móra reči, da je to ravno narobe. Tedaj ne samo pri nas, kjer se vlada še ne upa popolnoma germanizovati, vidimo, kaj je upati od sedanje vlade v šolskih za-devah, še bolj vidimo to, če gledamo v take dežele, kjer slovenska národnost nima prav nobene izdatne podpore i kjer je tudi v deželnem zboru glas sloven-skih zastopnikov preslab, da bi premagal. Poglejmo na Štajersko. Na Štajerskem se je letos po vladinem predlogu sklenilo, da se ima na realkah učiti fran-coski, angleški jezik i Bog vé kaj še, samo domači slovenski jezik se ne sme učiti. Pa se tudi ne more učiti zaradi tega, ker so učenci z drugimi predmeti tako obloženi, da jim ne ostane časa izučiti se v máterinem jeziku. To je tisto, kar nam žuga, da se bode tudi na Kranjskem vpeljalo i tem namenom se moramo dejansko protistavljati i dejansko tista sred-stva dovoliti, katera so potrebna, da se slovenski jezik ohrani v srednjih šolah. Kako treba nam je tega, kaže primerljeje iz deželnega šolskega sveta.

Prišla sta dva pisatelja slovenska, oba profesorja, jako izurjena ne samo v svojih strokah, ampak tudi v slovenskem jeziku, i predlagal je eden fizikalično zemljepisje i drugi aritmetiko za prvi razred gimnazije. Ona sta bila že več nego pred pol letom prosila, naj deželni šolski svet predlaga te knjige ministerstvu za primerno podporo, kakor je ministerstvo poprej v drugih

primerljajih tudi tako podporo dajalo. Dotični poročevalec je to stvar odložil, kolikor mu je bilo mogoče i po šestih mescih pride s svojim predlogom ter predlaga: Fizikalčno zemljepisje dozdej ni predmet nauka v gimnazijah; zatoraj ta knjiga ni za podporo i naj se pisatelju nazaj vrne. Druga knjiga je aritmetika, izdelana po šolskej knjigi, katero je ministerstvo potrdilo za I. razred gimnazije i sicer po najnovejšej izdaji aritmetike dr. Franca viteza Močnika. Referent zoper prestavo ni mogel niti najmanjše ugovarjati, vendar je predlagal, naj se tudi ta knjiga ne priporoča za podporo, akoravno je ministerstvo v zadnjem definitivnem ukazu izreklo: „Nur in dem Falle, als vollkommen geeignete Lehr- und Uebungsbücher für den Unterricht aus der Mathematik in der I. und aus dem Latein in der III. Klasse mittelst der slovenischen Sprache hergestellt und approbirt werden sollten, kann die Frage in Erwägung gezogen werden, ob der Gebrauch der erwähnten Sprache auch auf diese beiden Lehrfächer in der bezeichneten Klasse ausgedehnt werden soll.“ Ministerstvo je s tem reklo: Če pride primerna knjiga, se more potem govoriti o tem, ali naj se aritmetika v I. razredu slovensko razlaga. Vendar predlaga referent, c. k. deželni šolski nadzornik, da se te knjige ne nasvetujete za podporo samo zaradi tega, da ministerstvo ne mora naročiti, naj se slovenski jezik upelje za aritmetiko. Se vé, da sta oba predloga padla po večini glasov v deželnem šolskem svetu i da se je ministerstvu nasvetovala podpora za obe knjigi. Ali tak predlog se je vendar stavil v našej deželi, tak predlog, ki popolnoma nasprotuje najnovejšej določbi sedanjega ministerstva. Treba je zatorej boriti se za to, da ostane tudi slovenski jezik učni jezik i to nas je napotilo, ta predlog staviti i, če ta pade, naj pade vsa pred-

loga. Za strokovnjaške šole bomo že potrebna šolska sredstva brez te dovolili, važno je, da se na to ozre slavni deželni zbor.

Gospod D. je pa mnogo ugovarjal temu predlogu. Prvič pravi, da dvomi, da se bode kedaj upeljal slovenski jezik v naše srednje šole; on pravi, vse to, kar smo poskušali do zdaj, je pokazalo, da sploh ni mogoče slovenski jezik imeti v naših šolah. Temu nasproti rečem, da slovenski jezik je že zdaj učni jezik za nekatere predmete na Kranjskih gimnazijah, zatoraj ni dvombe, da se bode upeljal; saj je že upeljan, le obvarovati ga je treba, da se ne bode zopet postavil pred duri. Gospod D. se posebno sklicuje, da je ministerstvo že leta 1871. od realne gimnazije v Kranji dobilo o utrakvizmu razsvetljenje „in sehr beherrzigerswerther Weise“, i on pravi, da je ta, ki je tako govoril, vendar strokovnjak, kateremu moramo verjeti. Tako dolgo, dokler bodo možje strokovnjaki, kateri ne poznajo stvari, ki ne morejo govoriti v slovenskem jeziku ne besedice, tako dolgo, dokler bodo taki možje poročali, tako dolgo, dokler se bode sklicavalo na take strokovnjake, smo obsojeni. Da ni treba več govoriti v slovenskem jeziku, reklo se bode zmerom: „Die einzige Seligkeit liegt in der deutschen Sprache!“

Če je ministerstvo pritrdilo temu, kar je ta strokovnjak, ki ni zmožen slovenskega jezika, povedal, še enkrat rečem, da se temu tudi ni čuditi. Imel bodem priložnost se bolj natanko pozneje še izraziti. Če je ministerstvo tistih misli, kakor jih je izrekel gospod D., potem ni dvomiti, da bode ministerstvo skrbno iskalo i nabralo vse i povesod, kar bi moglo biti zoper podučevanje v slovenskem jeziku na srednjih šolah.

Gospod D. pravi, da so strokovnjaki obsodili utrakvizem. Temu rečem, da to ni istina. Nekaj strokovnjakov se je izreklo zoper, nekaj pa tudi za utrakvizem. Moram reči, da ne previdim, zakaj bi ne bilo mogoče v osmih letih gimnazijalnega ali realnega šolstva se popolnoma naučiti dvojnega jezika, tako popolnoma namreč, da učenec stopi iz gimnazije ali realke zmožen ne samo slovenskega, ampak tudi nemškega jezika. To pa je mogoče izpeljati le tistikrat, ako se učijo nekateri predmeti v nemškem i drugi v slovenskem jeziku, kakor je nameravalo Hohenwartovo ministerstvo.

Če pridejo dečki v prvo šolo gimnazije brez znanja nemškega jezika, se tam mnogo predmetov slovenski uči i tako, čem daljši se pomiče v učenji, tem bolj se zljajšuje slovenski kot učni jezik, ter se tam več predmetov prednaša v nemškem jeziku. To je popolnoma mogoče i če pride kak strokovnjak, ter reče, da to ne gre, mu odgovorim, da sem tudi jaz strokovnjak v takih rečeh. Ne samo profesorji so strokovnjaki. Zakaj bi ne bil človek, ki je toliko v šole hodil kakor jaz, tudi strokovnjak v šolskih zadevah. Jaz sem že 1854. l. dobil ponudbo od ministerstva, da bi bil šel za profesorja na univerzo Krakovsko, i bi bil zatoraj že 20 let profesor, ako bi bil ponudbo sprejel. Tistikrat sem imel vse potrebne priprave za tako profesuro, zdaj pa bi prišel kak gimnazijalni profesor, ki se je še le zadnja leta izučil, kot strokovnjak i bi mi rekel: Ti od tega nič ne veš! To je tista napačnost, na katero se vedno sklicuje, da se misli, le gimnazijalni profesor je strokovnjak i mi vsi drugi ničesar ne vemo!

Gospod D. je tudi rekel, da se sliši iz Ogerskega i Hrvaškega mnogo tožeb i da se je na univerzi v

Gradci vprašanje stavilo, ali ne bi dobro bilo hrvaškim i ogerskim učencem zabraniti, da ne smejo stopiti na graško univerzo. Da se je to vprašanje stavilo, ne dvomim, ker imám táko prepričanje, da je marsikateri profesor v Gradci tako vnet za nemško idejo, da ga groza popade, ako sliši kaj slovanskega ali ogerskega. Konstatovati pa moram tukaj, da sedanje hrvaške gimnazije so za jako dobre znane i gotovo prav nič slabije, nego naše, i da se morda marsikateri na hrvaškeji gimnaziji več nauči, kakor pri nas, ker učenec sliši prednašanje v svojem máterinem jeziku, kateri bolj gre do srca i do uma, kakor tuj jezik.

Kar je pa gospod D. rekel, kakor da bi morale biti vse srednje šole v Avstriji take, da se poduk le v nemškem jeziku daje, je to zahteva, katera ne samo členu 19. državne osnovne postave nasprotuje, temveč tudi sedanjim šolskim ukazom. Ali nimamo v Avstriji poljskih, rutenskih, českih i laških šol? Ali misli gospod D., da se bodo vse te šole danes odpravile zaradi tega, ker on to potrebno spozna za „Reichsidee“? I on to prav napačno imenuje „Oesterreichische Reichsidee“? Avstrijska državna ideja ni ta, da bi se národi ponemčevali, temveč avstrijska državna ideja je ta, naj bode pravična vsem národom kakor to člen 19. naših državnih osnovnih postav določuje. Naj se upelje geslo cesarja Franca I., kakor je napisano na dunajskih dvorskih vratih: „Justicia regnorum fundamentum“! Če pa hočemo národe prisiliti, če jih hočemo v nemški národ prestvariti, potem ne bode več „justicia“ veljala. Mi ne poznamo državnega jezika. Presvitli cesar sam govori s tistim, ki préd-enj pride, v njegovem jeziku: z Ogrom ogersko, s Hrvatom hrvaško, z drugim zopet česko ali poljsko. Sklicujem se tukaj tudi na državni zakonik, kateri izhaja v vseh

jezikih države; sklicujem se tudi na to, da, čeravno je v dunajskem parlamentu poglavitni jezik nemški, je vendar še vsakemu poslancu na voljo dano, tako govoriti, kakor mu jezik teče i mu srce bije.

Druga ovira, katere je gospod D. omenil, je, da nam manjka učiteljev. To je istina; ali to se ne godi samo nam tako, temveč vsem národom v Avstriji, i, če pregledujemo razpise služeb, bodemo videli, koliko služeb je praznih ne samo za srednje, temveč ravno tako za ljudske šole. Tudi ta tožba, da imamo premalo učiteljev, ni nič drugzega, nego stara tožba, katero izrekujejo tudi druge dežele. Po sto i sto učiteljskih služeb je izpraznjenih na Českem, kjer ne morejo dobiti učiteljev: i ravno tako manjka materijala učiteljev tudi v spodnjem i zgornjem Avstriji. To pa tudi ne more drugače biti, kjer se je toliko novih šol ustanovilo.

Gospod D. je tudi rekel, da 10.000 gold. bode premalo za tak šolski zaklad. Da, temu moram pritrditi, i rajši bi ustanovili zaklad z večjimi denarji, ali mi se moramo ravno ozirati na revščino naše dežele i zaradi tega ne moremo več nasvetovati nego 10.000 gold. Ni se nam bati tega, da bi v prihodnjem sesiji zopet novo svoto dovolili, ker bodemo skušali s tem zadostiti vsaj najpotrebnišim zahtevam sedanjega časa. Da ne bodemo veliki besednik iz slovenskega v latinsko, ali iz grškega v slovensko v natis dali, to je istina. To ni mogoče i tudi ne bode nobeden zahteval od nas, ker nam je mnogo bolj potrebna kaka druga stvar. Nam je potreba učnih i šolskih knjig ne samo, da se naša mladež lože uči, da bolj razume, česar se uči, temveč zaradi tega, ker se v višjih realkah i gimnazijah naši mladenči izrejujejo v vseh stvareh potrebnih za praktično življenje. Ako se

v šolah ne naučijo slovenskih tehničnih i strokovnjaških izrazov, kako jim bode mogoče, v svojem času na Slovenskem služiti za advokata, zdravnika, sodnika, uradnika i. t. d.? Potem se zgodi, kakor dandanes, da brez popolnega znanja slovenskega jezika prevzamejo take službe, v katerih imajo občevati s slovenskim ljudstvom.

Res je pa, da se je težko nadejati, da bomo dosti pisateljev našli i to tem manj, ker je finančni odsek predlog deželnega odbora nekoliko skrčil. Ali o tem bodem pozneje govoril pri 5. točki teh predlogov i tudi tam svoj predlog stavil.

Zdaj hočem le konstatirati, da je gospod D. sam rekel, da je treba učiteljem neko nagrado dati; kajti noben učitelj se ne bode samo zaradi časti na literarno polje podal, ampak le, če bode tudi materijalnega dobička pričakovati smel. Gospod D. je to sam konstatiral, da bode težko slovenskih rokopisov dobiti, če pisateljem nobene nagrade ne bomo privolili.

Dolgo i obširno je govoril gospod D. o tem, koliko se šolskih knjig piše, kako pridejo vsako leto ali skoraj vsakega pol leta nove knjige na dan i kako so obteženi stariši naših učencev ravno s to nadlogo; ali strokovnjaki, ki se „par excellence“ strokovnjake imenujejo, niso s tem nič zadovoljni. Jaz sem z mnogimi govoril i vsi so pripoznali veliko nepotrebno nadlogo, i so rekli, da je to velika ovira za naše šole. Če mora učenec vsak semester 20 gold. samo za nove učne knjige dati i dostikrat dati ne zaradi tega, da so boljše, ampak zaradi tega, ker jih je njegov učitelj spisal i, če jih drugo leto, ko dobi zopet novega učitelja, mora v kot vreči, je to gotovo velika nadloga i sitnost i sicer nepotrebna sitnost. Res je, da znanstva napredujejo, ali tako nikakor ne napre-

dujejo, da bi bilo treba vsakega pol leta šolske knjige prenarejati. Sklicujem se na besede mnogih strokovnjakov, ki so filologije profesorji na srednjih šolah i ki so izrečno rekli, da tista šolska knjiga, katero smo še mi imeli kot latinsko i grško berilo, tako imenovana „Chrestomatija“, bi ravno tako dobra bila i morda še boljša, kakor da so učenci sedaj primorani, v vsakem razredu klasike nakupovati, tri ali štiri strani v enem polletu brati i jih potem zopet v kot deti. Tedaj tudi to ni istina, da je potrebno, da se vpeljejo nove knjige: marveč je najbolj škodljivo, da se vpeljujejo šolske knjige iz Nemčije, posebno če so knjige zgodovinskega i zemljepisnega zadržaja i če se taki zemljevidi v šolah rabijo, na katerih je Avstrija kot del vélike Nemčije narisana. Tako na primer je kranjski deželni šolski svet prisiljen bil, enkrat take zemljevide, ki so se vlezli v našo deželo, precej preklicati.

Kar Jesenkovo knjigo zadeva, o katerej je gospod D. rekel, da jo je ministerstvo potrdilo i da je pozneje aprobativ revociralo, moram reči, da meni o tem nič znanega ni. Mislim, da je kaka pomota v tem, da je Jesenkov „občni zemljepis“ privoljen bil za šolski nauk v gimnazijah i realkah, pa da je prišel pozneje od ministerstva daljni ukaz, kateri velí, da se zemljepisje nima v slovenskem, ampak v nemškem jeziku prednašati. Se vé da, če se to godi, potem je knjiga faktično preklicana.

Gospod D. pravi, da ministerstvo dovoljenja ne bode dalo za vpeljavo knjig v šole na podlagi samih rokopisov. To je istina. Tega nikdar ne privoli prej, nego je rokopis natisnjen; ali v vseh predlogih ni rečeno, da bi se tako privoljenje zahtevalo, temveč v 6. točki je samo rečeno, da se takim rokopisom pred-

nost dá, za katere je ministerstvo uka kake remuneracije dovolilo, ali katere je deželni šolski svet posebno priporočal. Tako se zmirom godi pri rokopisih, kakor je na primer navedeno v poročilu deželnega odbora priloga 17.

Gospod D. misli i pravi, da te knjige tudi ne bodo imele dosti kupcev, da bodejo zatoraj segnile v našej registraturi. Tudi to je mogoče, ali to ne more biti ovira našim predlogom. Nam je treba, da tiste najpoglavitneje ovire, na katere se ministerstvo zmirom sklicuje, odpravimo. Zatorej se jaz sklicujem na besede ministerstva samega, katero je reklo: „Hiezu komme endlich, dass der Mangel an Lehr- und Hilfsbüchern, so wie an anderen Lehrmitteln für den Mittelschulunterricht in der slovenischen Sprache weitaus nicht so rasch und vollständig behoben wurde, als seinerzeit in Aussicht gestellt worden war,“ in dalje pravi ministerstvo: „Der Zeit und der geistigen Anstrengung des slovenischen Volkes ist es anheimgegeben, an der Hand der Anregung durch das deutsche Kulturleben jene Unmöglichkeit (da namreč ni slovenskih knjig) in kürzester Frist zu beseitigen“. Tedaj ministerstvo samo je reklo: Odstranite to, naredite slovenskih šolskih knjig, potem bode učni jezik slovenski! Mi smo zatoraj primorani pred svetom i pred svojim národom, da ustanovimo tak zaklad, kateri bode najvažnejše ovire odstranil.

Meni se zdi, da sem nekdam bral, kako je minister Giskra v Ljubljani govoril z današnjim gospodom poročevalcem (dr. Bleiweisom), i ko mu je dr. Bleiweis tožil, da nimamo slovenskih šol, je Giskra odgovoril: Preskrbite si jih sami! Dobro je to, je tudi nekaj, čeravno ni pravično, gledé na veliko podporo

nemških šol iz državnega zaklada. Ker smo primorani sami kaj storiti, smo to pot nastopili.

Gospod D. je rekel: „Saj so druga pota, po katerih je podpirati mogoče šole i posebno je to kaka dotacija za fizikalični kabinet ali šolsko bukvarnico“. A kar to zadeva, je za take potrebe dežela že mnogo storila i bode še mnogo storila, kadar pride to tega, da se realka preseli v novo poslopje. Gospod D. je dalje rekel, da bi rajši dal 10.000 gold. za notranje naprave v novej realki. Saj ni deželni zbor še ničesar odbil, saj ni rekel, da ne bode vsega potrebnega za novo realko storil; ali mi zahtevamo tudi nekaj za slovenske šolske knjige, i da je tudi to učni pripomoček, je gotovo. Kajti marsikateri učenec ne vidi v vseh letih svojih študij na gimnaziji ali na realki ničesar drugega kakor učne knjige i, če so tudi najboljše knjige v šolskej knjižnici, ne pride, da bi jih bral. Tedaj so šolske knjige velik učni pripomoček, i če se to v tem letu ustanovi, bode mnogo koristilo slovenskemu národu.

Gospod D. pravi, da je to blaga misel, če hočemo tudi slovenski národ pripeljati na višjo stopinjo omike, pa on dostavlja, da tega ne bomo dosegli i naj se rajši takoj danes odpovemo svojim nadejam i naj se utopimo v vélikej Nemčiji. Gospôda moja, tega ne bomo storili, ampak borili se bomo do zadnjega za to, da se ohrani i da se tudi pripelje na višjo stopinjo omike naš slovenski národ. Ako mu ni dano od Boga, da se bode ohranil, naj pade; ali mi vsaj svoje roke ne damo, da bi slovenski národ uničili!

Kar gospod D. pravi, da vsak bolj izobražen, posebno tak Slovenec, ki konča svoje študije na realki ali gimnaziji, nemškega jezika potrebuje, moram reči, da temu mi nismo nikdar ugovarjali, temveč ravno zaradi

tega smo zahtevali i priporočali utrakvizem v naših srednjih šolah, da se naši učenci, ki so vezani na to, da stopijo na višje šole, tudi v nemškem jeziku izurijo. Očitno tedaj protestujem zoper to, kar se nam zmirom podtika, da hočemo odstraniti nemški jezik. Mi obdržujemo nemški jezik tam, kjer je potreben; ali mi rečemo, da slovenski národ kot národ ponemčevati, je zoper božjo i zoper državno postavu.

Gospod D. je stavil predlog, da bi ta zaklad bil samo za strokovne šole i je zatoraj tudi izpustil mestjanske šole. Ali jaz mislim, da ravno za mestjanske šole je ta zaloga jako dobra, da bode koristila, če pridemo kedaj do takih šol, sicer pa ne vem, kedaj bodemo pri nas dobili mestjanske šole. Če pa pridejo, i bi mi ne imeli primernih slovenskih knjig — kajti vlada jih ne bode dala — potem ne bodo te mestjanske šole nič družega, kakor šole nemškutarstva. Mestjanske šole ne podučujejo zato, da bi njeni učenci stopili v višje šole, ali da bi postali uradniki i. t. d., one le izučujejo za splošno mestjansko življenje i, če hočemo to doseči, ni dvomljivo, da se to zgoditi more le v slovenskem jeziku.

Dostikrat se je že pokazalo, da je tudi v tem zboru kakor v vsakem parlamentu več strank, če pride kako državnopravno vprašanje na posvetovanje. To je naravno, to ne more drugače biti, ali tukaj ne gre za državnopravno vprašanje, tukaj ne gre za nič družega, kakor da mi revni Slovenci skrbimo tudi za svoj národ. I kolikokrat smo slišali od one strani: „Če smo ravno ločeni o državnopravnih vprašanjih, smo vendar pripravljeni v národnih zadevah pomagati slovenskemu národu.“ Gospôda moja, zatoraj mislim, da na tej podlagi bode stal ves zbor, i da ves zbor bode dovolil to, kar je neobhodno potrebno za slovenski

národ. Za pravice našega národa danes gre, i zatoraj se nadejam, da bode predlog finančnega odseka enoglasno sprejet.

Neizmerno obrekovanje, zlasti po nekaterih slovenskih novinah, prisililo je slednjič dr. Costo psovkam odgovoriti v javnem pismu, razglašenem po „Novicah“ 1873. leta v 42. listu. Sklepamo pa dodatke k životopisu s tem pismom zato, ker potrjuje, kar smo v životopisu izrekli o Costovem delovanji i značaju njegovem.

Svojim rojakom!

„Slov. Nar.“ me je počastil z obširnim uvodnim člankom pod naslovom: „Dr. Costa i njegove zasluge za slovenski národ.“ V tem članku našteva vse pregreške, katerih sem se krivega storil.

1. Najhujši pregrešek je „breztaktnost“ moja pri tako imenovanej „sokolskeji stvari“ 1867. l. — Dala bi se o tem pisati cela knjiga z nabranega obširnega gradiva, ki ga imam; svet bi se čudil, ko bi slišal vsó zgodovino te stvari, i vse, kar se je pred i za kulisami godilo. Al to pripuščam prihodnosti. Zdaj po pregovoru: „nemo iudex in causa propria“ hočem v svojo brambo se sklicavati le na rzsodbo gotovo popolnoma objektivnega poročevalca, namreč na — spis „Slov. Naroda“ samega, ki je v prvem tečaju 1868. leta 16. i 18. aprila prinesel obširen uvoden članek pod naslovom „Dr. E. H. Costa“, v katerem „hladnokrvno sine ira et studio“ svoje mnenje izreka o „sokolovski“ obravnavi. Takoj v začetku (nerad ponatisnem te besede, al potrebno je, zatoraj naj mi bralci prizanesejo) piše „Narod“ tako-le:

„Pri vseh teh „strašnih“ dogodkih nas je gotovo najbolj zanimivala krivnja ljubljanskega župana, i

prišli smo do tega rezultata, da ima on dva ogroma pogoška, katera prekosita v očéh naših sovražnikov najhujša hudodelstva i katera edina sta bila izključljivo kriva vsega napadanja i obrekovanja: prvič, da je dr. Costa skoz i skoz národen mož: drugič pa, da je mož poln talenta i najobširnejšega znanja, da je on v zbornicah večni strah vseh kulturo- i nekulturonosečih protivnikov, katerim je „der stets gewandte und schlagfertige Redner“, kakor ga je enkrat „Tagespošta“ imenovala. To so dve edini hudodelstvi, ki ne spadata sicer pod noben paragraf, katerih mu pa nikoli nikdar nobeden protivnik ne odpusti, i vsled katerih ne bi ga nikdar nobena nemškutarska porota za nedolžnega spoznala. Parola našim sovražnikom je: vničiti tega moža, na kateri si bodi mogoči način, kjer bi se jim le mala priličica pokazala, kajti on jim je vsled navedenih vzrokov eden najnevarniših antagonistov. Ta prilika, kakor so si možje mislili, se je najugodnejše v sokolovskem metezu ponudila i z nepopisnim entuzijazmom so zanj zgrabili. Cela sokolovska stvar je bila navadna ponočna hajka ali kakor mi Štajarci pravimo „praska“, ki se po vseh tako velikih mestih, kakor Ljubljana, na celem svetu skoraj gotovo vsako noč prigodí, kedar ga imajo ljudje malo v glavi.“

I po daljnjej obravnavi pride „Narod“ do tega izreka o mojem vedenji: „Nihče na tem svetu v njegovem položaji se ne bi mogel pravilnejše vladati nego se je on.“ —

Da „Narod“ o mojih zmožnostih i mojem značaju danes drugače sodi kakor 1868. leta, no, to je naravno. Današnji „Narod“ ni več „Narod“ od 1868. l.; on se boruje pod novo zastavo, z drugimi sredstvi i za vsa druga načela. Al o dogodbi

leta 1867. pošten časnik ne more danes družega mnenja biti, nego je bil 1868. leta. I če je „Nar.“ 1868. l. pisal, „da nihče na tem svetu v svojem položaji se ne bi mogel pravilnejše vladati“ nego jaz, i če „Narod“ danes govori o mojej brez-taktnosti“ v istem slučaju — je to pač ne samo nedosledno, marveč je tudi nepošteno i nesramno. Pridružil se je „Narod“ s tem ravno tistej drhali nemškutarških časnikov, katere je pobijal v svojem uvodnem članku 1868. leta!

2. Drugi moj pregrešek je neki ta, da sem zoper L. Toman a intrigiral. — To je laž i izmišljena pošast. Do zadnjega sem bil s Tomanom v najboljšej prijateljskej zvezi, i že spet se v dokaz tega zamorem sklicavati na „Narod“ sam, ki je 18. aprila 1868. leta pisal: „Obče je znano, da se je dr. Costa v politiki pripogibal postopanju dr. L. Toman a et Consortes“.

3. Prav taka laž i domišljija je, da sem jaz po dr. Razlagu kot bivšem deželnem glavarju mahal i protinjemu roval. Ali sem mar jaz v gostilnici javno kričal, „da je národni škandal imenovanje dr. Razlaga“? — ali ni bil to eden vsakdanjih dopisnikov i sodelavcev „Naroda“?

4. Tudi to ni res, da bi bil mestni odbor slovenski, ko je bil 1868. leta razpuščen, i da bi po meni bil prišel drug Slovenec na moje mesto. Že mesca maja 1868. l. pri volitvah so propali Slovenci i nasprotniki so mestno krmilo v svoje roke dobili; saj je tudi to konstatiral „Narod“ 16. maja 1868.

5. Tega pregreška se pa prav rad krivega spoznam, da sem ud katoliškega društva, i še več: da sem eden ustanovnikov tega društva, kajti prav živo sem prepričan, da bode to društvo čedalje

bolj potrebno nasproti tistemu laži-liberalizmu, ki na vsak način hoče iztrebiti vero srca našega ljudstva, i zaradi tega laja zoper duhovščino, zoper škofe i papeža, zoper cerkveno premoženje i zoper cerkvene obrede. Zovejo se ti ljudje „liberalce“, pa so najhujši tirani, ker hočejo silo delati naše vesti, i cerkev tlačiti pod jarem današnje liberalne večine državnega zbora celó v vprašanjih strogo verskih. Jaz pa se držim resnično svobodnega načela starih liberalcev: „svobodna cerkev v svobodnej državi.“ Brez strahú i brez hinavstva se spoznavam za katoličana. To pa nisem še le od danes ali od včeraj, kakor me „Narod“ sumiči. Še sedaj hranim diplomu katoliškega društva Graškega, kateremu sem kot dijak na univerzi 1. junija 1852. leta pristopil. Tudi to je res, da sem papeževo nezmotljivost zagovarjal, i to iz popolnega prepričanja. Govoril sem o tem velevažnem vprašanji v Kranjskeji katoliškeji družbi že 10. decembra 1869. leta; vaticanski koncil pa je o tem sklenil še le 18. julija 1870. leta. Tudi drugi katoličani so bili že pred sklepom sv. koncila istega mnenja, n. pr. moj učeni učitelj cerkvenega prava, strokovnjak dr. Phillips.

6. Kdor mene le malo pozná, ta tudi vé, da mojemu značaju bilo bi nemogoče, „Bettelbriefe“ za kak „orden“ ali bodi si kako drugo reč pisati. Nemški, Slovanom neprijazni i nepravični listi so to basen si izmislili i meni sovražni list jo je precej v svoje predale vzel i jo v eno mer prežvekuje. Ta basnica pa izvira iz francoske knjige: „L' Allemagne aux Tuileries; par Henri Bordier. Paris 1872“, v katerej se nahajajo mnogovrstna pisma do Napoleona III. ali vsa ponatisnjena ali vsaj posneta (med njimi od vladarjev, mest, učenjakov, na priliko: Mommsn-a,

Mohl-a, Zumpt-a, kardinala Rauscherja itd.), tam se bere na 65. strani sledeče: „Costa E. H., maire de Laybach en Autriche; adresse, pour être mis sous les yeux de l'empereur, deux articles qu'il a publiés dans le journal de Laybach sur la vie de J. Cesar (mai 1865).“ To tedaj je tisti moj „bettelbrief“! Mene kot zgodovinarja je jako zanimala izvrstna knjiga Napoleona „o življenji Julija Cesara“, zato sem obširno o njej poročal v „Triglavu“ i po želji Napoleona samega (ki se je brala po vseh časnikih), da hoče poznati i nabirati vse, kar se o onem njegovem delu piše — poslal sem tudi jaz en iztis dotičnega „Triglava“ Francoskemu poročniku v Beč. Prosil nisem ničesar, i tudi ničesar pričakoval. Ni ga menda človeka na svetu, da bi „orden“ prejel za tak časnikarsk sestavek!

7. „Dopisovalni ud“ Germanskega muzeja v Nürnbergu nisem nikdar bil, temveč le pooblastenec tega znanstvenega zavoda. Temu poslu sem se pa zaradi preobilnih drugih opravil že pred 10 leti odpovedal. Če bi pa tudi res bil dopisovalni ud tega muzeja, gotovo ne bi bilo sramotno za-me, ker imé veleučenenega českega rodoljuba dr. Franca Palackega se tudi nahaja med členi tega društva.

8. Posebno strašen pregrešek je dalje tudi ta, da sem „mojster“ (to je „častni člen“) društva: „Freies deutsches Hochstift“ v Frankobrodu. „Potujočemu Slovencu“ ni treba bilo, iz Frankobroda te „novice“ na dan prinesti. Vsak, kdor me v mojem stanovanji obiše, najde na stenah moje sobe med slovenskimi, nemškimi, ruskimi i laškimi diplomami družih učenih družeb tudi lični diplom tega nemškega učnega zavoda. Da je ta družba „freimaurerska“, je laž, katero je prvič rodil Ljubljanski „Tagblatt.“ Na Nemškem je sedaj 303 tako imenovanih „freimaurer-

skih lož“, al zastonj iščeš med njimi gori imenovane družbe (Findel „Geschichte der Freimaurerei“, 3. Auflage 1870). Tudi mi je mogoče, vsakemu dokazati iz pravil itd., da je ta družba izključno znanstvena (zatoraj tudi ne politična) i jaz sem po njej prejel že marsikatero učeno knjigo. Zakaj pa bi za-me nespodobno ali sramotno bilo, častni ud biti društvu, ki ima po „Narodu“ geslo:

„Kdo naj mojster bode? — Duševni prvak —“, to mi ni razumljivo. Znanstva i vede so mednárodne i presežajo meje dežel i národov!

9. Tudi to je laž, da sem jaz misel rodil, Hohenwarta za poslanca na Notranjskem staviti i da jaz sem njemu kandidaturo ponudil. Od 12. marca t. l. (ko postava o direktnih volitvah še ni bila potrjena) nisim niti videl grofa Hohenwarta niti njemu pisal, niti od njega kako pismo prejel. To misel je zatoraj rodil drug mož (dr. Bleiweis), a misel ta je tako važna i tako izvrstna, da sem jej jaz v prvem trenutku popolnoma pritrdil. Obžalovati moram le tiste politične kratkovidce, ki ne vidijo tega, kar je jasno vsem federalistom, i še posebno Čehom i Hrvatom, kakor kažeta časnika „Obzor“ i „Politik“, ki sta še le predvčeranjim ponovila, da volitev Hohenwarta je veliko večjega pomena, ne samo za nas Slovence, temveč za vso opozicijo v Avstriji, kakor volitev vseh drugih federalistov, i da bi se Slovenci s to volitvijo najbolj počastili, kakor bi največa sramota za nas bila, ako bi Hohenwart padel. Potem se bode pač lahko sodilo, kako zreli smo mi Slovenci za politično življenje! Tisti pa, ki oponirajo tej kandidaturi zaradi tega, ker jo priporočata Bleiweis

i Costa, ti so politični i duševni otroci, katerim ni za blagor Avstrije, niti za blagor svojega národa, temveč jedino le za svojeglavnost i — samoradost!

10. Obrekovalci moji so skovali tudi laž, da je dr. Jan. Bleiweis duševno od mene odvisen! Da se slovenski časnik ne sramuje, za naš národ na vsako stran najbolj zasluženega moža tako nesramno i lažnjivo žaliti, to je karakteristično znamenje za „Narod“ i njegove pisatelje. Se vé da, te laží tudi „Narod“ sam ne verjame. Al njemu gré le za škandal i za zasramovanje tistih móž, ki ne stopijo v njegov tabor. Kako bi bilo tudi mogoče, da bi mož, ki je prvi i skoraj sam začel delati za duševno zapuščeni naš národ i je svoja načela dosledno i nepremakljivo kakor skala skoraj pol stoletja zagovarjal i izpeljal, — mož, ki je vzajemnost Slovencev sklical na dan, — da bi tak mož samemu sebi nezvest postal i po obilih svojih skušnjah v duševno sužnost kakega družega stopil! Kdo vam bode to verjel? Z največjim spoštovanjem gledam jaz do dr. Bleiweisa, z največjim prepričanjem poslušam njegove besede, ter se srečnega čislam, da v najnovejših vprašanjih političnih i drugih sva enacega mišljenja. Njemu i meni pa je le predobro znano, zakaj znana klika tako rada pisari o onej „odvisnosti“ dr. Bleiweisa; zato pa se silno motite, ako mislite, da dosežete kedaj svoj namen.

Pri tej priliki končno še par besed.

Srce mora boleti vsacega rodoljuba, ako vidi, kakošen je stan slovenskega národa v tem važnem trenutku. Namesti, da bi složni delali za sijajno zmago pri prvih neposrednih volitvah, rušimo vse, kar se je zidalo pod umnim vodstvom Bleiweisovim mnogo desetletij. Na razvalinah národne edinosti še le se

bodo tožili tisti, ki so nesrečnega razpora krivi: tisti, ki so prvi enostranski volilni shod sklicali, i prvi svoje enostranske kandidate stavili. Le národ naš bode žalibog! trpel žalostne nasledke takega dejanja. V tem, ko Čehi popolno složni — državopravna stranka s „starimi“ i „mladimi“ Čehi — svoje kandidate postavljajo, — ko Hrvati le v slogi dosežejo pogodbo z Magjari — smo mi Slovenci (najmanjši slavjanski rod) razdeljeni — Bog zná — v koliko strank na korist i veselje protivnikom svojim, ki bodo sad tega razpora vživali i že zdaj radostni trdijo, da „Narod“ od konca do kraja vse to očita na pr. meni, kar je poprej „Tagbl.“ zoper mene pisal („Tagblatt“ od 11. oktobra 1873.).

Bolj kakor puhlih fraz „svobode“ i „omike“ treba nam je složnosti, jedinstvi v hudej borbi sedanjega časa!

Z veseljem sem delali delam za svoj národ, rad pa tudi prepustim težavno bojišče vsakemu drugemu, ako mene národ naš več ne potrebuje.

Svojega prepričanja pa ne bodem nikdar i po nobenej ceni predrugačil i zmerom zvest ostal našemu geslu, ki je resnično cel program: Vse za vero, dom, cesarja!

V Ljubljani 13. oktobra 1873.

Dr. E. H. Costa.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

0000224928

